

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 31 сакавіка 1989 г. № 13 (3475) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

МУЗЫКА XX СТАГОДДЗЯ

Прыпыніце крок ля афіш «Мінскай вясны»: цэлы тузін канцэртаў. Быць не можа, каб ніводзін з іх вас не прывабіў!

Не кідайце таропкі скептычны позірк у бок рэкламных шчытоў: вясновы музычны фестываль — сёлета ўжо шосты — абяцае абнаўленне ўражанняў. У яго праграмах — музыка XX стагоддзя. Імёны класікаў нашай эпохі, проста вядомых кампазітараў і аўтараў-пачаткоўцаў. Акадэмічныя музычныя калектывы, майстры мастацтваў, выканаўцы-дэбютанты і маладыя творчыя супольнасці. Розныя жанры, розныя стылі...

Прыгледзьцеся да фестывальнай праграмы — і ваш густ, ваш эстэтычны вопыт, нарэшце, ваш настрой дапамогуць у выбары.

Можа, варта завітаць у Беларускую дзяржаўную філармонію 3 красавіка, на адкрыццё фестывалю? Будзе вечар прэм'ер: новая сімфонія Ф. Пыталева, прысвечаная памяці ахвяр сталінізму, Канцэрт для двух фартэпіяна Г. Вагнера, Пятая сімфонія нашага госця А. Эшпая, які, мяркуецца, скажа ўступнае слова — перад канцэртам, перад пачаткам свята.

Можа, вам даспадобы песенны жанр? Будзе вялікі аўтарскі вечар «Песня — наш лёс». Удзельнікі — кампазітары А. Пахмутава і І. Лучанок, паэты Н. Гілевіч і М. Дабранраваў, папулярныя выканаўцы.

Яшчэ адзін аўтарскі вечар падорыць сустрэчу з музыкай А. Шнітке.

У сімфанічных канцэртах і ў камернай зале на Залатой Горцы будуць гучаць (для нас многія ўпершыню) сусветна вядомыя творы Д. Шастаковіча, С. Пракоф'ева, Д. Гершвіна, А. Копленда, Б. Брытэна, А. Месіяна, Э. Паскаля. Будзе гучаць сучасная музыка Літвы...

Але ж «Мінская вясна» слушна завецца фестывалем прэм'ер беларускай музыкі. Цяжка тут пералічыць усе навінкі, з якімі могуць пазнаёміцца слухачы. Кантата У. Кандрусевіча на вершы Г. Бураўкіна «Аблачынка з Чарнобыля», канцэрт-фесрыя Л. Шлег «Юр'еў дзень» для англійскага ражка з аркестрам, Варыяцыі на тэму Моцарта для фартэпіяннага трыо А. Залётнева, Скрыпічны канцэрт Д. Яўтуховіча; харавыя творы А. Мдзівані. А. Хадоскі; кампазіцыі для духавых інструментаў У. Дамарацкага, С. Янковіча; камерная музыка Г. Гарэлавай, А. Шушкевіч, Л. Сімаковіч, С. Бельцюкова, Я. Паплаўскага, А. Літвіноўскага... Пад час фестывалю чакаецца і прэм'ера оперы У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха».

Пераважаюць, як бачыце, кампазітары новага пакалення. Хіба гэта не зацікавіць тых, хто любіць адкрываць для сябе незнаёмыя імёны?

Вялікая праграма вымагае і шматлікіх разнайтых выканаўчых сіл. Масцітая шырмаўская капэла і толькі-толькі створаны Дзяржаўны камерны хор БССР; Сімфанічны аркестр Літоўскай ССР і аркестры беларускія; малады мінскі духавы квінтэт і спрактыкаваныя салісты-інструменталісты; дырыжоры Ю. Яфімаў, В. Катаеў, В. Палянскі, М. Фінберг, Ф. Глушчанка; хормайстры Л. Яфімава, І. Мацюхоў...

Хвалююцца выканаўцы, аўтары, арганізатары фестывалю. Чакаюць, нібыта першага спаткання, *сустрэчы з публікай*. Бо які разнастайны і вытанчаны ні быў бы рэпертуар, якое высокае ні было б майстэрства і натхненне музыкантаў, жыццё і поспех іхняга мастацтва — даткліваrа, эфемернага — залежыць, у рэшце рэшт, ад людзей, што прыходзяць у залу.

Не абмінайце фестывальную афішу. Рабіце свой выбар, прыходзьце.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

У Цэнтральным Камітэце КПБ і Савеце Міністраў БССР

Аб мерах па паляпшэнню экалагічнай абстаноўкі ў рэспубліцы

ЦК Кампартыі Беларусі і Савет Міністраў БССР разгледзелі пытанне «Аб мерах па паляпшэнню экалагічнай абстаноўкі ў рэспубліцы». Прынятай пастановай адобраны ў асноўным распрацаваны Дзяржпланам БССР, Дзяржкампрыродай БССР, Акадэміяй навук БССР, Міністэрствам аховы здароўя БССР і Белгідраметам праект Асноўных напрамкаў аздараўлення і аховы навакольнага асяроддзя, рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў Беларускай ССР на 1991—1995 гг. і на перспектыву да 2000 года. Праект вырашана ўнесці на абмеркаванне грамадскасці рэспублікі ў красавіку — маі 1989 г.

У мэтах паляпшэння арганізацыі праводзімай у рэспубліцы работы па вывучэнню і практычнаму вырашэнню праблем прыродакарыстання і аховы навакольнага асяроддзя ўтворана Камісія ЦК Кампартыі Беларусі і Савета Міністраў БССР па пытаннях экалогіі ў саставе тт. Кавалёва М. В. (старшыня камісіі), Хусаінава Ю. М. і Трутнева А. І. (намеснікі старшыні), Азаранкі Ф. С., Арцымені Д. К., Бародзіча У. І., Бураўкіна Г. М., Бурскага В. І., Бур'яка В. М., Грахоўскага А. А., Грышагіна А. Л., Дзямянцея М. І., Зуева А. Б., Кічкайлы А. Т., Каваленкі Г. Г., Казлова В. А., Карніевіча М. Ф., Кулакова У. П., Ляпёшкіна У. А., Ліштвана І. І., Лабанава С. М., Міхасёва У. І., Наготкі Э. І., Платонава К. М., Пакумейкі Ю. М., Пуплікава Ю. А., Рачэўскага А. Н., Роша М. І., Рудневай С. П., Сухарукава Я. Ф., Цецерука У. Р., Цішкевіча А. І., Толкача Л. К., Хартановіча Г. М., Якавенкі В. Ц.

Камісіі даручана з улікам вынікаў грамадскага абмеркавання Асноўных напрамкаў арганізаваць распрацоўку ў 1989 годзе Рэспубліканскай комплекснай праграмы аховы навакольнага асяроддзя на 1991—1995 гг. і на перспектыву да 2000 года і ўнесці яе ў ЦК Кампартыі Беларусі і Савет Міністраў БССР. Прызнана неабходным распрацаваць адпаведныя абласныя, гарадскія і галіновыя праграмы, а таксама праграмы «Экалогія» на кожным прадпрыемстве, у арганізацыі, калгасе і дзяржгасе.

Праект Асноўных напрамкаў аздараўлення і аховы навакольнага асяроддзя, рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў Беларускай ССР на 1991—1995 гады і на перспектыву да 2000 года надрукаваны ў штодзённых газетах 28 сакавіка.

Сустрэча ў ЦК КПСС

29 сакавіка ў Цэнтральным Камітэце КПСС Генеральны сакратар ЦК КПСС, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачоў сустрэўся з кіраўнікамі сродкаў масавай інфармацыі і выступіў перад імі па пытаннях, звязаных з вынікамі сакавіцкага (1989 г.) Пленума ЦК КПСС і выбарчай кампаніі.

У сустрэчы прынялі ўдзел таварышы Лігачоў Я. К., Мядзведзеў В. А., Разумоўскі Г. П.

ТАСС.

Памяці Кастуся Каліноўскага

Споўнілася 125 гадоў ад таго дня, калі на мураўёўскай шыбеніцы абарвалася жыццё слаўнага сына нашай зямлі, рэвалюцыянера-дэмакрата і публіцыста. Дату гэтую адзначылі ў Вільнюсе і ў Мінску. Арганізатарам мітынгу ў сталіцы Літвы (ён адбыўся 18 сакавіка) выступіла віленскае беларускае таварыства «Сябрына». Яго ўдзельнікамі, акрамя віленцаў, была вялікая група гасцей з Мінска. На былым Лукішскім пляцы каля сімвалічнага надмагілля К. Каліноўскага і З. Серакоўскага сабралася некалькі сотэнь чалавек. Выступаючыя гаварылі аб братэрстве беларускага і літоўскага народаў, замацаваным крывёю, пралітай у барацьбе за свабоду. Прыгадваліся імёны беларусаў, што змагаліся за незалежнасць Літоўскай рэспублікі, удзельнічалі ў культурным і навуковым жыцці даваеннай Літвы. На сімвалічнае надмагілле К. Каліноўскага і З. Серакоўскага былі ўскладзены кветкі і вянок.

22 красавіка мноства мінчан сабралася на вуліцы Каліноўскага каля кінатэатра «Вільнюс», на фасадзе якога ўстаноўлена мемарыяльная дошка ў памяць народнага героя. Тут адбыўся мітынг. На ім выступілі навукоўцы, пісьменнікі, прадстаўнікі іншых прафесій. Былі зачытаны ўрыўкі з «Мужыцкай праўды», з перадсмяротнага ліста Кастуся да беларускага народа. Выступаючыя гаварылі пра значэнне паўстання 1863 года і жыццёвага подзвігу Каліноўскага для абуджэння нацыянальнай свядомасці беларусаў, пра неабходнасць ушанаваць памяць вялікага рэвалюцыянера вартым помнікам. Сродкі на помнік збіраліся тут жа на мітынгу.

А. Петрашкевіч паведаміў, што выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя»» будзе рыхтаваць энцыклапедычны даведнік «Кастусь Каліноўскі» па аналогіі з купалаўскім і скарынаўскім. Прагучала прапанова даць новую назву станцыі метро «Усход» —«Вуліца Каліноўскага».

Удзельнікі мітынгу ўшанавалі памяць Кастуся хвілінай маўчання. Да мемарыяльнай дошкі былі ўскладзены кветкі.

Наш кар.

Свята «Вясёлкі»— свята дзятвы

Стала добрай традыцыяй: у вясновыя канікулы, на свята кнігі віншаваць лаўрэатаў прэміі часопіса «Вясёлка». 24 сакавіка ў Доме літаратара адбылася сустрэча вучняў малодшых класаў мінскіх школ з лаўрэатамі прэміі часопіса «Вясёлка» за мінулы год. На гэты раз імі сталі пісьменнік Уладзімір Паўлаў, паэт Анатоль Грачанікаў і мастачка Таццяна Беразенская.

Уладзімір Паўлаў расказаў, як піша творы для дзяцей, прачытаў новыя вершы, загадкі.

З цікавасцю слухалі дзеці вершы Анатоля Грачанікава, якія друкаваліся на старонках «Вясёлкі».

Таццяна Беразенская ўспомніла пра пачатак свайго творчага шляху, расказала пра тое, як цікава маляваць жывёльны свет.

Свае вершы прачыталі паэты Мікола Маляўка і Мікола Чарняўскі.

На вясёлкаўскім свяце выступіў фальклорна-харэаграфічны ансамбль «Сонейка» школы № 3 г. Мінска.

Тэкст і фота Я. ЛАРЧАНКІ.

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

НАРОДАЎЛАДДЗЕ І ЎРОКІ ДЭМАКРАТЫІ

УСЁ ПАЗНАЕЦЦА ў параўнанні...

Гартаю ў бібліятэцы газеты за сакавік 1984 года, калі праводзіліся мінулыя выбары ў Вярхоўны Савет СССР. Вось ён, напаўзабыты ўжо стыль тагачасных газетных шапак і загалоўкаў: «Працоўнымі поспехамі сустрэнем усенароднае свята — Дзень выбараў!», «Нашы выбары — перамога савецкай дэмакратыі!», «Слава народным абраннікам!». Паспрабаваў учытацца ў артыкулы і нарысы пра кандыдатаў, дзе апавядалася, колькі яны надаілі малака, якой дамагліся прывагі жывёлы, якія ўраджаі вырасцілі, колькі зменных заданняў выканалі і г. д. А рэпартажы з выбарчых участкаў! Які пафас, якое захапленне з нагоды «ўсенароднага свята»! Наш брат-газетчык асабліва любіў пісаць пра выбаршчыкаў (між намі, пераважна пенсіянераў, што пакутавалі ад бяссонніцы), *якія першымі* ў 6 гадзін раніцы апусцілі ў урны свае бюлетэні «за далейшы росквіт любімай Радзімы».

Забі мяне пярун, каб я сёння памятаў, за каго галасаваў у «тыя» выбары. Не памятаў, бадай, і тады. Помню, на выбарчым участку маладая кабета, памахваючы цэлым пукам бюлетэняў, якія тольні што атрымала, хвалілася людзям, што стаялі каля столікаў рэгістрацыі: «Во, за ўвесь пад'езд прагаласую!» У адказ усе весела ўсміхаліся. Нікому ўсё гэта не здавалася недарэчным або цынічным. У рэшце рэшт, усе разумелі, што ніякіх выбараў не было, было галасаванне за «прысуджанага» да перамогі кандыдата.

Адным словам, мы гулялі ў гульню, прапанаваную Сістэмай. Усё гэта спараджала адно — глыбокую апатыю, якой, здавалася, ніколі не пазбавіцца.

ПАЗБАЎЛЯЕМСЯ! Перабудова запаліла ў нашых душах неадольную прагу перамен. Прага гэтая пэўным чынам матэрыялізавалася ў першых у нашай гісторыі альтэрнатыўных выбарах, якія з'явіліся важным крокам на шляху ажыццяўлення палітычных рэформ.

Нават цяпер, калі застаўся ззаду амаль чатырохмесячны выбарчы марафон, мы ўсё яшчэ жывём уражаннямі, якія пакінуў небывалы напал выбарчай барацьбы, дзе, здаецца, не было абыякавых, дзе кіпелі страсці вакол асоб кандыдатаў, дзе мітынгі, сходы і выступленні адбываліся проста на вуліцах, уцягваючы ў сваю арбіту тысячы людзей.

У дзень выбараў я правёў недзе больш дзесятка экспрэс-*інтэрв'ю з выбаршчыкамі*, якія ішлі галасаваць. Задаваў ім адно і тое ж пытанне: «Ці ведаеце вы, хто балаціруецца ў вашай акрузе, ці зрабілі ўжо свой канчатковы выбар?» Працэнтаў восемдзесят апытаных далі сцвярджальныя адказы, назваўшы прозвішча кандыдата, якому аддадуць свой голас.

Наша газета пісала пра сходы працоўных калектываў, дзе вылучаліся прэтэндэнты ў кандыдаты, пра акруговыя сходы, дзе частка тых прэтэндэнтаў пасля часам вострай барацьбы набывала статус кандыдата ў дэпутаты, паведамляла пра шматлюдныя мітынгі і сходы ў падтрымку кандыдатаў, дэмакратыі і перабудовы. Не ўсё можна было тады «схапіць», прааналізаваць, зрабіць пэўныя высновы. Зараз, калі эйфарыя, народжаная выбарамі, ацішае, можна ўзяцца за больш цвярозы і грунтоўны аналіз гэтай неардынарнай у нашай гісторыі падзеі.

ЯК ПАКАЗАЛА выбарчая кампанія, новы Закон аб выбарах мае патрэбу ў карэкціроўцы і ўдасканаленні. Некаторыя яго артыкулы, шчыра скажам, прадыктаваны ўчарашнім днём. У законе, напрыклад, запісана, што дэпутат выбіраецца, як *правіла, з двух і больш* кандыдатаў. Ці не гэтую, досыць аморфную фармуліроўку, паспрабаваў скарыстаць у сваіх мэтах каманднa-адміністрацыйны апарат. Вось вынік: у нашай рэспубліцы ў 19 акругах выбаршчыкі «выбіралі» лепшага з аднаго кандыдата. Як правіла, гэтыя кандыдатуры з ліку кіраўнічых таварышаў. Балаціраваліся яны пераважна ў сельскіх акругах, дзе магчымасць каардынацыі грамадзянскіх намаганняў выбаршчыкаў куды меншая, чым у гарадах. Такая сітуацыя міжволі вядзе да старой сістэмы «выбараў без выбараў». Праўда, даводзіцца чуць пярэчанні, што, маўляў, і адзінага кандыдата тэарэтычна можна забалаціраваць. Але ж толькі тэарэтычна...

Перабіраю ў памяці розныя перыпетыі бурлівай выбарчай кампаніі. Што і казаць, было нямала і такога, што замінала свабоднаму волевыяўленню выбаршчыкаў. На маю думку, па-за кантролем грамадскасці адбылося, напрыклад, фарміраванне (у рамках апаратных структур) акруговых выбарчых камісій, якія былі падначалены толькі вышэйстаячым органам і сканцэнтравалі ў сваіх руках усю ўладу і ўвесь кантроль за ходам выбарчай кампаніі. Камісія магла без усякіх тлумачэнняў не даць дазволу на правядзенне сходу выбаршчыкаў, або прызначыць сход на нязручны час ці ў нязручным месцы, арганізаваць «запаўненне» залы, правесці перадвыбарчы сход у адсутнасць кандыдата і г. д. Члены многіх выбарчых камісій лічылі галоўнай сваёй функцыяй — кантраляваць, трымаць на ўстаноўленых імі рамках жывую, імклівую плынь народнай ініцыятывы, абуджаную перабудовай, забараняць усё, што не ўкладвалася ў звычайныя стэрэатыпы.

Шмат непаразуменняў выклікалі акруговыя сходы. На маю думку, пакуль што вельмі недасканалы сам механізм іх фарміравання — палавіна дэлегатаў сходаў выбіралася ад калектываў, якія вылучылі сваіх кандыдатаў, палавіна ад тых, хто не вылучаў. Быццам бы аб'ектыўна. Чым жа тады можна вытлумачыць той факт, што акруговыя сходы часта заканчваліся паражэннем кандыдатаў, *падтрыманых значнымі*, часам максімальнымі па колькасці групамі выбаршчыкаў на месцах, у працоўных калектывах, і перамогай тых, хто не меў такой падтрымкі радавых выбаршчыкаў?

Нельга не сказаць і пра тое, што часам на акруговых выбарчых сходах паяўляліся тэлеграмы, пісьмы, запіскі, у якіх рабілася спроба дыскрэдытаваць таго ці іншага кандыдата. Вядомы мне і выпадак, калі па акруговых сходах «вандраваў» прамоўца, які з зайздросным пастаянствам крытыкаваў нефармальныя грамадскія арганізацыі. Чалавек, канешне, мае права выкласці сваю пазіцыю, але дзеля чаго яму трэ*ба было ездзіць па* розных акруговых сходах?

Наогул, акруговыя сходы, на мой погляд, гэта ўсё-такі пэўны нонсенс. Пагадзіцеся, не дэмакратычна, калі некалькі соцень удзельнікаў сходу вырашаюць за 300 тысяч выбаршчыкаў акругі, каго трэба пакінуць для рэгістрацыі як кандыдата ў дэпутаты.

АСАБЛІВЫ напал набыла перадвыбарчая кампанія ў апошняй сваёй стадыі. У Мінску, іншых гарадах рэспублікі праводзіліся шматлюдныя мітынгі, сходы ў падтрымку адных і непадтрымку другіх кандыдатаў. На гарадскіх вуліцах спаборнічалі ў імкненні даказаць перавагу таго ці іншага кандыдата лістоўкі, плакаты, аб'явы, іншыя сродкі нагляднай агітацыі. Усё гэта было для нас новым, незвычайным, часам парадаксальным. Ішла сапраўдная выбарчая барацьба. Засмучала адно — часам у ёй ігнараваліся агульнапрынятыя нормы этыкі, маралі. Некаторыя кандыдаты і іх «каманды» не абцяжарвалі сябе асаблівай тактоўнасцю, далікатнасцю, цнатлівасцю ў адносінах да сапернікаў.

Закон аб выбарах прадугледжвае для ўсіх кандыдатаў у дэпутаты аднолькавыя магчымасці для вядзення выбарчай кампаніі. На самай справе, на жаль, закон тут часам парушаўся. Прыгадаем гарачую баталію агітацыйных плакатаў, лістовак, адозваў, якая разгарнулася на нашых вуліцах і плошчах. На Партызанскім праспекце сталіцы я бачыў вялізныя стэнды з каляровымі партрэтамі аднаго з кандыдатаў у дэпутаты, якія яшчэ здаля прыцягвалі да сябе ўвагу. У мікрараёне «Захад» прахожых сустракалі партрэты кандыдата, зробленыя алеем мясцовымі мастакамі. А побач — ледзь прыкметныя плакаты з маленькімі цьмянымі партрэцікамі кандыдатаў, іх біяграфічнымі звесткамі і праграмамі, набранымі сляпым шрыфтам. Аказалася, што менавіта такія плакаты зроблены акруговымі камісіямі для ўсіх без выключэння кандыдатаў. Маляўнічыя ж — на сродкі прадпрыемстваў, прадстаўнікі якіх сталі кандыдатамі ў народныя дэпутаты. Заводы нашы багатыя, што для іх выдаткаваць тысячу-другую рублёў на агітацыю

НА ПЫТАННІ АДКАЗВАЕ «ПАЗІЦЫЯ...»

Хто дапаможа кандыдату стаць народным дэпутатам? Пытанне і сёння актуальнае, бо ў некаторых акругах будуць паўторныя выбары, не за гарамі і вылучэнне кандыдатаў у вярхоўны орган улады рэспублікі. Міністр народнай адукацыі БССР М. Дзямчук лічыць: лепшыя дарадчыкі — кансультанты з актыву таварыства «Веды», якое сабрала інтэлектуальную эліту. Варта прыслухацца да парады старшыні Рэспубліканскага праўлення таварыства, тым больш, што ён ужо выбраны дэпутатам. Гутаркай з ім і адкрываецца другі нумар самага маладога ў рэспубліцы выдання — бюлетэня «Перестройка: твоя позиция», які тольні што выйшаў з друку.

«Хто яны, беларускія дыпламаты?», «Чаго не можа загадаць камандуючы?», «Караць або памілаваць?», «Куды ідуць грошы Дзіцячага фонду?»... Няхай не здзіўляецца чытач багаццю пытанняў. Гэта загалоўкі матэрыялаў, тэмы якіх падказалі першыя чытачы.

У чарговай публікацыі пад рубрыкай «Вяртанне імені» бюлетэнь знаёміць з камуністамі, якія сталі ахвярамі сталінскіх рэпрэсій, цяпер адноўленымі ў партыі. Чытачы знойдуць цікавую інфармацыю пад рубрыкамі «Хто ёсць хто», «Факт», «Пытанне — адказ».

«...Адносіны да веруючых некаторых службовых асоб яшчэ не адпавядаюць духу перабудовы», — гаворыць упаўнаважаны Савета па справах рэлігій пры Саўміне СССР па Беларусі А. Жыльскі, каменціруючы цікавую статыстыку па рэлігійных абшчынах. Аб перспектывах суцэльнай камп'ютэрызацыі расказвае вучоны У. Лабуноў.

Трывожная экалагічная сітуацыя ў Наваполацку, лёс мемарыяла ў Брэсцкай крэпасці — гэтыя і іншыя матэрыялы знойдзе чытач у бюлетэні. Яго рэдкалегія напамінае, што падпісацца на выданне не позна і цяпер, і што арыентуецца яно ў першую чаргу на пытанні чытачоў, якія можна прысылаць па пошце і задаваць па тэлефоне 22-68-12.

БЕЛТА.

Ракаўскі «дыснэй-лэнд»?

На ажыццяўленне гэтай задумы мяркуецца выдаткаваць два з палавінай мільярды рублёў...

Пасля публікацыі ў «ЛіМе» (№ 7) ліста пісьменніцы Ю. Канэ аб немэтазгоднасці стварэння «парку цудаў» пад Ракавам у рэдакцыю пазваніла галоўны інспектар Міністэрства культуры БССР Ніна Васільеўна ХОДАР і прапанавала прадоўжыць гаворку па гэтым пытанні. 10 сакавіка ў рэдакцыю прыйшлі аўтар публікацыі Ю. КАНЭ, супрацоўнік Міністэрства замежных спраў БССР У. ШЧАСНЫ, вышэйзгаданая Н. ХОДАР, начальнік упраўлення «Белатракцыён» Міністэрства культуры БССР А. КАЛІНІН, начальнік аддзела аднаго з мінскіх навукова-вытворчых аб'яднанняў, якое з'яўляецца заснавальнікам ідэі-конкурсу «парку цудаў» В. ЗУЙКОЎ. У гаворцы, якая адбылася, прынялі ўдзел галоўны рэдактар газеты А. ВЯРЦІНСКІ, загадчыкі аддзелаў М. ЗАМСКІ і В. ЛАПЦІК. Падаём яе ў скарочаным выглядзе.

Н. Ходар: — Навукова-вытворчае аб'яднанне, якое з'яўляецца адным з буйнейшых у рэспубліцы прадпрыемстваў, вырашыла зрабіць добрую справу: стварыць «парк цудаў». Кіраўніцтва НВА лічыць, што наспеў час аддаваць людзям даўгі, будаваць рэабілітацыйныя цэнтры, дзе насельніцтва будзе мець магчымасць актыўна адпачываць. Грошы ў НВА сёння ёсць: як вядома, у сувязі з канверсіяй абароннай прамысловасці ў некаторых прадпрыемстваў вызваляюцца сродкі. Чаму б іх не выкарыстаць з карысцю для сябе і людзей? Так узнікла думка аб стварэнні «парку цудаў» пад Ракавам, абвешчаны ўсесаюзны конкурс на эскіз-ідэю парку. Чаму менавіта ў гэтых мясцінах? Улічылі, у прыватнасці, што па трасе Мінск—Вільнюс штодзень праязджае шмат турыстаў...

У. Шчасны: — Ну а сума, якая выдаткоўваецца на будаўніцтва забаўляльнага парку? Яна не палохае? Два з паловай мільярды рублёў — гэта ж велізарная лічба! Да прыкладу, будаўніцтва Байкала-Амурскай магістралі каштавала дзяржаве пяць мільярдаў...

Н. Ходар: — Пакуль гэта папярэдне падлічаная сума.

В. Зуйкоў: — У свеце існуе чатыры падобнага роду паркі: у Амерыцы, Японіі, Францыі і Італіі. Мы бралі за аснову тыя сумы, якія былі пакладзены на іх стварэнне. Атрымалася (вядома, у пераліку на нашы рублі) лічба ў два, два з паловай мільярды. Парк мы збіраемся рабіць паэтапна... Дарэчы, многіх насцярожвае, што там будзе паўсюль жалеза, дакладней, канструкцыі з жалеза, а чалавеку, маўляў, не знойдзецца ўтульнага кутка для адпачынку. Гэта не так. Мы робім парк іменна з разлікам на чалавека, на яго інтарэсы. Між іншым, у Японіі падобны парк размешчаны на тэрыторыі ў сорак шэсць гектараў і нікога гэта не палохае. Да таго ж, у сувязі з будаўніцтвам «парку цудаў» пад Ракавам мы мяркуем максімальна далучыць да гэтай справы мясцовае насельніцтва, добраўпарадкаваць пасёлкі і вёскі, якія ўвойдуць у паркавую зону.

Н. Ходар: — І ніводнага рубля на будаўніцтва гэтага аб'екта мы з бюджэта рэспублікі не возьмем...

У. Шчасны: — Больш чым складаная сітуацыя ў эканоміцы краіны і рэспублікі вядома сёння кожнаму. Дык якая можа ісці гаворка пра выдаткі з бюджэтнай «кішэні» рэспублікі, калі яе гадавы бюджэт — каля дзесяці мільярдаў рублёў?! Вы ж чвэрць гэтай сумы, няхай сабе з фондаў прадпрыемства, хочаце пакласці сёння на забавы. І гэта ў той час, калі Беларусь так пацярпела ад чарнобыльскай аварыі! А такі факт: механізатар з Брагінскага раёна ў нядаўняй тэлеперадачы «Аспекты» сказаў, што часам на ўвесь раён выдзяляецца толькі два вагоны цэглы, і кіраўніцтва раёна вымушана ламаць галаву, на што ў першую чаргу яе пусціць: на дзіцячы садок або на бальніцу... Цікава, дзе тую цэглу, сталь, цэмент будзеце браць на будаўніцтва вы? Будавацца за кошт той жа Брагіншчыны? Гэта ж — амаральна!

В. Зуйкоў: — З дапамогай акцыянерных таварыстваў, кааператываў наладзім сваю вытворчасць цэглы, цэменту...

Ю. Канэ: — Але ж каб пабудаваць падобнае прадпрыемства, патрэбна зямля, тэрыторыя для заводаў. Што, зноў за кошт вёскі, інтарэсаў яе карэннага насельніцтва? Я наогул дасюль не разумею, як у галаву магла прыйсці ідэя пераўтварэння вёсак пад Ракавам у забаўляльную зону? Разбураць мікраклімат — маральны, экалагічны — ці ж гэта не варварства? Яшчэ праблема. Трэба ж накарміць хоць раз на дзень усе гэтыя сорак тысяч наведвальнікаў, якіх вы запросіце забаўляцца, адпачываць. Сэрвіс без харчоў — не сэрвіс. Дзе браць прадукты, калі ў магазінах іх амаль няма, а ёсць толькі чэргі.

Н. Ходар: — Давайце глядзець на справу аптымістычна...

Ю. Канэ: — Хопіць аптымізму бяздумнага, беспярспектыўнага! Іменна з-за такога аптымізму ўсе нашы беды — экалагічныя, духоўныя, эканамічныя, сацыяльныя.

М. Замскі: — Існуе яшчэ такое паняцце, як першачарговая неабходнасць і неперщачарговая. Дык вось, лічу, што забавы ў такім маштабе, пры такіх затратах — далёка не першая неабходнасць. У буйнога прадпрыемства «гуляюць» грошы? Дык пусціце іх на будаўніцтва бальніц, якіх у Мінску не хапае, наладзьце вытворчасць аднаразовых шпрыцоў, іншага медыцынскага інструментарыя, дапамажыце школам, таму ж шматпакутнаму музею архітэктуры і побыту пад адкрытым небам. Колькі яшчэ праблем у эканоміцы, сельскай гаспадарцы, культуры, якія трэба рашаць у першую чаргу...

«сваіх» людзей. Вось толькі пытанне: ці законна гэта?

...26 сакавіка ў 8 гадзін вечара я прыйшоў на выбарчы ўчастак № 117-51 акурат да пачатку падліку галасоў. Нас, «наглядальнікаў» — прадстаўнікоў працоўных калектываў і друку, — сабралася чалавек шэсцьсем.

Убаку ад стала, за якім сядзелі члены выбарчай камісіі, нам паставілі некальні крэслаў, і мы пачалі сачыць за працэдурай падліку галасоў. Мае асабістыя ўражанні? Усё рабілася дакладна, па інструкцыі. Ва ўсіх на вачах былі пагашаны рэзервныя, а таксама нявыкарыстаныя бюлетэні, якія засталіся пасля галасавання. І адзін, і другі пачак старшыня камісіі перавязаў шпагатам і на кожным з іх паставіў сургучную пячатку.

Пачынаецца падлік галасоў. Па Мінскай—Першамайскай нацыянальна-тэрытарыяльнай выбарчай акрузе № 66 балаціраваўся акадэмік У. Лабуноў, па Мінскай—Савецкай тэрытарыяльнай акрузе — прафесар А. Жураўлёў, галоўны ўрач 1-й клінічнай бальніцы У. Палішчук і загадчык кафедры Вышэйшай школы міліцыі М. Порубаў.

На стол кладуцца сінія бюлетэні з прозвішчам адзінага кандыдата У. Лабунова. Старшыня ўчастковай камісіі А. Дзевяты раздае іх кожнаму з 16-ці членаў камісіі. Спачатку яны лічаць, колькі галасоў пададзена супраць кандыдата, потым — колькі за. Праз гадзіну вынік гатовы — большасць за У. Лабунова.

Потым пачынаецца падлік галасоў, пададзеных за іншых трох кандыдатаў. Тут патрэбнай колькасці галасоў ніхто не набраў...

***Калі пісаліся гэтыя нататкі,* канчатковыя вынікі выбараў народных дэпутатаў па рэспубліцы яшчэ не былі апублікаваны. Што тычыцца г. Мінска, дык тут з васьмі дэпутацкіх мандатаў заваявана толькі тры. Народнымі дэпутатамі сталі акадэмік АН БССР У. Лабуноў, токар-расточнік Мінскага маторнага завода Л. Дзюсаў і дырэктар завода буйнапанельнага домабудавання Р. Падбярэзскі.**

НАЗАПАШАНЫ палітычны вопыт выбарчай кампаніі будзе абагульнены і асэнсаваны. Галоўнае, мы сталі сведкамі і ўдзельнікамі вялікай падзеі — выбараў з выбарам. А гэта сапраўдная гарантыя таго, што перабудову не спыніць.

М. ЗАМСКІ.

У. Шчасны: — Узнікае і такое пытанне да заснавальнікаў ідэі-конкурсу «парку цудаў»: для каго гэты «дыснэй-лэнд» будуецца?

В. Зуйкоў: — Як для каго? Вядома, для мінчан, жыхароў Ракава і Валожына, для дзяцей і дарослых...

У. Шчасны: — Вы ўпэўнены, што бацькі з дзецьмі ў студзені, лютым, сакавіку будуць ездзіць забаўляцца за сорак кіламетраў? На чым яны паедуць? На «ракаўскім» аўтобусе, у які немагчыма ўціснуцца? А за якія сродкі вы будзеце ўтрымліваць штогод тысячы штатных адзінак абслугоўваючага персаналу?

В. Зуйкоў: — Існуе індустрыя турызму...

У. Шчасны: — А хто з турыстаў далей мінскага ЦУМа ідзе?.. Ну, а такая праблема, напрыклад. Я быў у «дыснэйлэндзе» пад Лос-Анжэлесам, там уваходны білет каштуе 35 долараў. У наш «парк цудаў», трэба разумець, білет таксама будзе каштаваць нямала. Аднак ці можна параўнаць сэрвіс Лос-Анжэлеса з сэрвісам Ракава? Нашай бытавой культуры трэба расці яшчэ гадоў дваццаць. Што тут гаварыць пра Ракаў, калі ў Мінску на праспекце вакол столікаў, дзе прадаюць мінеральную ваду, бруд і смецце... Дык ці не лепш было б «індустрыю турызму» развіваць спачатку ў Мінску? А то што бачаць тут замежныя госці летам? «Мёртвы сезон». Цырк, вядомы ў свеце, зачынены, балетная трупа — на гастролях, нацыянальнай карціннай галерэі — няма. А нашы атракцыёны ў парках Горкага, Чэлюскінцаў — яны ж на вачах разбураюцца! Вось дзе трэба было б будаваць «цуды», а не вынішчаць прыроду.

(Працяг на стар. 4).

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

Генрых ДАЛІДОВІЧ

ПРА ВОЛЕВЫЯЎЛЕННЕ І ПРА ІНШАЕ

ПАЛЕМІЧНЫЯ НАТАТКІ

АДЗІН З МАІХ СВАЯКОЎ — *партыйны работнік* райкомаўскага рангу. Ён любіць пагаварыць са мной «шчыра», папікнуць у хлебамарнатраўстве альбо завесці гавэнды наконт таго, што літаратура, увогуле культура — добрая рэч, але ўсё-такі — другасная. Першасная — эканоміка: хлеб, святло, газ, трактары і электроніка... А што датычыць «вашай» беларускай мовы, то зусім дарэмна «вы дыхаеце *на яе, бо* ёй час ужо знікаць...» Маўляў, наперадзе — зліццё нацый, моў і культур...

Сказаць шчыра, з такім «мысліцелем» спрачацца цяжка. Як яму, фізіку, халоднаму рацыяналісту, фактычна касмапаліту, дакажаш тое, што не столькі даказваецца, колькі ўсвядомліваецца як аксіёма? Дзе і якія возьмеш для яго «жалезныя аргументы» — лічбы, каб паказаць велізарнае значэнне гістарычнай памяці, глыбокага розуму, тонкіх пачуццяў ды іншых вечных духоўных якасцяў, што выхоўвае культура, але якія не ўзважыш на тоны і не змерыш метрамі? Што дзеячы культуры не толькі не сядзяць на карку працоўнага народа, але даюць краіне агромністы прыбытак? Урэшце ці здолее сучасны чалавек як след займацца эканомікай, калі раптам забраць ад яго гэтае «другаснае» — літаратуру, музыку, мастацтва, тэатр, кіно, радыё і тэлебачанне? Ці пацерпіць тыдзеньдругі ў бездухоўным вакууме, а пасля завые і пабяжыць куды *вочы глядзяць ад самай* найноўшай электронікі? І яшчэ: ці не загубім мы зямлю, паветра, а пасля і сябе саміх, калі па-ранейшаму будзем даваць волю НТР, інтарэсам вытворчасці і недаацэньваць значэнне маральнасці, высокай культуры?

НА ВЯЛІКІ ЖАЛЬ, жыццё ідзе так, што і на 70-ым годзе Савецкай улады мы мусім жыць па прынцыпе «не да жыру, быць бы жыву». Усё тая ж спрадвечная простая, але і складаная задача: любымі сродкамі накарміць, апрануць людзей, развіць навуку, узбіцца на людскую тэхніку, вывесці з крызіснага стану эканоміку і г. д., і г. д. Але цяпер, у перабудову, мы ўбачылі і сумленна *сказалі* ўсяму свету: усе гэтыя 70 гадоў мы будавалі не зусім той сацыялізм, ён павінен быць іншы — не на мане, не пад бізуном, не лагерны, не толькі навуковатэхнічны, а найперш — гуманны, духоўны. Калі хочаце, прыгожы. Як плён чалавечых вопыту, пошукаў, розуму і пачуццяў. Дык ці другасная ў гэтай вялікай і высакароднай справе культура, у тым ліку і *наша, беларуская?* З усёй яе сілай пазнавальнасці, выяўленчасці, асэнсавання і выхавання маральнага ды высокадухоўнага?

Цяперашнія працэсы перабудовы, абуджэнне грамадства, чалавечага ў кожным чалавеку, народнага ў народах выявілі *сітуацыю, падобную да* той, што ўзнікла пасля рэвалюцыі, на пачатку пабудовы новага ладу. Энергія разняволлення, прага новага, спрэчкі, *барацьба з коснасцю,* эмацыянальныя перахлёсты, нецярпімасць да апанентаў, няўменне як след карыстацца галоснасцю і дэмакратыяй — як бачым, гісторыя зноў паўтарае пэўныя свае кругі. Праўда, ёсць і вялікая розніца. Тады, бывала, шмат, а то і ўсё рашаў у палеміцы «таварыш маўзер», а цяпер не — зброю ўбок, трэба шмат ведаць, умець слухаць, спрачацца, часамі стрымлівацца, *падтрымліваць здаровае,* а то і некаму, хто адстаў ад жыцця, не можа зладзіць з сітуацыяй,— сыходзіць са сцэны, саступаць дарогу здольным людзям з новым мысленнем і з жаданнем працаваць па-новаму.

Але ці па такім іменна сцэнарыі ў нас ідзе перабудова? Не зусім. Усё нашмат складаней. Той-сёй, каго высеялі сітам і далі высокае крэсла ў брэжнеўскія часы, хто стварыў для сябе сучаснае Эльдарада ў «агульнанароднай дзяржаве» і ўсякімі сродкамі ахоўвае сваю прывілеяваную цытадэль, толькі на словах за перабудову, а на справе зубамі трымаецца *за існае, «за стабільнае»* і гатовы на самае ганебнае ў дачыненні да тых, хто можа пахіснуць іхнюю ўладу і дабрабыт.

Хто чытае ў рэспубліканскім друку афіцыйныя даклады, дзе спрэс лічбы пра кілаграмы, тоны малака і зерня, пра машыны і трактары, дзе ўсяго некалькі слоў пра ідэалогію і культуру (пра ідэалогію як пра просценькую сістэму ўстановак, што павінны памагчы выканаць напружаныя планы, а пра культуру як пра пэўны шырспажывецкі мінімум для душы працаўнікоў), хто бывае на сходах навуковых і творчых калектываў ці чытае артыкулы вядомых дзеячаў навукі і культуры, — той не можа не ўбачыць у гэтым патоку два пагляды на стан многіх рэчаў у нашай рэспубліцы.

Чырвонай ніццю ў афіцыйных дакладах праходзіць адна і тая ж сфарміраваная ў высокіх кабінетах думка: Беларусь — стабільны эканамічны рэгіён, вялікіх скрыўленняў сацыялізму і ўлады ў нас не было, мы *па-сапраўднаму* інтэрнацыяналізаваныя — карацей, амаль усё ў нас на месцы, усе мы, кіраўнікі, таксама на месцы, то і мяняць штосьці ў структуры нашага рэспубліканскага апарату і ў жыцці грамадства не трэба. Мы павінны дбаць пра новыя, яшчэ большыя планы. Калі што і змяніць, дык самае вялікае — актывізаваць фізкультурна-масавы рух (для майго сваяка ідэальны той чалавек, які дзень прастаіць каля станка, пасля пацягае гіры ці штангу, затым забурыцца ў пасцель, пагладзіць тэлевізар альбо адразу засне — карацей, шмат працуе і мала думае). Другі, неафіцыйны пункт гледжання, гучыць з трывогай, а то і болем: так, дзякуючы выключнай працавітасці і непатрабавальнасці нашага народа Беларусь — больш-менш стабільны эканамічны рэгіён, *але гэтая* стабільнасць падтрымліваецца і былымі, несправядлівымі метадамі сталінска-брэжнеўскай сістэмы, а таксама ўжо і за кошт здароўя нашай зямлі і людзей, суверэнітэт рэспублікі апушчаны да правоў нарыхтоўчай канторы, партыйны і савецкі апарат дэнацыяналізаваныя, і перад з'явай нацыянальнага нігілізму насцеж адчынены ўсе дзверы, беларуская мова, мова шматмільённага карэннага народа рэспублікі, выкараняецца, наша ідэалагічная сфера часамі некампетэнтная, вышэйшы эшалон улады, сфар*міраваны ў застойныя часы па* дружбацкіх прынцыпах, патрабуе абнаўлення, бо той-сёй з яго ўжо кампраметуе партыю, уладу, не здольны на новае мысленне, можа штосьці рабіць толькі ў межах яе вялікасці Дырэктывы і г. д.

Прыемна ці не прыемна чуць гэта, але гэтыя дзве канцэпцыі не толькі ёсць, яны ў цяперашні момант нават сутыкнуліся. На першы погляд, гэта — нармальна, дыялектычна альбо, як цяпер кажуць, плюралізм у дзеянні. Але на справе, на жаль, дыялектычнага і плюралістычнага пакуль што мала, бо ідзе не столькі абмен думкамі, выпрацоўка адной *лініі, як збіраецца, накопліваецца,* мякка кажучы, незадаволенасць. Першыя ігнаруюць многія прапановы па аздараўленні сітуацыі і фанабэрліва, гнеўна аб'яўляюць іх дэмагогіяй, экстрэмісцкімі і амбіцыйнымі (успомніце, напрыклад, выступленне на леташняй сесіі Вярхоўнага Савета СССР аднаго з нашых кіруючых партыйных таварышаў, які мімаходзь сказаў пра клопаты, пра чарнобыльскую бяду на беларускай зямлі, а трэць сваёй прамовы прысвяціў выкрыванню «провокационных действий отдельных лиц, кто преследует свои амбициозные цели», хто «получает идеологическое воодушевление от все возрастающего нажима западных служб»). Другія, бачачы, што іхнія прапановы не прымаюць, а іх саміх ашальмоўваюць, у адчаі пачынаюць бэсціць за бюракратызм усіх пагалоўна, усё тое сапраўды стабільнае, што ёсць у рэспубліцы.

У ГЭТАЙ СІТУАЦЫІ неабходна ўважліва, стрымана высветліць: хто чаго хоча, хто што прапануе? Сказаць шчыра, незразумела, чаму дасюль не апублікаваныя праграмы розных так званых нефармальных аб'яднанняў, ініцыятыўнай групы Беларускага народнага руху «Адраджэнне»? Чаму, скажам, па тэлебачанні не арганізаваць на ўсю рэспубліку сустрэчу, дыскусію — «нефармалы», «адраджэнцы», прадстаўнікі навуковай і творчай інтэлігенцыі, рабочыя, сяляне і *загадчык ідэалагічнага* аддзела ЦК КПБ альбо старшыня ідэалагічнай камісіі ЦК КПБ? Няхай увесь люд паглядзіць: хто пра што дбае, хто супраць чаго! Баімся такой сустрэчы, дыскусіі? Баімся свайго народа? Не верым, што ён ва ўсім разбярэцца як след, пойдзе не за тымі? Не! Калі паважаеш народ, жывеш дзеля яго, а не яго бачыш дзеля сябе, то павінен давяраць. Народ чуйна ўсё адчуе, адрозніць, дзе зерне, а дзе пустакалоссе. У выніку прыйдзецца мяняцца самому і штосьці мяняць у грамадстве? Ну што ж, трэба перабудоўвацца на справе! Боязна ўступаць у палеміку і перабудоўвацца, страх за сваю пасаду і прывілеі? Тады ўжо, выбачайце, іншая размова. Тады ўжо трэба сказаць: прабачце, вы — не ленінскія камісары. Тыя не столькі сядзелі за мурамі і кіравалі па тэлефоне, колькі ішлі да людзей, у масы, слухалі іх, імгненна шукалі здаровае выйсце з усіх сітуацый і вялі за сабой.

Прыкра, ганебна для нашых дзён было назіраць летась, калі не на сфарміраваныя праграмы, а нават на асобныя думкі, выказаныя нефармаламі, вядомымі навукоўцамі і дзеячамі культуры, свядомымі прадстаўнікамі працоўных, тут як тут мабілізоўваліся групы з былых спецаў абалваньвання грамадскай думкі, і даўно ўжо не баяздольныя адстаўнікі бязладна палілі «па падонках», «нацыяналістах», якіх, дарэчы, нам не закінулі заходнія службы, а якія выраслі тут, на нашай зямлі, у савецкіх сем'ях, у тым ліку і ў сем'ях франтавікоў, *партызан і асоб* розных нацыянальнасцей і якія задыхаліся, марнавалі маладосць у застойныя гады, а цяпер захацелі свежага паветра. Іх білі, б'юць за ўсё: за тое, што вучацца, што няўрымслівыя, хочуць памагчы нашаму народу вярнуць яго гістарычную памяць, нацыянальныя сімвалы, слаўныя, але зганьбаваныя імёны дзеячаў навукі і культуры, адрадзіць у поўным аб'ёме беларускую мову; за тое, што ў іх якраз такія, якія ёсць, бацькі, цешчы і пляменнікі — карацей, дапускаюцца часамі самыя што ні ёсць ганебныя прыёмы. Куды там «маніфесту» Ніны Андрэевай да іх! Тая толькі разважала, штосьці прапаноўвала сваё, а тут —ужо дзеянне, танец з шаблямі!..

Безумоўна, ад усяго гэтага трэба грэбліва адкараскавацца, а заадно трэба быць пільнымі. Як помнім, каб утаймаваць абуджаныя розум, сумленне, Вялікі інквізітар з рамана Дастаеўскага «Браты Карамазавы» ад «імя вышэйшай ідэі» ў «імя самога ж чалавецтва» ішоў на спрактыкаваную, брудную хлусню, на падман, карацей, на ўсёдазволенасць. Як ведаем, інквізітар XX стагоддзя Сталін, каб справіцца з акрыленым пасля рэвалюцыі народам, не толькі хлусіў у «імя светлага будучага», але ўклаў дзесяткі мільёнаў шчырых, сумленных, адукаваных, працавітых — тых, хто забяспечыў бы нам сёння не прыкры застой, сорам перад усім светам, а росквіт. Не вельмі вялікае апраўданне, што, маўляў, «бацька народаў» тады ішоў новым *шляхам* і мусіў *памыляцца.* Выбачайце, але чаму ён і яго памагатыя маглі так вытанчана абалваньваць народ, чаму так мэтанакіравана высякалі ўсё лепшае і гэтак прадумана хавалі сляды сваіх злачынстваў? Адпаведна, нельга спакойна сузіраць, як хтосьці па-інквізітарску пачынае задумліваць утаймаванне цяперашняга энтузіязму, вызваленай энергіі — хітра апелюе да народа, спакваля нацкоўвае яго на свядомых, як хтосьці абласканы каманднa-адміністрацыйнай *сістэмай* альбо цёмны з людской масы падтаквае, а то і патрабуе расправы з «няўгоднымі»! Прагучала ж ужо летась, чуваць галасы і сёння: «Нам з вамі не па дарозе!» Людзі добрыя, не натхняйце тых, хто ўпарта чапляецца за старое і за сваё крэсла, хоча зноў паралізаваць людскі розум, сумленне, рыхтуе новы вобраз новых ворагаў, каб спачатку прынізіць, а *пасля і начапіць на ягоныя* рукі наручнікі, хто зноў хацеў бы бачыць увесь наш народ на лагерным становішчы, даць ход даносам і расправам!

(Працяг на стар. 14—15).

Ракаўскі «дыснэй-лэнд»?

(Пачатак на стар. 2—3).

А. Калінін: — Так, сапраўды, атракцыёны ў рэспубліцы знаходзяцца не ў лепшым стане, бо ім ужо шмат гадоў. Таму вырашана некаторыя прадпрыемствы рэспублікі, якія працавалі на абарону, перапрафіліраваць менавіта на вытворчасць атракцыённай тэхнікі. Першыя ўзоры і трапяць у паркі адпачынку, у прыватнасці, — у «парк цудаў» пад Ракавам. Што тычыцца добраўпарадкавання парку Чэлюскінцаў, дык перанесці сюды эскіз-ідэю «парку цудаў» немагчыма, бо гэтай тэрыторыяй валодае, па-першае, горад...

Н. Ходар: — А, па-другое, тэрыторыя для нашай ідэі невялікая. Мы прапануем, у прыватнасці, стварыць у «парку цудаў» спартыўную, заабатанічную, гістарычную, забаўляльную зоны. Мы прапануем людзям памарыць, як яны хацелі б адпачываць. Вось, напрыклад, прыходзіў да нас пчаляр з просьбай стварыць у адной з зон музей мёду.

У. Шчасны: — Дык, значыцца, зона адпачынку іменна пад Ракавам — пытанне вырашанае, а не тая ўяўная эскіз-ідэя, што лунае ў марах, як гэта нам заснавальнікі конкурсу спрабуюць давесці? Чаму ж тады вы робіце такую спрэчную справу без абмеркавання?

В. Зуйкоў: — Сутнасць конкурсу — стварыць канцэпцыю адпачывання, бо адпачываць мы не ўмеем. Калі ласка, кожны чалавек можа з намі спрачацца. Але давайце ўносіць канструктыўныя прапановы.

А. Вярцінскі: — Што такое сёння Ракаў, яго землі? Гэта — не толькі наша гісторыя, не толькі прыгожыя краявіды. Гэта яшчэ і Дом творчасці пісьменнікаў, дзе людзі працуюць напружана, гэта санаторый «Аксакаўшчына», шматлікія піянерскія лагеры, прафілакторыі. Такім чынам, трэба ўлічыць, што ўвесь спакойны рытм жыцця гэтага рэгіёна, дзе людзі папраўляюць сваё здароўе, будзе парушаны. Шум, выхлапныя газы з аўтамашын, — а іх тут будзе штодня тысячы, — ці пойдзе ўсё гэта на карысць людзям? Думаць пра гэта неабходна сёння.

В. Зуйкоў: — Згодны, што эскіз-ідэю неабавязкова прывязваць да Ракава, можна будаваць такі цэнтр адпачынку ў іншым месцы. Прапаную «адпрацаваць» нашу ідэю на традыцыйным свяце «Мінск-89».

В. Лапцік: — Мы гаворым пра тое, што сама ідэя «дыснэй-парку» сёння, калі людзям не хапае жылля, паліклінік, калі дасюль няма індывідуальных дазіметраў для пацярпеўшых ад чарнобыльскай аварыі, — сама гэта ідэя нагадвае «баль у час чумы». Гэта — амаральна!

Н. Ходар: — Я асабіста не магу пагадзіцца з пазіцыяй газеты. Трэба, відаць, запрасіць да размовы грамадскасць. Хай, скажам, яна выкажа сваю канцэпцыю адпачынку на старонках «ЛіМа».

У. Шчасны: — Што тычыцца абмеркавання эскіз-ідэі «парку цудаў», дык я прапаную правесці рэферэндум з абавязковым указаннем кошту гэтага аб'екта для забаў.

Вось такая адбылася гаворка. Само сабой відочна, што кропкі ў ёй пастаўлена не было. Мы папрасілі паставіць гэтую кропку пісьменніцу Юлію Міхайлаўну Канэ, якой ініцыятары ракаўскага «дыснэй-лэнда» пакінулі на развітанне «Праграму і ўмовы» конкурсу па стварэнні парку.

●

Пасля сустрэчы ў рэдакцыі «ЛіМа» мне давялося прысутнічаць на пасяджэнні экалагічнага клуба пры ЦК ЛКСМБ і Савеце маладых вучоных і спецыялістаў АН БССР, члены якога таксама адмоўна ацанілі праект забаўляльнага парку ў раёне Ракава. Таму, разглядаючы «Праграму і ўмовы», я часам буду звяртацца і да таго, пра што гаварылася на тым пасяджэнні.

Прызнаюся, мяне вельмі ўразіла і засмуціла, што мы, аўтары і супрацоўнікі «ЛіМа» і нашы апаненты, аніяк не паразумеліся. Кардынальна разышліся нашы ўяўленні пра тое, якімі павінны быць адносіны паміж вытворчасцю і прыродай, культурай і прыродай у наш час, пасля Чарнобыля, калі мы настолькі глыбока ўцягнуліся ў экалагічны крызіс, што павінны пазбягаць кожнага неасцярожнага кроку.

«Праграма і ўмовы» толькі пацвердзілі думку, што ўзнікла ў мяне пад час гаворкі ў «ЛіМе». Ініцыятары праекта зоны масавага адпачынку шчасліва пазбаўлены адчування глабальнай экалагічнай небяспекі, якая вісіць над усімі намі. Іх уяўленні пра экалогію (падстаў гаварыць пра экалагічную свядомасць гэты дакумент, на жаль, не дае) збедненыя, вузкія. Разгортваючы брашуру, я спадзявалася прачытаць экалагічныя абгрунтаванні праграмы, без якіх сёння нельга распачынаць ніводнага, тым болей буйнога, праекта. Але іх няма. Толькі ў самым канцы тэхнічнага задання, у пункце 34, рэкамендавана: «Вырашыць праблему смецця. Разгледзець экалагічныя нагрузкі». Вось так. Разгледзець, мець на ўвазе. Побач са смеццем і ў сувязі з ім. Можна сказаць — для адчэпнага.

Яшчэ адно пацвярджэнне, што асноўным, калі не адзіным, прыродапарушальным фактарам аўтары «Праграмы і ўмоў» лічаць менавіта смецце і адходы, знаходзім у спісе асноўных дадзеных і патрабаванняў да праекта, дзе наконт мерапрыемстваў па ахове прыроды і ўтылізацыі адходаў даецца наступная рэкамендацыя: «Мерапрыемствы павінны быць такія, каб чалавека ў парку атачала суцэльная прыемнасць». «Суцэльная прыемнасць» — гэта трэба разумець — каб не чулася смуроду ад смецця і туалетаў.

Між тым экалогія і экалагічныя нагрузкі — гэта куды больш сур'ёзна, а ў праекце зоны адпачынку шмат такога, чаго ніякай «прыемнасцю» не кампенсуеш. Маецца на ўвазе, у прыватнасці, перапрафіліроўка ландшафтаў, і ў немалых маштабах. У тэхнічным заданні сказана: «Прадугледзець стварэнне неабходнага ландшафту з выкарыстаннем вады, штучнага рэльефу зямлі і г. д.». Значыць, будуць капаць і перакопваць, рабіць з нізкага высокае і з высокага нізкае, мабыць, збіраюцца нешта і затапляць, а дзеля гэтага ставіць гаці ці грэблі. Асабліва шматзначнае «і г. д.», бо хто ведае, што за гэтым хаваецца...

Далей — болей: «Прадугледзець магчымасці ПАСТАЯННАГА (падкр. мною.—Ю. К.) будаўніцтва, якое развівала б магчымасці адпачынку... Прадугледзець размяшчэнне будаўнічых прадпрыемстваў, гаспадарчых, рамонтных, эксплуатацыйных зон, пляцовак транспарту, жылых зон». А яшчэ ж — дарогі ды так званыя інжынерныя сеткі. Адным словам, «маляўнічая мясцовасць у лукавіне рачулкі Іслач» будзе перакроена і перавернута дагары нагамі.

А што ж будзе пры гэтым з самой маленькай прыгажуняй Іслаччу? І ці ведаюць аўтары праекта аб пастанове Саўміна БССР аб ахове малых рэк? Не дбаючы пра малыя рэкі, мы загубілі нашы вялікія рэкі. І цяпер яны ж, малыя, — наша апошняя надзея. Каб хоць неяк выправіць становішча, Саўмін распрацаваў і зацвердзіў шэраг мерапрыемстваў па іх выратаванні. Забараняецца будаўніцтва ў далінах малых рэк і, перш за ўсё, будаўніцтва, прызначанае для адпачынку, бо якраз яно найбольш і выклікае іх забруджванне. Забараняюцца ўсе іншыя дзеянні, якія могуць садзейнічаць забруджванню і знясільванню малых рэк, у прыватнасці, высечка лесу, пракладка кабеляў і іншых камунікацый. А хіба можа буйное будаўніцтва без гэтага абысціся?

Нельга забывацца і на той істотны момант, што ў раёне Ракава знаходзіцца цэнтр водазабору грунтовых вод, якія вылучаюцца надзвычайнай чысцінёй. На 50% тэрыторыі Беларусі грунтовыя воды ўжо забруджаны прамысловымі і іншымі сцёкамі, а ў гэтых мясцінах яны пакуль яшчэ чыстыя! Плануемае будаўніцтва зоны масавага адпачынку пакладзе канец і чысціні Іслачы, і чысціні грунтовых вод, што адмоўна адаб'ецца на здароўі ўсяго, што жыве ў рэгіёне, — ад раслін да чалавека.

Згодна пастанове Саўміна, кожны, хто з'яўляецца водакарыстальнікам той ці іншай малой ракі, можа апратэставаць праекты або мерапрыемствы, якія ідуць яму на шкоду. Адным з водакарыстальнікаў Іслачы і іншых малых рэк, чые вярхоўі знаходзяцца на тэрыторыі, аблюбаванай для будаўніцтва зоны адпачынку, з'яўляецца Налібоцкая пушча. Вучоныя Інстытута заалогіі АН БССР звярнуліся да экалагічнай грамадскасці з пісьмом, у якім гаворыцца, што ў тым выпадку, калі праект будаўніцтва парку забаў у раёне Ракава будзе ажыццёўлены, загінуць не толькі рэдкія віды рыб у рэках пушчы (у іх вярхоўях гэтыя пароды ўжо зніклі) і занесеныя ў Чырвоную кнігу віды жывёл, але пачне гінуць і загіне і сама запаведная пушча. Дык што ж даражэй — пабудаваць парк адпачынку ці загубіць Налібоцкі заказнік, наша нацыянальнае багацце? Яго ж у іншае месца перанесці нельга...

Цяпер зірнём на праграму стварэння зоны адпачынку з пунктаў гледжання маралі і здаровага сэнсу. Гігантаманія, зачараванасць маштабамі і пакланенне буйным лічбам — адзін з галоўных грахоў мыслення, які дастаўся нам у спадчыну ад застойных гадоў. За вялізнымі памерамі можна было схаваць і імі апраўдаць непрадуманасць і валюнтарызм любых планаў, праектаў і дзеянняў. Маштабнасць нібыта здымала пытанні мэты і мэтазгоднасці. Сёння, навучанае горкім вопытам, наша грамадства з разумным недаверам ставіцца да буйнамаштабных намераў: за імі — вялікія грошы, вялікая рызыка, доўгія гады будаўніцтва. Дый дзяржава наша аказалася зусім не такой багатай, як мы думалі. Куды ні кінь — усюды і ўсяго не хапае, сто мільярдаў бюджэтнага дэфіцыту, і ўсё гэта, безумоўна, вынікі «маштабнага» і некампетэнтна - экстэнсіўнага гаспадарання.

Чытаю ў «Праграме і ўмовах»: «Агульная плошча — 5—10 тысяч га»; «стварэнне велізарных, увесь час пашыраемых гісторыка-этнаграфічных і заабатанічных зон, а таксама зон атракцыёнаў (луна-парк) і цудаў (дыснэй-лэнд)»; «магутныя рэкрэацыйныя зоны»; «40 тыс. наведвальнікаў у дзень»; «25—40 тыс. чалавек абслугі»; «аўтастаянка на 15 тыс. машын», «унутры зоны адпачынку — жывая цяга (коні, вярблюды, алені...), спецыяльныя рэйкавыя і электрамабільныя віды, канаткі, трубаправоды» і г. д. і г. д.. Натуральна, узнікае думка: навошта такія памеры і такія фантазіі — пры нашым узроўні жыцця і абслугоўвання, пры нашых магчымасцях? Каму гэта трэба? Мінск жа — не Лос-Анжэлес (7 мільёнаў насельніцтва) і не Токіо (12 мільёнаў насельніцтва), на якія ўвесь час спасылаюцца аўтары праекта. Дый наогул, ці маральна затраціць на зону загараднага адпачынку 2 мільярды рублёў (па табліцы прыблізных затрат — 2195,9 мільёна), нават калі яны і не ўзяты з бюджэту? Ці маральна, калі невядома, дзе ўзяць грошы, каб павялічыць пенсіі старым, калі цяжарным жанчынам і адзінокім маці ў час выплачваецца ўсяго 5,8 мільёна рублёў у год, калі на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі выдаткавана 800 мільёнаў, а ўвесь гадавы бюджэт рэспублікі — 10 мільярдаў?

І хоць бы ўжо гэтая зона адпачынку планавалася на нейкай пустой, занядбанай ці не прыдатнай для вядзення сельскай гаспадаркі зямлі. А то ж каб стварыць зону забаў, трэба ўмяшацца ў жыццё цэлага вясковага рэгіёна і, па сутнасці, разбурыць гэта жыццё!

Паведаміўшы ў пункце 3, што парк будзе размешчаны на землях саўгасаў «Ракаўскі» і «Праца», у пункце 4 аўтары «Праграмы і ўмоў» пішуць наступнае: «Асноўнае патрабаванне: зона рэкрэацыі павінна быць прасякнута духам аптымізму. Здзіўленне, радасць і захапленне ўсё павінна выклікаць у кожнага. Плюс — адчуванне волі». Вось так: адным — радасць і захапленне, другім — адчужэнне зямлі, на якой жылі бацькі і дзяды, страта звыклых заняткаў і рытмаў жыцця, родных краявідаў, радзімы, урэшце. Мінус адчуванне волі.

На пасяджэнні экалагічнага клуба мастак Ф. Янушкевіч, які нарадзіўся і жыве ў Ракаве, звярнуўся да арганізатараў праекта ад імя былых пакаленняў насельнікаў гэтых мясцін, чые могілкі згодна праекту прызначаны пад знос, і ад імя цяперашніх жыхароў. «Тут жа жывуць карэнныя, мясцовыя людзі, — сказаў ён. — З імі што будзе?»

Могілкі паабяцалі не чапаць, другое пытанне засталося без адказу.

Адказваючы на меркаванні ўдзельнікаў «круглага стала» ў «ЛіМе» і членаў экалагічнага клуба пры ЦК ЛКСМБ адносна нерэальнасці, немэтазгоднасці і недастатковай маральнасці задумы зоны адпачынку, арганізатары праекта ўвесь час спасылаліся на сусветны вопыт, або, як яны казалі, «ужо назапашаны сусветны вопыт». Але нават у вытворчай галіне, у галіне тэхналогіі, здавалася б, найбольш прыдатнай для пераймання чужога вопыту, у нас далёка не заўсёды і не ўсё атрымліваецца добра. Што тычыцца культуры, дык тут механічнае пераймание, капіраванне чужога вопыту прыносіць даволі мізэрныя, а часам непрадбачаныя і непажаданыя вынікі, бо ў гэтай галіне, як ні ў якой іншай, маюць значэнне традыцыі сваёй культуры і псіхалогіі, свой гістарычны і сацыяльны вопыт. Не кажучы ўжо — паколькі гаворка ідзе пра масавы, так бы мовіць, індустрыялізаваны адпачынак — пра ўзровень і стан эканомікі і дабрабыту.

Жывым доказам таго, хто тут мае рацыю, з'яўляецца, на маю думку, невялікі, але востры канфлікт, які адбыўся на пасяджэнні экалагічнага клуба. Адзін, а потым другі член клуба абурыліся, што ў праграме праекта надта часта ўжываецца слова «зона». Іх выступленні, у сваю чаргу, абурылі прадстаўніка ўстаноўчага навукова-вытворчага аб'яднання В. Зуйкова, які сказаў, што выраз «рэкрэацыйная зона» — гэта міжнародны тэрмін, агульнапрыняты і, маўляў, няма чаго займацца палітычнай дэмагогіяй. Пасля таго В. Зуйкоў развітаўся і пакінуў пасяджэнне. «Пакрыўдзілі добрага чалавека», — сказаў другі прадстаўнік НВА.

Але тут было іншае, тут праявіў сябе розны падыход да механічнага, бяздумнага пераймання чужога. Вядома, у генетычным вопыце тых, хто недзе — у Лос-Анжэлесе, Фларыдзе ці Парыжы — ужывае слова «зона» як тэрмін, няма ні Калымы, ні Азарычаў, ні Асвенціма, таму ён і не выклікае ў іх ніякіх абражальных асацыяцый. А мне, прыкладам, таксама стала блага, калі я прачытала ў рэцэнзуемай брашуры пра «25—40 тыс. чалавек абслугоўваючага персаналу (дарэчы, скуль яны возьмуцца, тыя тысячы? — **Ю. К.**), што пастаянна пражываюць у зоне альбо яе наваколлі, якое ізалявана, у тым ліку па камунікацыях, ад рэкрэацыйнай часткі». Рука імгненна напісала на палях: «лагер!».

Я веру, што аўтары праекта парку масавага адпачынку кіраваліся добрымі намерамі, але яны многае не ўлічылі, у тым ліку цяперашнюю грамадскую і псіхалагічную сітуацыю, калі тыя, за каго рашаюць, мысляць парой больш сучасна, гаспадарліва і адказна, чым тыя, хто рашае. Так, наш час вымагае думаць і лічыцца з рэальнасцямі. Каб разумець, што мы можам сёння дазволіць сабе і якой цаной, мы павінны дакладна вызначыць свае экалагічныя, маральныя і культурныя прыярытэты.

Я б пакрывіла душой, калі б сказала, што не знайшла ў брашуры з праектам парку нічога цікавага, добрага і прыдатнага для ажыццяўлення. Але тое цікавае і добрае трэба яшчэ асвоіць, г. зн. зрабіць сваім, прыстасаваўшы да нашых патрэб і ўмоў. Мінчанам сапраўды не хапае выбару магчымасцей і форм адпачынку. Мінску сапраўды, у дадатак да прыведзеных у парадак старых паркаў, не зашкодзіла б мець новы, шматпрофільны, па тыпу прапанаванага, а можа, нават і «ўсепагодны» парк пад дахам, пра які так прыгожа расказана ў брашуры. Але, вядома, не за 40 кіламетраў ад горада — людзі хочуць адпачываць з найменшай затратай часу, сіл і нядорага, — а ў яго межах. Скажам, у адным з новых мікрараёнаў або каля яго, і тэрыторыя парку забаў павінна быць, безумоўна, не такіх шалёных памераў. Ёсць думка — яе выказаў член экалагічнага клуба Я. Церахаў, — што асобныя зоны такога парку могуць быць раскіданы па розных раёнах горада і размешчаны альбо на адной восі (прыкладам, уздоўж поймы Свіслачы), альбо паасобна.

Калі ж сродкі, прызначаныя на зону масавага адпачынку, нельга перакінуць на горад (адзін з членаў клуба выказаў думку, што ў гэтым выпадку ад іх трэба ўвогуле адмовіцца), неабходна, істотна скарацiўшы прапанаваныя памеры гэтай зоны, змяніць месца яе размяшчэння, пакінуць лукавіну Іслачы, раён Ракава. Вось пра гэта дзвюх думак быць не можа. Той жа Я. Церахаў прапанаваў выкарыстаць для гэтай мэты раён Мінскага мора. Экалагічныя і маральныя выдаткі ў гэтым выпадку будуць значна меншыя, грашовыя — таксама. Затое якасць самога адпачынку — бо які ж летні загарадны адпачынак без вялікай вады! — істотна ўзрасце.

У тым выпадку, калі аўтары праекта не захочуць мяняць месца (а па ўсім відаць, што так яно і будзе, бо, з аднаго боку, іх не пераконваюць нашы аргументы, а з другога, яны, мабыць, ужо даволі доўга заняты «прывязкай» да раёна Ракава), прапаную неадкладна правесці **незалежную экалагічную экспертызу праекта**, а таксама стварыць грамадскую камісію для кампетэнтнага вырашэння гэтага пытання.

Юлія КАНЭ.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» на працягу 1984—1986 гадоў выпусціла ў свет падрыхтаваны Інстытутам літаратуры імя Я. Купалы АН БССР Збор твораў Максіма Гарэцкага ў 4-х тамах. Гэта першае навуковае выданне спадчыны пісьменніка. На жаль, не ўсё з напісанага М. Гарэцкім увайшло ў прыгаданы чатырохтомнік. Адразу ж па яго завяршэнні Інстытут распачаў падрыхтоўку яшчэ аднаго, дадатковага тома, які ўжо здадзены ў друк. Даволі вялікі памерамі аднатомнік уключае аповесць «Дзве душы», шэраг апавяданняў, драматычны абразок «Жартаўлівы Пісарэвіч». Упершыню сабраны раскіданыя па розных перыядычных выданнях літаратурна-крытычныя, гісторыка-літаратурныя і публіцыстычныя артыкулы, а таксама лісты пісьменніка.

Пра некаторыя малавядомыя чытачу творы, што ўвайшлі ў гэты том, і пра тое, чаму яны не друкаваліся раней, расказвае доктар філалагічных навук Міхась Мушынскі.

Нам засталася спадчына...

Міхась МУШЫНСКІ

ВЯРТАННЕ КЛАСІКІ

УКЛЮЧАНЫЯ ў аднатомнік апавяданні і драматычны абразок, як і аповесць «Дзве душы», не трапілі ў Збор твораў па розных прычынах. Іх адсутнасць там тлумачыцца не толькі загадзя вызначаным аб'ёмам выдання, выйсці за межы якога рэдкалегія і складальнікі не мелі права, але і грамадска-палітычнымі ўмовамі часу.

У першую чаргу трэба сказаць пра непераадоленую ў тыя гады насцярожанасць да М. Гарэцкага, які ў вачах прыхільнікаў сталінскай мадэлі сацыялізму па-ранейшаму належаў да ідэйна нясталых, ідэалагічна нявытрыманых пісьменнікаў, да дзеячаў быццам бы нацыяналістычнай арыентацыі. Уключаць у чатырохтомнік паасобныя творы перашкаджала таксама і боязь той жорсткай, бязлітаснай праўды, з якой аўтар узнаўляў падзеі рэвалюцыі, грамадзянскай вайны, гора і пакуты народа, сутыкненні і канфлікты, якімі суправаджалася вырашэнне нацыянальнага пытання на Беларусі, утварэнне беларускай дзяржаўнасці. Герой апавядання М. Гарэцкага часта выпадаў з сістэмы ідэалізаваных, аднапланавых герояў, удзельнікаў рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. А іншы раз апавяданне не знаходзілася месца ў Зборы твораў толькі таму, што М. Гарэцкі прыгадваў там імя «забароненага» беларускага пісьменніка ці грамадска-палітычнага, культурнага дзеяча, як гэта мае месца, напрыклад, у эцюдзе «Фантазія».

Здаралася і так, што крытыка часоў застою праяўляла ідэалагічную звышпільнасць і знаходзіла непажаданыя, «крамольныя» выказванні там, дзе іх і ў паміне не было. Напрыклад, апавяданне «Лірныя спевы» разглядалася даследчыкамі (гл.: «Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры», т. 2, 1969) як выдатны ўзор нацыянальнай прозы, як удалая спроба распрацоўкі гістарычнай тэматыкі. У апавяданні сцвярджаецца ідэя вернасці роднай зямлі, асуджаецца здрада народным, нацыянальным інтарэсам. Аднак наяўнасць у творы рэплік мніха Грыгорыя аб тым, што «не хоча Польшча Русь Літоўскую сястрой роўнай лічыць, дык не будзе ні Літвы, ні Польшчы, а будзе магутная бесканечная Маскоўшчына», аказалася прычынай таго, што апавяданне не ўвайшло ў Збор твораў.

Апавяданне «Лірныя спевы» ўспрымаецца як твор сучаснага гучання. У ім ідзе гутарка пра тое, што і сёння востра хвалюе беларускую грамадскасць. Адзіная прадаўжальніца слаўнага роду Саламярэцкіх княжна Ганна не здолела ўтрымаць у сваіх руках бацькоўскі пасад. Яна зблізілася з хітрым польскім княжычам Уладыславам Ваябойскім, паверыла яго ліслівым словам. А калі ля сцен Саламярэцка з'явілася войска маскоўскіх ваяводаў, не адважылася княжна абараняць горад, пабегла шукаць паратунку ў «лацінікаў, куды дзяды нашы не бегалі і нам заказалі».

Пракляў мніх здрадніцу Ганну. Прайшло многа вякоў з таго часу, і на месцы былога замчышча на купальскую ноч чуюцца «званы глухія, жалобныя, і грукат гармат, і енкі скалечаных, і спевы манастырскія, і дзявоцкі плач няўцешны». Памяць народа — жыве ў вяках, здрада нацыянальным інтарэсам не даруецца ніколі — вось той маральны пафас, якім прасякнуты «Лірычныя спевы».

Змешчаныя ў аднатомніку апавяданні і п'еса, бясспрэчна, уносяць новыя штрыхі ў творчы партрэт М. Гарэцкага — празаіка і драматурга. Гарэцкі-пісьменнік заўжды востра рэагаваў на падзеі часу, выяўляў свае адносіны, зыходзячы з уласных светапоглядных пазіцый. У гісторыка-літаратурнай навуцы склалася, аднак, няплённая традыцыя, паводле якой вартасць пэўнага мастацкага твора нярэдка ацэньвалася з пункту гледжання адпаведнасці адлюстраваных пісьменнікам падзей афіцыйна прынятай іх трактоўцы. А між тым пэўны твор павінен цікавіць гісторыка літаратуры як этап ідэйна-мастацкага, светапогляднага станаўлення пісьменніка. Інакш даследчыкам ніколі не ўдасца стварыць аб'ектыўную гісторыю літаратуры.

На гэтыя думкі наводзіць разгляд апавядання М. Гарэцкага «У 1920 годзе». Не друкавалася яно раней таму, што аўтарская ацэнка падзей 1920 года не супадала з тымі ацэнкамі, якія гэтым падзеям былі дадзены пазней гісторыкамі, афіцыйнай думкай. Апавяданне багатае на змест, нязвыклае і абліччам дзеючых асоб. Безыменны герой твора характарызуе сябе як «народнага чалавека», прыналежнага да «народнай справы» — ён з'яўляецца сувязным паміж рознымі палітычнымі арганізацыямі, якія варожа настроены «супраць маскоўскага бальшавіцкага наезду». «Народнаму чалавеку» ўдалося перабрацца праз лінію фронту, а вось ягонаму праваднiку не пашчасціла, ён быў схоплены чырвонаармейцамі і, відаць, расстраляны. І зараз герой-апавядальнік душэўна пакутуе, ведаючы, якое вялікае гора прынесла смерць селяніна-правадніка яго сям'і, бо дзеці засталіся сіротамі. Верны жыццёвай праўдзе, М. Гарэцкі паказаў складанасць, супярэчлівасць тагачаснага становішча. І змагары за «народную справу» былі розныя. Адны змагаліся, кіруючыся цвёрдым палітычным пераконаннем, верачы ў дэмакратычныя ідэалы, другія — прыстасоўваліся, шукалі асабістае выгады.

У гэтым апавяданні ёсць яшчэ два героі-ўдзельнікі змагання, здавалася б, таксама за «народную справу». Адзін з іх настаўнік, другі былы афіцэр. Яны калісьці разам служылі ў адным палку...

Каб не памерці з голаду, настаўнік вымушаны быў у розных вёсках прапаноўваць дочкам багатых бацькоў сваю руку і сэрца. «Зайду к аднаму гаспадару, дзе ёсць нішто сабе дзявуля, і пачну дурня ламаць, і пра каханне, і пра вяселле, і пра тое, што ўсе цяпер роўныя, дык вучыцелю не грэх і з добраю сялянкаю пабрацца... Развесяць яны вушы, думаюць: «А можа, й праўда, ажэніцца з нашай курноскай?» І ну мяне частаваць, і ну мяне падкармліваць, тут табе і сала, й сыру, і ўсякага ліха...» У рэшце рэшт давялося настаўніку ўцякаць ад разгневаных закаханых, і ён выдае сябе за ідэйнага барацьбіта. Субяседнік настаўніка, які таксама «ўцёк з-пад бальшавікоў», сваю праграму характарызуе наступным чынам: «Я «прымазаўся» да беларусаў, дастаю паёк у беларускай вайсковай арганізацыі і пакуль што — гора ў край! Цяпер прыехаў вось сюды (на нейтральную паласу. — М. М.) вербаваць ахвотнікаў». Былы афіцэр, як ён сам прызнаецца, мовы беларускай не ведае, не любіць, на сваю працу вярбоўшчыка глядзіць як на «камедыю», бо яго цікавяць «пайкі і грошы», а тых, хто верыць у магчымасць стварэння самастойнай Беларусі, называе «ідыётамі».

Аўтар апавядання не імкнецца тут расставіць усе кропкі над «і», вынесці прысуд кожнаму персанажу. Структура яго твора, мэтавая ўстаноўка — іншыя. Перад намі — жывы кавалак рэчаіснасці, дзе ў тугі вузел сплялося высокае і нізкае, трагічнае і камічнае, і дзе чытачу даецца магчымасць самастойна разабрацца ў складанасцях жыцця.

Сярод твораў, якія не трапілі ў Збор і будуць друкавацца ў аднатомніку, — эцюд «Фантазія». Паводле жанрававыяўленчых прыкмет гэта — фантастычны рэалізм, дзе паэтычная ўмоўнасць, гіпербалізацыя і высокая патэтыка зліваюцца ў цэласнае мастацкае адзінства. М. Гарэцкаму ўдалося намаляваць тут злавесны вобраз вайны, вобраз пакутніцы-Беларусі, залітай слязамі і агорнутай крывавым туманам. «Пад гулкі грукат гармат, трэскатанне стрэльбаў і кулямётаў, пры водбліску страшных пажарышчаў раздаваліся дзікія воплі і балючыя стагнанні забіваных, рэзаных, паміраючых з голаду людзей».

Відовішча раскрыжаванай краіны і людскія пакуты былі такімі нясцерпнымі, што кранулі «расцерзанае да краёў» сэрца вялікага гуманіста і першадрукара Францыска Скарыны, уваскрасілі яго душу. Абуджаная душа асветніка паляцела ў родны край, каб дапамагчы канаючаму народу. Скарына звяртаецца да хворага з галадухі Я. Купалы, затым выклікае з магіл цені заўчасна памерлых сыноў беларускага адраджэння — Ф. Багушэвіча, Цёткі, М. Багдановіча, І. Луцкевіча, Л. Гмырака, А. Гаруна, В. Дуніна-Марцінкевіча, С. Палуяна, К. Каганца. Скарына перакананы, што былыя адраджэнцы, барацьбіты за волю народа павінны зноў кінуць магутны кліч па ўсёй Беларусі, ён верыць, што агульнымі намаганнямі ўдасца абудзіць беларусаў да актыўнага жыцця, выратаваць краіну.

Апавяданне «Апостал» можна з поўным правам аднесці да лепшых твораў М. Гарэцкага ў жанры «малой прозы». Яно цікавае перш за ўсё вобразам галоўнага героя — «гарачага камуніста.., даўнейшага прыхільніка беларускага руху, таварыша Курапы (партыйная клічка — Жабін)». Курапа збіраецца палітычна ўсведамляць цёмную, адсталую вёску, прышчэпліваць там з дапамогай палымяных прамоў і заклікаў новыя ідэалы. Але кожны крок асветніка сведчыць аб яго страшэннай адарванасці ад жыцця, аб дагматызме яго мыслення. Курапа не разумее рэальных запатрабаванняў вёскі, ён не можа знайсці агульную мову нават з фурманам, які вязе яго на сустрэчу з сялянамі. Па думцы Курапы, лепшым пацвярджэннем роўнасці камуніста і фурмана было б тое, каб яны сядзелі побач. «Якая, аднак, чыста буржуазная чырта ў спосабе рассаджвання фурмана і падарожнага, — падумаў з ёлкасцю таварыш Жабін: — ён, як быццам якое ніжэйшае стварэнне, сядзіць спераду, а я, камуніст, быццам які пан, сяджу ззаду»... Вось гэту рэвалюцыйную ідэю ўсталявання ўсеагульнай роўнасці і братэрства асветнік Курапа-Жабін расцэньвае як «важную». Але ў той канкрэтнай сітуацыі яна на самай справе была недарэчнай, а яе носьбіт аказваўся парадыйнай фігурай партыйца, які вульгарызуе ідэі марксізму.

Самаўпэўнены Курапа кожны раз б'е не ў тыя, што трэба, званы, але камізму становішча не ўсведамляе. Для яго не існуюць рэальныя людзі з іх паўсядзённымі клопатамі і турботамі, а на ўсе выпадкі жыцця ім падрыхтаваны набор мёртвых, адцягненых догм. Ён, па ўсім відаць, належаў да тых дзеячаў, якія здольны сваім нястрымным энтузіязмам давесці да абсурду, пазбавіць нармальнага сэнсу любую тэорыю, любое палітычнае ці маральна-этычнае вучэнне. І ўсё гэта яны рабілі, упэўненыя ў высакародстве і бескарыслівасці ўласных памкненняў. Курапы-Жабіны — гэта левакі, якія хацелі адразу вырашыць усе пытанні, звязаныя з будаўніцтвам новага жыцця. Але паспяховай рэалізацыі іх планаў перашкаджалі... канкрэтныя людзі. Нездарма апавяданне заканчваецца шматзначнай сцэнай: Жабін не знайшоў у вёсцы сялян, якія павінны былі слухаць яго прамову, і скамандаваў фурману: «Вязі на поле!» «Толькі яны завярнулі за гумно, нейкі верхавы на злом карку кінуўся з-за стога саломы к лесу. Камуніст інстынктыўна схапіўся за похву рэвальвера». Якая трапная дэталь! Дэмакрат хапаецца за зброю, каб навесці парадак!

Як бачым, поўным маральным крахам закончылася спроба Жабіна палітычна ўсведаміць вёску. Вельмі лагічным і заканамерным быў шлях героя ад сентыментальнай расчуленасці, прапаведзі братэрства да пагрозлівага вокліку: «Я ім пакажу!» Не атрымалася з Жабіна апостала, прапаведніка новай веры, бо каб ім стаць, трэба любіць жывых людзей, а не адцягненую тэорыю, трэба разумець душу і сэрца чалавека.

Апавяданне «Незадача» прадаўжае тэму «Апостала», але ўжо ў новым яе варыянце. Галоўным героем тут таксама з'яўляецца актыўны ўдзельнік рэвалюцыі, «часовы камісар франтавой надзвычайнай камісіі ў справе змагання з контррэвалюцыяй, спекуляцыяй і дэзерцірствам, таварыш Батрачонкаў». Вынікі паездкі Батрачонкава ў вёску на службовым самакаце таксама аказаліся сумнымі, як і ў Курапы-Жабіна, хоць ехалі яны туды ўсё ж з рознымі мэтамі: адзін — каб рэвалюцыянізаваць адсталае сялянства, другі хацеў наведаць бацькоў на свята, а заадно і «даведацца, як ідзе рэвалюцыя ў вёсцы». Але прычыны няўдач у кожнага героя былі розныя. Духоўная закасцянеласць, дагматызм мыслення, пагарда да канкрэтнай чалавечай асобы — вось што прывяло Жабіна да краху, зрабіла яго камічнай фігурай, жывой пародыяй на сапраўднага змагара-асветніка. Батрачонкаў жа, які праз дзень па звароце з вёскі быў «арыштаваны і аддадзены пад суд» за «спекуляцыю, п'янства і шкодную для службы адлучку для асабістых патрэб на казённым самакаце», — Батрачонкаў аказаўся ахвярай тых жа Жабіных, якія маглі мысліць толькі ў межах, рэгламентаваных пэўным параграфам статута. Іх не цікавіла сутнасць справы, не бянтэжыла абсурднасць абвінавачвання. Дастаткова было бруднай плёткі і абгавору, што пусцілі па свеце перапалоханы царкоўны стараста і бацюшка, каб лёс камісара быў вырашаны.

Спадзяёмся, што чытач зверне ўвагу і на пазнейшыя аўтарскія перапрацоўкі тэксту апавядання. Яны дадуць магчымасць глыбей зразумець першапачатковую задуму твора і характар героя, які «змалку дзён не любіў не толькі паноў, але ўсіх апранутых «па-панску», значыць у гарадскую вопратку, усіх «у чорным». Складанымі былі і ўзаемаадносіны Батрачонкава з таварышамі па рабоце. «Іх цэлая туча, розных сяброў калегіі, агентаў, падагентаў, служачых. Усе яны — партыйныя ці спачуваючыя, што быццам напісана ў кожнага на лобе, па грубаватай смеласці можна пазнаць. Але ніводнага добрага чалавека не чула камісарава сэрца і ніводнага сапраўднага камуніста не знаходзіў ён. Прыязнасць меў там толькі да ахраны, да салдатаў, бо яны былі дзеці адной з ім пустыні, сяляне, апранутыя па-салдацку, а ў тайнасцях сваіх мужыцкіх душаў не любіўшых тое самае, што не любіў і ён».

Герой апавядання М. Гарэцкага супрацьстаіць той галерэі іканапісных, ідэалізаваных, аднапланава-спрошчаных вобразаў камуніста, якія запаланілі савецкую літаратуру 30—першай палавіны 50-х гадоў і пазнейшых дзесяцігоддзяў. Такое зніжэнне ідэйна-мастацкага ўзроўню літаратуры было заканамерным, паколькі многія выдатныя творы, накшталт прыгаданых тут апавяданняў М. Гарэцкага, былі выведзены з літаратурнага працэсу.

Апавяданне «Усебеларускі з'езд 1917 года» таксама не ўвайшло ў Збор твораў, бо аўтарскае асвятленне адлюстраваных там падзей не ўкладвалася ў афіцыйна прынятую іх трактоўку. Адназначна адмоўная ацэнка з'езда сёння, як вядома, падзяляецца не ўсімі гісторыкамі. Таму і падыход да апавядання М. Гарэцкага павінен быць іншакш, чым раней. Галоўная вартасць твора — не ў паўнаце ўзнаўлення тагачасных падзей, а ў маральнай ацэнцы паводзін удзельнікаў з'езда, у аўтарскім непрыманні любых форм прымусу і непавагі да нацыянальных патрабаванняў беларускага народа. Цэнтральнае месца ў сюжэце твора — гэта абурэнне героя-апавядальніка ўчынкам «чарнамазага начальніка», які прымяняў сілу да дэлегатаў з'езда. «Што за ліха, — думаем сабе, — здаецца ж, супраць іх нічога не пастанаўлялі, контррэвалюцыянераў сярод нас няма: усе мужыкі, салдаты, народныя людзі з мужыкоў. Хочам, каб усё найшло народу, і зямля, й лясы, і ўласць, — за што ж яны разганяць нас будуць?»

Драматычны абразок «Жартаўлівы Пісарэвіч» — гэта яшчэ адна ўвасобленая ў вобразнай форме трагічная старонка гісторыі шматпакутнага беларускага народа, звязаная з імперыялістычнай вайной, якая прымусіла сотні тысяч сем'яў пакідаць родныя котлішча і ехаць у далёкі свет. Учарашнія гаспадары станавіліся бяздомнымі падарожнікамі, пазбаўленымі сталай працы і элементарных умоў жыцця. Бежанства прынесла незлічоныя чалавечыя ахвяры, страты і разбурэнні народнай гаспадаркі і культуры. У полымі вайны, якая прыйшла на тэрыторыю Беларусі, загінулі вялікія духоўныя і матэрыяльныя каштоўнасці.

Паказальна, аднак, што і да сённяшніх дзён тэма бежанства не знайшла належнага адлюстравання — адэкватнага свайму маштабу — у беларускай літаратуры, хоць сам М. Гарэцкі і закранаў гэту тэму неаднаразова («Літоўскі хутарок», «Пакінутыя хаты», «Уцекачы»). У абразку «Жартаўлівы Пісарэвіч» пісьменнік стварыў вельмі яскравы, непаўторны і псіхалагічна пераканальны вобраз цярплівага пакутніка-беларуса, які дае не толькі сваім сучаснікам, але і іх болей шчаслівым нашчадкам урок сапраўднай маральнасці, высакародства і велічы духу. Драматычны абразок Максіма Гарэцкага, іншыя з прыгаданых вышэй твораў зоймуць належнае ім месца ў гісторыі беларускага прыгожага пісьменства, стануць яшчэ адным духоўным набыткам удзячнага чытача.

Пісала пра Вас кнігу...

Васілю ВІТКУ — Цімоху Васільевічу КРЫСЬКО

ПАВАЖАНЫ Цімох Васільевіч!

Форма адкрытага звароту выклікана дзённікавым запісам і лістом да мяне, змешчанымі ў Вашай новай кнізе «Азбука душы». Яны крытычнага характару. Усё б нічога. Крытыка, кажуць, спрыяе кровавароту чалавека і літаратуры. Але, захопленыя імкненнем усё напісанае друкаваць, Вы, на жаль, забылі, што публікацыя надае прыватнаму факту дадатковы сэнс. Тое, што можна было б вырашыць пры сустрэчы, Вы, не абцяжарваючы сябе асаблівай аргументацыяй і элементарным тактам, — надумалі тыражаваць. Што гэта? І дзеля чаго? І не шкада, Цімох Васільевіч? Столькі часу, энергіі, здароўя, душэўнага трапятання, калі хочаце, аддадзена кнізе пра Вас!

Па сённяшні дзень губляюся ў здагадках, як Вам удавалася хваліць мяне, заахвочваць да працы, маючы ў сваім дзённіку даволі эфектны дэкорум абвінавачванняў у мой адрас ва ўсіх літаратурных грахах (мастацкая няздольнасць, шаблон, несамастойнасць)? Ні словам, ні паўсловам — шмат гадоў!—Вы нават не намякнулі мне пра такі запіс. Калі б знаццё! З цяжкасцю, але я, напэўна б, уступіла сваё даследчыцкае месца якому-небудзь доктару філалагічных навук. Няхай бы займаўся Вашай творчасцю. Так Вам было б надзейней і аўтарытэтней, і для мяне, як зараз бачу, было б лепш.

А калі без прадузятасці і амбіцый разгледзець мае прыкрыя, на Вашу думку, недахопы?

Вам падаліся неахайнымі форма і стыль маёй публікацыі пра Вас. Вы пішаце ў сваім дзённіку: «Я не падлічваў, колькі Святлана Міхайлаўна разоў ужывае аблюбаванае ёю слоўца «нязмушанасць», а прачытаўшы артыкул (маецца на ўвазе водгук на «Случчыну», змешчаны ў газеце «Літаратура і мастацтва». — **С. М.**), толькі чамусьці запомніў яго, гэтае слоўца, што навязла не на зубах, бо іх ужо ў мяне няма, а на маёй старэчай памяці».

Слова «нязмушанасць», папраўдзе, я аблюбавала — вельмі ўжо хацелася мне падкрэсліць натуральнасць манеры Вашых творчых паводзін. І шкада, што, акрамя аднаго слоўца, Вы нічога не запомнілі з артыкула. Магчыма, выказанае мной не такое ўжо і мудрае, але Ваша мудрасць, педагагічная кемнасць былі б у тым, каб усё-такі зразумець мяне, а не спяшацца з вывадамі, не маючы на тое дастаткова доказных падстаў.

Не ўспрымаю я і Ваша прыбядненне наконт бяззубасці і старэчай памяці. Пры чым тут «дзяржаўныя» зубы і склероз? Мой артыкул якраз сцвярджае думку, што ў духоўнай сферы Вы — як мастак — не старэеце, не даходзіце да старэчасці. І не каму-небудзь, а Вам належыць — дай божа ў добры час гаварыць! — зусім свежае прызнанне: «Праўда, у мяне не было і, бог дасць, не будзе, можа, той цэлай паласы ў жыцці, якая завецца старэчасцю — гэта калі чалавек агрузне, агрубее і соўгаецца, ледзь перастаўляючы ногі. Толькі і чуеш крактанне, бурчэнне, незадаволенасць, раздражнёнасць».

Ваша раздражнёная незадаволенасць, аднак, адчуваецца, калі Вы, нягледзячы на мой добры намер, па-ментарску павучаеце мяне, вінаваціце ў несамастойнасці:

«Не варта было Святлане, якая цяпер перачытвае, відаць, усё калі-небудзь напісанае мной, бо рыхтуе кнігу пра мяне, браць для гэтага артыкула такі ж пачатак, які я скарыстаў у сваім артыкуле пра творчасць Максіма Танка яшчэ ў «ЛіМе» ў 1956 годзе і тады ж у «Лит. газете», расказаўшы, які шарж намаляваў мастак Красільнікаў на паэта. Не спамянуўшы пра гэтае супадзенне, аўтар паставіла сябе ў вельмі залежнае становішча ад аб'екта свайго даследавання».

У залежнае становішча ад аб'екта свайго даследавання я не магла сябе паставіць. У 1956 годзе «ЛіМ» і «Лит. газету» я, на жаль, яшчэ не чытала, да вундэркіндаў не належала і знаходзілася ў тым мілым узросце, калі рэальнае адкрыццё свету мяне займала найбольш. Магчымасць сур'ёзна працаваць над кнігай я атрымала толькі ў пачатку 1983 года. Так складваліся мае жыццёвыя абставіны.

Дзіўлюся Вашай схільнасці да манапалізацыі мастацкага прыёму. Нездарма Глебка некалі прасіў Вас дазволу назваць сваю кнігу «Пад небам бацькаўшчыны», таму што на яго памяці былі Вашы радкі: «Хіба ёсць на свеце шчасце лепшае, як пад небам бацькаўшчыны жыць!». Дасціпны, ён прасіў дазволу, відаць, жартуючы, ведаючы Вашу манію старанна ахоўваць свае слова. І што б Вы ўжо рабілі з Пушкіным, Блокам, Чукоўскім — яны ж бралі з прачытанага не толькі прыёмы, асобныя словы, вобразы, а запазычвалі шырока і свабодна?

Расказваючы, як Пушкін выкарыстаў для «Бахчисарайского фонтана» некаторыя радкі з графаманскай паэмы Сямёна Баброва, даследчык М. Гершэнзон робіць такую заўвагу: «Як жа пільна ён чытаў нават такую дрэнь, і якая памяць на чужыя вобразы і вершы!».

Мастацкія прыёмы — для ўсіх, а не для Вас аднаго, Цімох Васільевіч! Ёсць, напрыклад, дзесяткі апавяданняў, якія пачынаюцца з абуджэння. Адзін прыём. Але вырашаецца ён па-рознаму, і я мела права, без агаворкі, пачаць свой артыкул з таго, які шарж намаляваў на Вас мастак ЛІСОЎСКІ. Я сама пэўны час займалася шаржыраваннем і была ў захапленні ад шаржа Лісоўскага. Яго дабрадушна-гумарыстычны малюнак падкрэсліў найбольш характэрныя для Вас рысы. Ну што агульнага ў ім з няўдалым, статычным шаржам Красільнікава, дзе Максім Танк толькі стаіць на палубе нейкага дапатопнага фрэгата ды яшчэ ў капелюшы са страусавым пяром?

Дзеля яснасці — вось пачатак майго артыкула без правак і купюр.

«Прыгадваецца сяброўскі шарж незабыўнага Міхася Лісоўскага на Васіля Вітку. Наш слынны паэт, апрануты па старасвецкай модзе а ля элегант: пад цыліндрам, ва фраку, з тонкай, прыгожай трасцiной у руках, з выглядам гэткага арыстакрата — грацыёзна шпацыруе па вуліцах Парыжа. Пад шаржам тэкст:

Пыліся, дзедаўская світка!
Прыемна мне, што ўвесь Парыж
Адно чытае слова: Vitka!
А ў Слуцку цесна ад афіш.

І, галоўнае, мне 'рупіла выказаць думку:

«Розныя бываюць шаржы. Іншы — ні розуму, ні сэрцу. А гэты, як кажуць, кранае. І малюнкам, і тэкстам, і гратэскава-гіпербалічным акцэнтам супраць ісціны не грашыць. Паэт Васіль Вітка, сапраўды, вядомы на сваёй радаслоўнай Случчыне і далёка за яе межамі. Ён нязмушана адчувае сябе ў жыцці. У асяродку айчыннай і сусветнай культуры. Тут ён, дальбог, арыстакрат».

З дзённікавага запісу я зразумела, што Вам не па душы мая асацыятыўная свабода, парушэнне некаторых надакучлівых «правілаў добрага тону», прывычных, агульнапрынятых у нашай крытыцы, а ўжо тым больш у навуцы пра літаратуру. Але ў адным аб'ектыўна адмовіць мне, мабыць, нельга: у маёй патэтыцы і асацыяцыях — тая, як мне здаецца, сіла свядомасці, што кліча ў свет дасканаласці, дзе вышэйшая форма духоўнай дзейнасці — паэзія.

Цяпер адкажу на Ваш ліст.

Прачытанне такой работы, як мая пра Вас, — рэч вельмі працаёмкая, марудная, крапатлівая. Яна патрабуе ад таго, хто сочыць за вынікамі аналізу, хоць крышачку спецыяльнага літаратуразнаўчага настрою.

Як практычна, канкрэтна злучыць белетрыстычны сюжэт і аналіз тэксту, дзе пераважае самаатэстацыя аб'екта даследавання? Мне здаецца, што менавіта гэту спецыфічную цяжкасць, генетычна закладзеную ў структуру жанру немагчымасць, я адразу і не прыняла пад увагу. Спярша нават палічыла была ўжо, што пераадолела супрацьлеглыя матэрыялу. Але ў час работы Вітка-творца пачаў спрачацца з Віткам- чалавекам (вядома, у чыста фармальным сэнсе). Адмовіцца ад распачатага, напісанага, мне не выпадала. Давялося мяняць профіль кнігі, рабіць яго больш адвольным, як нарыс-эсэ, удакладняць, што ў перакладзе з англійскай слова «эсэ» мае яшчэ і такое значэнне — спроба. Агаворвацца, што Вы — як рэдка хто з пісьменнікаў — самі сабе і біёграф, і тлумачальнік ідэйна-эстэтычных асноў сваёй творчасці (5).

Адвольны стыль, эксперыментальна-спробны характар маёй кнігі Вы не ўлічылі і ўвагу сваю засяродзілі пераважна на вымушаных крайнасцях, аб якіх весці б размову асабіста. Да таго — у мяне ёсць што сказаць Вам персанальна пра Вашу новую кнігу. Не чакала ад Вас дакораў за ўпэўненасць у веданні аб'екта даследавання. Сапраўды, я прызнавалася, што пра жыццё Васіля Віткі магу расказваць доўга і дасведчана. Дзіўнага тут нічога няма. Вы шмат пісалі пра сябе. Мая дасведчанасць — у гэтым плане — пераважна ад Вас. І не варта яшчэ забываць: я — Ваша зямлячка.

Вы спрабавалі злавіць мяне на слове: «У Еўлічах няма і не было белай гліны. Ніхто і ніколі не качаў з яе ў нас галак і не продаў па наваколлі». Версію пра белую гліну я чула ад Вашых аднавяскоўцаў. Верагоднасць яе падмацоўвае Ваш дзённікавы запіс: «З Балочыч гліну валочаць» («Маладосць» № 5, 1981). Еўлічы і Балочычы — побач.

Не думаю, што перахваліла Вас (як крытыка) у сваёй кнізе. Але Ваша крытычная постаць траціць, калі Вы чапляецеся за асобныя словы, асабліва ўжытыя там, дзе ёсць хоць маленькая заўвага Вам (92), блытаеце старонкі, калі скажаеце выказаную мной думку (пра перамену літаратарамі ўстойлівых творчых амплуа) і на нейкім жаргоне, з незразумелымі намёкамі робіце мне заўвагу: «Недарэчна зводзіць лбамі розных аўтараў — гладзіць адных, брыкаць другіх (?). Не месца тут асабістым сімпатыям і антыпатыям» (?).

Рэзону ў гэтым абвінавачванні няма ніякага. Асноўная думка гаворкі выказана мною даволі памяркоўна, дакладна і выразна: «Вопытныя літаратары, магчыма, павінны ўсё ўмець рабіць. Тым не менш яны павінны рабіць тое, што робяць найлепш. Кожнаму — сваё. Неарганічнасць пры звароце да таго ці іншага жанру, недакладнасць пры выбары яго — непазбежна прывядуць да ўнутранай нявэўнасці. Няпэўнасць адымае свабоду. Тады, як усё лепшае, створанае ў літаратуры, заўсёды вызначалася свабодаю ў засваенні жыццёвага матэрыялу» (74).

Далей Вы наадрэз адмовіліся ад таго, што Ваш стыль абумоўў мой стыль: «Крый божа, я невінаваты ні ў «адвольнасці», ні ў «ахвотагаварэнні», ні тым больш, у «самалюбным какецтве сваім стылем».

Так ужо і невінаваты! Я наскрозь была працята біятокамі, імпульсамі Вашай духоўнай жыццядзейнасці. Ну хіба я асмелілася б сама па сабе жартаўліва называць Вас «жанравым мнагажонцам», «малагабарытным класікам», калі б Вы так не самаатэставаліся? У вершы «Малагабарытны класік» Вы назвалі сябе гаспадаром «двухкомнатнай кватэры» — двухтомніка — дзе прапісалі на сваю жылплошчу Муз усіх жанраў і вымушаны мірыць іх, «нібы раўнівых жонак».

Прыкмеціўшы ў маёй кнізе сляды прачытання і штудзіроўкі Вашых твораў, Вы зусім занепакоіліся і пачалі пералічваць: «Так мае апісанне бібліятэкі Лынькова цалкам перанеслі на маю бібліятэку, апісанне яго рабочага стала — на мой стол, маю характарыстыку этычных і грамадскіх прынцыпаў пісьменніка—на мяне самога ды маімі ж уласнымі словамі! Гэтак жа абышліся Вы з маімі артыкуламі пра Сухамлінскага, Брыля, Дубоўку, Маўра. Думаю, што гэта—не лепшы спосаб даследавання, спосаб пісання манаграфій пра жыццё і творчасць пісьменніка».

Можа, гэта і не лепшы спосаб даследавання. Але ён падаўся мне адзіным спосабам-выйсцем пры падыходзе да набыткаў надта ж скрупулёзнага, педантычнага майстра, многія творы якога перанасычаны самасведчаннямі, самаатэстацыямі. Паўтарась двукоссе — шаблон, двухэсэнсоўе. Фантазія, перыфраза, сінанімічнасць, думала я, выратоўць усё.

Аж — не! Вы, як скупы рыцар, усталі над кожным сваім словам, фактам. Мастацкі альтруізм не для Вас — для іншых. Гэта святлоўскія «хохмы» безыменна хадзілі і ходзяць у людзі, у інтэрпрэтацыі народа гучалі і гучаць выдатна! Ведаю, што Вы — не аўтар славутай ананімнай паэмы «Лысая гара». Вы б не ўтрывалі: сваё аўтарства адразу ж абвясцілі ўсяму свету.

Звярніце, калі ласка, увагу: запазычванні, «мудрагельствы» мае адкрыта ўсвядомленыя. Гэтага вымагала адвольная форма абранага жанру нарыса-эсэ-спробы; агаворкі, што кнігу па сутнасці Вы напісалі самі, што мне давялося толькі ісці ўслед за Вамі: «Разблытваць даўнія вузельчыкі. Пазнаваць. Здагадвацца. Трохі **фантазіраваць**» (15). Вымушаная слоўная алхімія. Але факты адпавядаюць сапраўднасці. Запазычванні мае дэманстратыўна не хаваюць свайго першапачатковага адраса, але прапісаны ўжо і па новым месцы жыхарства, бо фактура не падаецца ўлегцы, хаатычна, а працуе на ідэю — расказаць пра Вас. Меркаваць пра маю праваату ці неправаату можна толькі мастацкім вынікам, а не кодэксам Вашага асабістага аўтарскага права.

Для большага супакаення Вашага аўтарскага самалюбства — прызнаюся: я ўжо трывала валодаю імунітэтам супраць чужога і выпадковага (хвароба вучнёўства прайшла даўным-даўно, як дзіцячы коклюш), а тое, што запазычвалася ў Вас, не прасіцца назад. У мяне была дастатковая тэмпература для таго, каб пераплавіць Ваша і сваё ў нешта цэлае, непадзельнае, незваротнае, падпарадкаванае выразнай ідэі.

Пасля выхаду маёй кнігі я звярнулася да Вас з просьбай прачытаць яе з алоўкам у руках, мяне цікавілі Вашы заўвагі (бо не з усімі раздзеламі пазнаёміла Вас у Слуцку). Я меркавала працягваць работу, паравідаць яе; аб'ект жа даследавання—не часовае захапленне.

Паказаць усё напісанае тады не давялося. Вы хвалілі мяне за новыя раздзелы, і я вырашыла так: дастаткова таго, што рукапіс уважліва чыталі: рэцэнзент Марына Барсток, рэдактар Мікола Мятліцкі, светлай памяці загадчыца аддзела крытыкі выдавецтва Вера Палтаран і Варлен Бечык. Усе яны, як і я, былі зацікаўлены, каб кніга з'явілася.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ЯК ДА ГЭТАГА СТАВІЦЦА?

Пільна сачу за публікацыямі пра міжнацыянальныя адносіны. Асабліва мяне хвалююць матэрыялы аб неабходнасці адраджэння беларускай мовы, надання ёй статуса дзяржаўнасці. Прыемна, што такое патрабаванне ўсё больш набывае агульнанацыянальны характар. Цалкам пагаджаюся з Н. Гілевічам, які гаворыць: «У культуры сёння архіважнае пытанне — расшырыць сферу ўжывання беларускай мовы, дабіцца, каб яна пайшла ў школу — ад дзіцячых садоў да ВНУ, заняла належнае месца ў жыцці грамадства. Без гэтага не вырашыць многіх іншых культурных і сацыяльных праблем, не захаваць нацыю (не даць ёй перратварыцца ў насельніцтва)».

Відавочна, што беларускія пісьменнікі Н. Гілевіч, В. Бынаў, Г. Бураўкін,Б. Сачанка, У. Арлоў і многія іншыя прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі, камуністы і беспартыйныя, дзейнічаюць у адпаведнасці з патрабаваннямі рэзалюцыі XIX Усесаюзнай канферэнцыі КПСС «Аб міжнацыянальных адносінах», дзе, у прыватнасці, запісана: «Праяўляць больш клопатаў аб актыўным функцыяніраванні нацыянальных моў у розных сферах дзяржаўнага, грамадскага і культурнага жыцця. Заахвочваць вывучэнне мовы народа, іменем якога названа рэспубліка, грамадзянамі іншых нацыянальнасцей, якія пражываюць на яе тэрыторыі, у першую чаргу, дзецьмі і моладдзю».

Не сумняваюся, што з дакументамі партканферэнцыі азнаёміліся ўсе свядомыя грамадзяне нашай краіны, тым больш — партыйныя работнікі. Таму дзіўна сутыкацца з выказваннямі некаторых з іх, якія ніяк не адпавядаюць перабудовачнаму мысленню. Калі верыць чэрвеньскай раённай газеце «Уперад» (нумар ад 21 студзеня 1989 года), тамашні першы сакратар райкома партыі А. Мяцельскі на сустрэчы з настаўнікамі раёна сказаў наступнае: «...лічу, што тых, хто шмат крычыць аб адраджэнні беларускай мовы, больш цікавяць іншыя, уласныя ці нацыяналістычныя інтарэсы, чым лёс свайго народа і яго мовы». Тав. Мяцельскі ўсіх, хто стаіць за адраджэнне роднай мовы, залічвае да разраду нацыяналістаў. Атрымліваецца так: калі ты жывеш у Беларусі і, апроч рускай мовы, ніякай іншай не ведаеш — ты інтэрнацыяналіст, а калі выступаеш за нацыянальна-рускае двухмоўе і добра ведаеш абедзве мовы — ты нацыяналіст.

Не ведаю, як паставіліся да заявы свайго партыйнага лідэра чэрвеньскія газетчыкі. Мяне ж, журналіста і грамадзяніна, які рэгулярна чытае газету суседняга раёна, з якім мы спаборнічаем, заява А. Мяцельскага, проста скажу, абразіла.

Б. МАНЦЭВІЧ,
намеснік рэдактара бярэзінскай райгазеты «Сцяг Леніна».

Кніга ўбачыла свет. Але Вы незадаволены. І тое — не так, і гэта — кепска. Вам здаецца, што я пафасна-ўзвышана ацэньваю Вашу асобу, надта шчодра ўзнагароджваю Вас за творчасць. У чытача, які не знаёмы з маім даследаваннем, можа скласціся думка, што я—апалагетка кампліментарнай крытыкі.

Раю азнаёміцца, што піша пра мяне «Детская литература» (№ 4, 1987 г.).

«Выклікае сімпатыю імкненне крытыка адмовіцца ад міжвольнага захвальвання героя даследавання, што нярэдка бывае ў манаграфіях і нарысах жыцця і творчасці, калі той ці іншы аўтар выглядае бязгрэшным мастаком, поспех якому спадарожнічаў з першых жа крокаў. Створанае В. Віткам яна здольна ацаніць крытычным поглядам, што — будзем справядлівымі — не ўсе мы робім часам празмерна трапляючы пад уплыў таленту, даруючы яму тое, што б не даравалі пісьменніку «звычайнаму».

Каму ж верыць: Вам ці часопісу?

Наконт просьбы, каб усё засталося між намі. Была такая. Я добра ведала, што Вы фіксуеце кожны свой крок. Любіце свае запісы. Вельмі не хацелася, каб прыватнае выносілася на людзі. Але Вы — чалавек упарты. Інкогніта маёй просьбы ўсё-такі парушылі. Хацелі паглядзець, што са мной будзе? Аб'ектам Вашай увагі сталі нават ясельныя дзеці... на гаршках. Дык то ж калектыўная працэдура! А ці лёгка мне адной ды яшчэ з набытымі тытуламі — жанчына, маці, рэдактар?! Вы ж, фігуральна кажучы, публічна пасадзілі мяне на гаршчок!

Характэрны Ваш вывад наконт маёй кнігі пра Вас: «Давер і павага, Светачка, павінны быць узаемнымі. Свой добры намер Вы не давялі да канца толькі таму, што не палічыліся з узаемнасцю даверу».

Тут Вы, Цімох Васільевіч, выказаліся не толькі метафарычна, а ў літаральным сэнсе, дакладна. Безумоўна, Вы — адметны, самабытны чалавек. У Вас свая мова, лексічныя і сінтаксічныя асаблівасці, нават вось гэты фамільярны зварот: Све-тач-ка!

Але — так ужо атрымалася! — я не адказала Вам узаемнасцю, не палічылася з Вашым даверам. Такое, аказваецца, бывае. Калі больш шчыра: хацелася, каб кніга пра Вас і для Вас была падарункам, а не рукапісам для бюракратычнага візіравання, повадам для аўтарскага дыктату.

Толькі свабода і незалежнасць дапамаглі мне ўпэўнена пачаць нарыс, працяг якому, у любым выпадку, заўсёды наперадзе. Пры знаёмстве з некаторымі Вашымі вершамі я заўважыла, што Ваша натура раскрываецца няпоўна. Пра гэта — ёсць у маёй кнізе: «Пры пільным чытанні паэт блізка падпускае Вас да сябе... Але дыстанцыю годнасці і гонару пры гэтым захоўвае. Дружба дружбай, а ў сэрца без стуку ды ў галёшах не ўваходзь». Вы па-свойму пагадзіліся з маім выказваннем: «Што праўда, то праўда. Не варта лезці ў сэрца ды яшчэ ў галёшах!».

Уваходзіць і лезці — паняцці розныя. Ды ўсё адно: неяк адкрыта выявілася Ваша звышвытанчаная грэблівасць, Цімох Васільевіч. А вось, напрыклад, жыве побач з намі Пімен Панчанка, самаахвярны для людзей, гатовы прыняць у сваё сэрца ў чым ёсць, як ёсць. Ён не звяртае ўвагу, хто ў галёшах, хто ў красоўках ці макасінах. Клопат у яго адзін:

Таварыш, пячэ цябе горкая крыўда,
Точыць туга твае грудзі?
Для крыўдаў усіх маё сэрца адкрыта, —
Зносьце хутчэй іх, людзі!

Трохі не сышліся нашы памкненні, Цімох Васільевіч. Затое ёсць кніга пра Вас. Яна першая і, па-мойму, сур'ёзная мая работа. З усімі яе плюсамі і мінусамі.

Далейшых Вам поспехаў!

Святлана МАРЧАНКА.

«Не дзеля сытасці — дзеля творчасці нараджаецца чалавек, узнікаюць, *развіваюцца народы. Гэту ідэю бліскуча ўвасобіў сабой* Скарына — наш слаўны асветнік-першадрукар. Няхай жа прыклад вялікага гуманіста згуртоўвае нас у служэнні народнай справе — дабру, нацыянальнай культуры, дружбе паміж народамі», — гаворыцца ў праграмным звароце заснавальнікаў Маскоўскага таварыства беларускай культуры імя Францыска Скарыны.

Аб мэтах і першых кроках новай грамадскай арганізацыі расказвае яе старшыня, галоўны рэдактар часопіса «Советское славяноведение», кандыдат гістарычных навук А. КАЎКА.

З імем Францыска Скарыны

— Сёння, — гаворыць Аляксей Канстанцінавіч, — у беларусаў, як і ў іншых народаў краіны, перабудова ўзняла на якасна новы ўзровень нацыянальную самасвядомасць. Адсюль узрослая, лёгкая вытлумачальная прыцягальнасць да асобы выдатнага асветніка. Вернасць радзіме, грамадскаму абавязку, які ён знаходзіць у імкненні захоўваць і развіваць культурны набытак свайго народа, народаў, якія пражываюць у міры і ўзаемапавазе, — такі філасофскі і маральны кодэкс Скарыны.

Многа цяжкіх выпрабаванняў выпала на долю беларускага народа. Не магло гэта не адбіцца і на развіцці культуры, мастацтва, навукі. І тым не менш, наша нацыянальная жыццеўстойлівасць даказана і здольная выявіць новыя, творчыя сілы. Сваёй дзейнасцю будзем падтрымліваць, развіваць любоў да беларускага слова, цікавасць да нацыянальнай гісторыі, культуры. Захапляюць нас таксама традыцыі беларуска-рускага культурнага, рэвалюцыйнага і баявога яднання. Нашы землякі, якія аселі ў Маскве і ў Падмаскоўі, захоўваюць нямала цікавых, да гэтага часу не прачытаных старонак з кнігі гэтых традыцый.

Арганізацыю таварыства падтрымалі, выказаўшы гатоўнасць да супрацоўніцтва, Маскоўскае аддзяленне Савецкага фонду культуры, Саюз пісьменнікаў і Фонд культуры БССР, многія дзеячы культуры. Не ўяўляем сваёй работы без творчага ўзаемадзеяння з іншымі нацыянальна-культурнымі аб'яднаннямі. З украінскім «Славуцічам», напрыклад, ужо наладжана сувязь.

— Аляксей Канстанцінавіч, што ўжо зроблена, што плануецца?

— Пачынаюць работу літаратурная, навукова-інфармацыйная, мемарыяльная і экалагічная секцыі. Думаем арганізаваць секцыю мовы. Пры падтрымцы Савета па беларускай літаратуры пры СП СССР, Саюза пісьменнікаў БССР плануем правесці дыскусію «Беларуская мова: Адраджэнне». Чакаем удзелу ў сустрэчы Ніла Гілевіча, Алеся Адамовіча, Генадзя Бураўкіна, Васіля Зуёнка, Валянціны Коўтун і іншых майстроў слова.

Яшчэ 500 гадоў назад Скарына адзначыў: «... Не толико жив ест человек хлебом и лекарством, но более всяким словом». Служыць слову, здольнаму лячыць людскія душы, натхняць іх на добрыя справы — у тым і наша задача.

●

Аб праблемах роднай мовы, развіцці нацыянальнай культуры ішла размова на прайшоўшай у пастаянным прадстаўніцтве БССР сустрэчы Маскоўскага таварыства Беларускай культуры імя Францыска Скарыны з вядомымі пісьменнікамі рэспублікі. Н. Гілевіч, Г. Бураўкін, В. Быкаў, іншыя вядомыя дзеячы культуры ў сваіх выступленнях горача падтрымалі добрыя пачынанні таварыства, імкненне не забываць багатых нацыянальных традыцый.

У сустрэчы прыняў удзел Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевіч.

В. ЗЯНЬКОВІЧ. (ТАСС).

Кнігапіс

А. ЛОЙКА. Скарына. Аўтарызаваны пераклад з беларускай Г. Бубнава. М., «Молодая гвардия», 1989.

Постаць Францыска Скарыны, пачынальніка кнігадрукавання ў Беларусі і Літве, аднаго з самых адукаванейшых людзей свайго часу, нязменна прыцягвае да сябе ўвагу пісьменнікаў. І ўсё ж гэтая кніга з шэрагу публікацый аб Скарыне найбольш адметная. Яна выйшла ў папулярнай бібліятэцы «Жыццё выдатных людзей», заснаванай у 1933 годзе Аляксеем Максімавічам Горкім. Гэта другое выступленне А. Лойкі ў згаданай серыі. Да 100-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы была выдадзена яго кніга «Янка Купала».

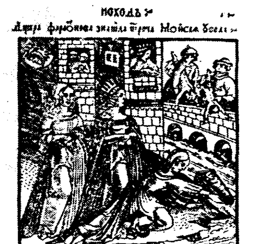
ГРАВЮРЫ ПЕРШАДРУКАРА

Як вядома, Францыск Скарына **нямала зрабіў не толькі па выпуску кніг, але і па іх мастацкаму аздабленню. Як ніхто іншы для свайго часу, ён добра разумеў значэнне ілюстрацый, рознага роду *заставак*, ролю *колеру*, па сутнасці, абганяючы сам час, глядзячы ў гэтай справе далёка наперад. У прыватнасці, Ф. Скарына падкрэсліваў, што ілюстрацыі ён змяшчае «для того, абы братия моя русь, люди посполитые, чтучи могли лепей разумети».**

Ці не таму ілюстрацыі, змешчаныя ў яго кнігах, сталі сапраўднымі творамі мастацтва, што нясуць у сабе і важкі эстэтычны змест?! Як бы там ні было, а цікавасць да іх з гадамі не толькі не змяншаецца, а яшчэ больш узрастае. Папулярнасцю карыстаюцца і выданні, у якіх яны ўзнаўляюцца. Адно з іх *прымеркавана* да 500-годдзя з дня нараджэння Ф. Скарыны: выдавецтва «Беларусь» выпусціла набор з трынаццаці паштовак «Гравюры Францыска Скарыны».

Аўтар тэксту В. Шматаў (тэкст *пададзены на беларускай*, рускай, англійскай і французскай мовах) расказвае пра мастацкія вартасці гравюр першадрукара, іх ролю і месца ў беларускай графіцы. Аматары роднай літаратуры, культуры маюць магчымасць яшчэ раз пазнаёміцца з вядомым партрэтам Ф. Скарыны, а таксама найбольш значнымі гравюрамі, у тым ліку і «Благаславенне», якая ў свой час змяшчалася ў кнізе «Прамудрасць божая». Як мяркуюць асобныя даследчыкі, юнак у мантыі вучонага — сам Скарына.

В. ЗАКРЭУСКІ.

Думка чытача

ЧАЛАВЕЧЫ ФАКТАР

У новай аповесці «Драма», якая змешчана ў кастрычніцкім нумары часопіса «Полымя» за мінулы год, Іван Шамякін застаецца верны праблемам сучаснасці. Тэма твора: роля чалавечага фактара ў перабудове. *Асноўная думка:* трэба беражліва адносіцца да чалавека, асабліва прараба перабудовы. У цэнтры ўвагі аўтара — першы сакратар гаркома партыі Ала Уладзіславаўна Наліцкая і дырэктар завода аўтапрычэпаў Васіль Васільевіч Ліхач.

Ліхач — умелы арганізатар, дэмакратычны кіраўнік, але здольны на большае. Сам прапануе сваю кандыдатуру на пост дырэктара самага буйнога у горадзе прадпрыемства — завода аўтапрычэпаў.

І па тым, як ён бярэцца за справу на новай пасадзе, мы бачым, што перад намі здольны арганізатар. Аднак вось бяда: наша тэхнічная адсталасць. У выніку гадавы план завод не выканаў. А для мясцовага начальства гэта «святая святых». І Ліхачу запісваюць вымову. І калі Васіль Васільевіч ў чарговы раз не з'явіўся на пасяджэнне сесіі гарсавета, яго вядуць туды прымусова. *Неразумны кар'ерыст* маёр міліцыі Сцяпан Мігун, ап'янёны дадзенай яму ўладай над Ліхачом, давёў драму да трагічнага фіналу: Васіль Васільевіч выкідваецца з міліцэйскай машыны.

Хто ж вінаваты ў заўчаснай гібелі гэтага здольнага чалавека? Перш за ўсё мясцовае кіраўніцтва, якое дзейнічае па інерцыі, хоць увесь час гаворыць аб перабудове. Асабліва крытычна ставіцца празаік да першага сакратара гаркома Алы Уладзіславаўны Наліцкай.

Камандны стыль кіраўніцтва ўеўся ў душу гэтай, здавалася б, разумнай жанчыны. Нездарма Ліхач уяўляе яе генералам з шабляй на плячы паперадзе маршыруючых. Яна з тых дзеячаў, якія настойліва праводзяць «лінію», даходзячы часам да смешнага (напрыклад, барацьба з п'янствам). Праўда, Ала Уладзіславаўна была ў гэтым шчырай, служыла справе, а не асобам. Старалася быць заўсёды справядлівай. І яе апошні загад аб прымусовым прыводзе Ліхача на пасяджэнне сесіі гарсавета прадыктаваны тым, каб усе бачылі, што яна не патурае свайму быламу аднакурсніку і абранніку. Так, так, абранніку.

Справа ў тым, што толькі вось цяпер, у свае 36 гадоў, Ала Уладзіславаўна спахапілася, што можа застацца адзінокай. Жаданне мець дзіця ад Васіля робіцца асноўным лейтматывам унутранага жыцця гераіні, уносіць разлад у яе духоўнае жыццё і нават уздзейнічае, як бачым, на яе паводзіны як кіраўніка.

Інтымныя перажыванні гераіні распісваюцца аўтарам на цэлыя старонкі. Тут і глядзенне ў люстра на сябе аголеную (з традыцыйнай «радзімай плямкай на левай грудзі»). І начныя «грахі» ў сне і наяве і г. д.

Могуць спытацца: «А чаму вы раней прымалі той жа матыў у таго ж пісьменніка як належнае? Помніце, у рамане «Зеніт» Ванда Жмур просіць Паўла Шыянка аб інтымнай сустрэчы, каб мець ад яго дзіця?» Я адказаў бы так: тым эпізодам пісьменнік яшчэ раз пракляў вайну. Так, гордая Ванда ідзе на гэта, бо яна страціла руку і ёй пагражае адзіноцтва.

Канешне, адзіноцтва пагражае і не менш гордай Але Уладзіславаўне. І мне, чытачу, шкада і гэтую жанчыну з-за неўладкаванасці яе асабістага жыцця. Але ў свой час сур'ёзны і патрабавальны чытач Аляксандр Твардоўскі папікнуў самога Івана Буніна за адкрытасць любоўных сцэн у некаторых яго творах. Прачытаў бы ён цяпер «новую прозу», скажам, у часопісе «Юность»... Толькі б развёў рукамі.

Я не хачу папракаць любімага мной пісьменніка-земляка Івана Пятровіча Шамякіна за жаданне патрафіць густам маладых. Я думаю, тут іншае. Празаік хоча гаварыць чытачу аб суровай праўдзе жыцця. Гэта адчуваецца ў аповесці пра Андрэя Макаёнка і аўтабіяграфічных нататках. Але ў аповесці «Драма», на маю думку, аўтар перабраў меру. Ён так не любіць сваю гераіню, што пазбавіў яе літасці, міласэрнасці, ён ставіцца да яе як жорсткі свёкар да сваёй прыгожай, але нялюбай нявесткі.

Але як тут быць з чалавечым фактарам?

Ц. КАЖАМЯКІН, ветэран вайны і працы.
г. Гомель.

Паэзія

Сяргей ГРАХОЎСКІ

Рэтраграды

І сягоння дужа рады
Маладыя рэтраграды,
Паўтараючы азы,
Націскаць на тармазы.

Час застольны, час застойны,
І спакойны, і прыстойны,
Бо выгодамі багаты, —
Ўспамінаюць бюракраты.

«Дэмакратыя ж — разлад!
Лепш за ўсё вярнуць назад
Незабыўныя парадкі,
Калі, пляскаючы ў ладкі,
Набівалі мазалі
Чытачы «Малой зямлі».
А цяпер пайшоў разлад, —
Не выконваюць загад!»

Кіньце вы свае загады,
Маладыя рэтраграды,
Бо працуе не на вас
І народ, і новы час.

Няўжо яшчэ жывы?

Яго аж двойчы пахавалі,
Яго мільёны праклялі,
І ўсе сумленныя назвалі
Страшнейшым катам на Зямлі.

А Ён хітруе, што — нябожчык,
Прыкінуўся, што нежывы,
Яго жалезных крокаў пошчак
Скаваў і волю, і правы.

Крадком ён запаўзае ў душы
І непрыкметна ў іх жыве,
Упарта ўсё жывое душыць
У нетрывалай галаве.

Ён бліскае крывавым вокам,
І пасміхаецца, і рад,
Што нехта не зусім далёкі
Яго выконвае загад

І так, як Ён, жывое душыць,
Слабейшых кідае на дол,
Святы агонь у сэрцах тушыць,
Бо сняцца «ворагі» наўкол.

Калі б сумленнейшых мільёнаў,
Забітых Ірадам здаля,
Пачулі енкі і праклёны —
Наўзрыд заплакала б Зямля.

З запырсканых крывёю кратаў,
З прабітай кожнай галавы,
Ад Калымы да Курапатаў
Гучыць, што Ён яшчэ жывы.

Каб толькі не зрабіць праліку,
Каб болей не было пагроз,
Каб у маленькім і ў вялікім
Ён больш ніколі не ўваскрос.

Пільнуйцеся, адзінаверцы,
І выкрасліце назаўжды
З душы, свядомасці і сэрца
Яго крывавыя сляды,

Бо цень яго яшчэ не сцёрты,
І шлях дыміцца крыжавы,
Таму трывожна, што і мёртвы
У нейкім недзе Ён жывы.

Вяртанне

Сталі прахам, і пылам, і тленам
Невядома за што і калі,
І да трэцяга, мабыць, калена
Іх радню і сяброў размялі

І таўром, як адзнакай праказы,
Закляймілі на гібель і звод
Кар'ерысты, злачынцы, пралазы
Паслухмяны бяззбройны народ.

Страшным выракам «вораг народа»
Казыралі ў сваёй «барацьбе»,
Вынішчалі народ без звароту,
А народам лічылі сябе.

За цвярозыя думкі і словы,
За сумленне без жаднай віны
Навылёт прабівалі галовы,
Каб не думалі болей яны,

Каб рабіліся прахам і тленам,
Каб імёны забыліся іх,
Каб прыходзіла мудрым на змену
Пакаленне сляпых і нямых.

Прамаўчалі мы больш паўстагоддзя,
Хоць і бачылі ўсё навылёт.
І нарэшце адважыўся «Годзе!»
Заявіць паслухмяны народ.

Не маўчым, а гаворым, гаворым
І з патрэбаю, і без патрэб,
І па звычцы нам есці не сорам
З кукурузай заморскаю хлеб.

О, каб столькі дабра, як Герояў,
На зямлі нашай шчодрай было,
Мы б не ўспомнілі сёння старое
З пахам рошчыны наша сяло.

Набалелая горкая памяць
Нас вяртае ў былыя гады,
Дзе здалелі хлуснёю заплямiць
Хлебаробаў і творцаў суды.

Тых пакутнікаў цені святыя
Ўскрасаюць адна за адной
І ўзыходзяць на ўсходцы крутыя
Для нашчадкаў сваіх навіной,

Каб нарэшце пабачылі людзі
І цяпер і ў наступным жыцці,
Што ахвяры — сапраўдныя суддзі,
А злачынцаў пакуль не знайсці.

Дыялог

Мы вам паверылі тады,
Калі сваёй абралі ўладай,
А нас палохаюць суды,
Замест падтрымкі і спагады.

Чаго ж хвалюецеся вы,
Што ўпершыню ўздыхнулі вольна?
Адчулі ўласныя правы?
А вы крычыце ўжо: «Да-воль-на!

Найлепей, калі ўсе маўчаць
І апладзіруюць часамі,
А не спрабуюць павучаць
Тых, што вучыць прывыклі самі».

Пасада ваша ўсім відна,
А сіла ў гербавай паперцы.
Што вы такія, тых віна,
Хто скроіў вас па ўласнай мерцы

І так ушрукаваў мазгі,
Такія даў правы і волю,
Што вы ні гора, ні тугі
Яшчэ не ведалі ніколі.

А тут палезлі дзівакі.
Ніяк іх не пабораць, —
Параспускалі языкі,
Што думаюць, — гавораць.

«Куды палезлі? Прэч! Назад!
Бо вам не дачакацца спуску,
А скажаце што неўпапад,
Адправіць можна і ў кутузку,

Там і астынеце якраз,
А мы тым часам падгадуем
Патрэбных хлопцаў, і без вас,
Як трэба, ўсё перабудуем,

Каб засталося ўсё, як ёсць,
Тады ніхто нас не пакратае,
І не дазволім сеяць злосць
На колішнюю «дэмакратыю».

Вядома нам: **што, дзе, калі,**
Бо ўсім кіруем з пульцікаў,
І нават культ перамаглі...»

Ды напладзілі культыкаў.

Апамятайцеся! Людзей,
Што сталі ўрэшце сталымі
І што не страцілі надзей,
Не лайце «нефармаламі».

Яны паднядзь памогуць груз
У поступе імклівым,
Каб стаў магутны наш Саюз
Сумленны і шчаслівы.

Свечка

Завея пазрывала правады,
Скавала сцюжа лужыны і рэчку.
У хаце змрок, але такой бяды, —
Магу нарэшце запаліць і свечку.

І запаліў. Яна трашчыць паволі,
Дрыжыць на шыбе і сцяне прамень,
І чорным прывідам гайдаецца на столі
Мой адзінокі і зламаны цень.

Паволі напліваюць успаміны:
У нашым непрыкметным гарадку
Раса з пялёсткаў хмельнага язміну
Асыпалася на тваю шчаку.

Калі ты помніш першую сустрэчу,
Успамінаеш, мабыць, і мяне,
Калі здавалася, што гэты вечар
Для нас ужо ніколі не міне.

Быў і працяг: патухла свечка ў змроку,
Я на плячы адчуў тваю руку,
Але ўначы бяда таемным крокам
Прайшлася і па нашым гарадку.

Палалі шчокі, на губах гарчыла,
Дрыжала свечка у тваёй руцэ,
Калі з табой нас поўнач разлучыла,
Скацілася расінка па шчацэ.

Не верыла ты ў тую пагалоску,
Што і ў вушах гула, і ў праўдах,
І доўга не сцірала кроплі воску,
Што застывалі на маіх слядах.

Мы дажываем з незагойным болем,
Спазнаўшы столькі гора на вяку,
І ведаем, што больш ужо ніколі
Нам не сустрэцца ў ціхім гарадку.

Завея замятае ўсе дарогі.
Няма з кім сумаваць і гаварыць.
Усё міне, — і радасць, і трывогі,
І непрыкметна свечка дагарыць.

●

О, колькі голых каралёў
Жыве і ходзіць паміж намі,
І ўсе ў кальчугах з медалёў,
З пасадамі і з ардэнамі.

І кабінеты, і чыны
Ім дасталіся ў час нягоды.
Там і трымаюцца яны,
Хоць голыя заўсёды.

●

Пагаварылі, — выпусцілі пару,
Адкрылі язвы ў целе і ў душы,
А больш крытыкаваць нам не да твару
І ўсё мяняць, пішы ці не пішы.

Маленькі дожджык з немалога грому
Папырскаў горад і сяло,
А ў іх жывуць дагэтуль па-старому,
І застаецца ўсё, як і было.

Не дбаюць часам, праў ты ці не праў ты,
Не заўважаюць горкую слязу.
Калі ж ізноў спалохаюцца праўды,
Няўжо спатрэбяцца і краты, і бізун?

КАБ ТЫ ПАБАЧЫЛА, Таццяна... Чорны пыл вісіць над дарогай. Машыны, трактары, зноў машыны. Ты не заспела ў нашай вёсцы чорнага пылу. Упершыню ён з'явіўся, калі асушылі балота і пасадзілі на ім бульбу, а вецер уздымаў у паветры торф і кідаў яго на вёску. Цяпер чарната і ў зацішную пагоду вісіць — як навек над намі навісла.

Зноў зачапілі людзі таемную сілу, што хаваецца і на дне балота, і ў лясных нетрах, і ў гэтых, няма знаць якіх нябачных атамах. Іх мноства, увесь свет з іх складаецца, як печ з цаглін. Я вось дажыў, дачуўся. Таццяна.

Зло-ліха заўсёды пакідала чорнае бязладдзе за сабой: вуголле, нябожчыкаў, груганоў над імі. У атамаў, здаецца, ніякай афарбоўкі няма, але ў нашай вёсцы і цяпер зло-ліха не выраклася свайго адвечнага колеру.

Дачка наша некалі казала, і Мацвейка, што жыве цяпер у мяне, пацвердзіў: быў такі герой, які ўкраў у бога агонь. Людзі пагрэліся каля цяпельца і панеслі паходні ўва ўсе бакі. У нетры лясныя, у пячоры глыбокія, нават пад ваду і ў прадонні нябесныя ўварваліся людзі, калі зацуглялі агонь. Але забыліся яны, у каго агонь украдзены, забыліся на бога і палезлі блізка да яго ў тыя нябачныя атамы. А таемная сіла папярэджвае нас, што нельга раўняцца з богам, калі мяркуем мы заставацца людзьмі.

Мацвейка не пагаджаецца са мной і не спрачаецца. Хай бы ён тады сказаў, чаму таемная сіла хоча спаліць нас, чаму такі чорны пыл навіс над вёскай. О, дзяды-волаты...

Спачатку хлопцы лілі на адхоны вадкае шкло з празрыстых мяхоў. Так называлі — вадкае шкло, хоць мне крыху сумніцельна. На заводах шкло, пакуль не зацвярдзее, вадкае, я чуў, але ж яно там гарачае, там яго вараць. А ў мяхах халоднае і не цвярдзее, а як вылілі — тут табе і ўзялося, нібыта шарон на гурбах. Хлопцы смяяліся, што я здзівіўся, дурылі галаву, быццам цвярдзее шкло ад сутыкнення з паветрам. Як сабе хочуць, веры я ім не даў. І ўсё роўна ні трасцы з таго шкла не атрымалася. Лілі яны яго цэлы дзень, пазалівалі адхоны: і зямля пад шклом, і вецце-смецце, недакуркі розныя. Трава — як позняй восенню дождж пакрапаў, а нанач прымарозіла. Смеху варта. Калі не гудуць машыны, то пылу менее, а загулі — зноў вісіць, як вісеў.

Потым хлопцы прыгналі самазвалы з асфальтам, каток цяжкі. Зірнеш — як у гаршку кіпіць. Раскідвалі яны асфальт, укатвалі яго. Ад смуроду нават рабая курыца, якая нікому ў рукі не далася ні ў эвакуацыю, ні пазней, на горад уцякла. Ачах асфальт, рушылі машыны — той жа чорны пыл.

Не, Таццяна, бога на крывой кабылцы не аб'едзеш. Калі мы лезем да яго глыбей, то бог нам сплаціць. Ганяйце цяпер машыны... У Прыпяць яны вязуць абы-што: цэмент, цэглу, пілюлькі... А з Прыпяці адно — зямлю. О, дзяды-волаты, зямля стала ворагам, зямлю трэба хаваць.

А людзі едуць і ў Прыпяць да атамнай станцыі, і назад у свае гарады. Едуць часам людзі-начальнікі, якія хочуць мяне з роднай вёскі выгнаць, Таццяна! Таму я на вуліцу звычайна не вытыркаюся, а як вытыркнуся, адразу які-небудзь пыхлівы начальнік пачынае мяне страшыць. Добра, што хоць хлопцы кінулі гэтым глупствам займацца.

Калі з'явіліся яны ў вёсцы пасля эвакуацыі, дык ажно з прыдыхам страшылі. Маўляў, і захварэю я, і есці сабе не знайду. Я, значыцца, дурны, а яны мяне наўмілі. А самі, разумныя, не ведаюць таго, што я ведаю. Канечне, хацеў я яшчэ пералетаваць, паміраць збіраўся на калядныя маразы. Даўно ў мяне гэта намеркавана: каб скавытаў вецер, каб завіруха білася ў вокны, каб магілу адразу ўкрыў белы снег. Бацька на калядныя маразы вочы заплюшчыў і рукі склаў, то і я... А цяпер адчуў, што не трэба цягнуць да зімы. Калі ўсё ідзе на згібенне, калі вёскі больш не будзе, калі дачка з унукамі навек адсюль з'ехалі... Чакай, Таццяна, не запазнюся я!

Загасцяваўся я на зямлі, смыліць душа: паквапіўся на жыццё, не здолеў памерці, як чалавек, пры сваёй радні. Было аднаго разу, даўно ўжо... Ногі пахаладзелі, стала зімна і целу, і душы, смерць у белым покрыве стаяла ў нагах, а я заўпарціўся. Меншы ўнук захварэў на лёгкія, гарэў гарма, вось я і напяўся дачакацца, каб палегчыла яму.

Мікалай Сердзюкоў

Галасы

АПАВЯДАННЕ

Хлопцы даўмеліся нарэшце, што мне хутка паміраць і эвакуіравацца не трэба. Махнула рукой начальства — махнулі і яны. Нават прасіліся жыць у мяне, але я ўсіх не пусціў, тлуму пабаяўся. Я выбраў сабе аднаго Мацвейку, бо вочы мне яго спадабаліся: чыстыя, як неба ранняй вясной, калі зямля яшчэ каляная. Ціхмяны хлопец, спагадлівы і разважае памяркоўна, вось толькі, дзівак, завучыў у школе, што бога прызнаваць нельга.

Яно, ведаць дакладна ніхто не ведае, можа, такога бога, як на іконах, сапраўды, няма. Не, я нічога не кажу, Таццяна, але ж... Іконы — гэта іконы, маладым яны блытаюць думкі, бо вера ж не ў прызнанні ікон.

Я мушу пакаяцца табе, што сам у маладосці, калі мы з табой яшчэ не сустрэліся, вельмі сумняваўся наконт веры. Спачатку маліўся, а як трапіў на першую імперыялістычную, то вера ўва мне скасабочылася. Маўляў, куды ж бог глядзіць, калі мы гразнем у акопах ды бяжым на штыхі. Няправільная была вера, таму і скасабочылася. Вайна не ад бога, а якраз ад людзей, якія забыліся на яго і махаюць паходнямі з украдзеным агнём.

Потым, калі параніла мяне, калі пачаў я ў шпіталі прыслухоўвацца да агітацыі, то зусім не стала ў сэрцы веры. Перад рэвалюцыяй бадзяўся па мітынгах, у рэвалюцыю два разы стрэліў — пра веру не думаў. І вярнуўся ў вёску агітатарам, сам супраць бога прамовы гаварыў.

Аднойчы надумаліся мы, свядомыя, царкву бурыць. І разбурылі, як вар'яты. Я табе не расказваў, што тады адчуў, саромеўся расказваць. Не ачуняў бы я, Таццяна, ад таго вар'яцтва, каб Васька Грышачкін не пхнуў быў цётку Варку. Мы ўжо амаль раскінулі царкву, а цётка Варка ціпком тры іконы пад ватоўку схавала і трушком да сваёй хаты пабегла. Тады Васька Грышачкін дагнаў яе, пхнуў у гразь.

Гледзячы на Ваську, засумняваўся я, ці правільна мы царкву знішчылі. Васька ж і да рэвалюцыі, і пасля яе быў п'яніца, за кожнай расхрыстанай бабай улягаў, а руплівая цётка Варка заўжды спраўна працавала. Збянтэжыўся я: чаму п'яніцы карціць штонебудзь разбурыць, а цётка Варка іконы ратуе? На мітынгах жа абяцалі шчасце ўсім людзям, а тут цётку Варку з яе верай як выкраслілі.

Калі я Мацвейку пра гэта апавядаў, ён не вытрымаў: «Я атэіст, дзед Сцяпан!» Так, хлопча, можаш бога не прызнаваць, але думаць аб ім павінен, каб сэрца не стала жорсткім. Мацвейка, я бачу, не ўсю праўду кажа, нешта сабе думае, сэрца яго не скамянела ў тым горадзе. Спадабаў я хлопца, Таццяна, і ён споўніць маю просьбу, пахавае мяне, дзе іншыя людзі не дазволілі б і нябожчыку легчы. Бліжэй да цябе, далей ад чорнага пылу.

●

12.06.1986 г.

Зноў я пішу табе ліст, любая!

Як жывём... Перадусім я кожны дзень стаю са шлангам у руках, мыю машыны, што едуць з Прыпяці. І хто-небудзь яшчэ стаіць побач са мной, прыборам правярае гэтыя машыны на радыеактыўнасць.

Але ж, Ларыса, выпадае і вольны час. Што тады? Часцяком сяджу я ў хаце і размаўляю з дзедам Сцяпанам, у якога кватарую, зрэдку гуляю па наваколлі. Прыгожыя тут мясціны: сасоннікі і дубнякі, лугавіны. Прыпяць цячэ так спакойна, нібыта ніякага выбуху на атамнай станцыі не было. Дзед Сцяпан падказаў мне каля Прыпяці гарадзішча. Які гісторык не пайшоў бы паглядзець? Я не ўцярпеў, хоць начальства не вельмі дае нам бадзяцца абы-дзе. Ды наўрад ці ў наваколлі радыяцыя большая за тую, што тоіцца ў пыльных машынах, якія нам не абмінуць. Строга забаронена лезці толькі ў Лудзькаў лес (так яго дзед Сцяпан называе), бо туды «дабра» наляцела, дык наляцела.

Прынёс я з гарадзішча як ні саквяж знаходак. Дзед Сцяпан век тут звекаваў, а не ўсё пад нагамі бачыў. Дзіўна было назіраць мне, як круціў ён у руках знаходкі, як гладзіў іх шурпатымі далонямі. Вельмі ўпадабаў дзед цуглі і сказаў, што скаваны яны па-майстэрску. Доўга круціў ён і серп, а на скроневыя пярсцёнкі зірнуў з усмешкай: «Бач ты, і тады бабы прымудраліся!»

І я надта рады знаходкам, Ларыса. Табе, масквічцы, гэта цяжка зразумець. У вас на кожнай вуліцы музей, а мы яшчэ толькі збіраем сваю гісторыю. Доўга вымушалі нас не пільнаваць свайго.

Знаходкі — падарунак знявечанай зямлі. Механізатары неўзабаве будуць зразаць бульдозерамі стронцыевыя плямы, і невядома, ці ўцалее гарадзішча.

Механізатары ўжо робяць кіламетры за тры адсюль. Каб веснавая паводка не знесла бруд у Чорнае мора, яны ставяць на беразе Прыпяці дамбы, капаюць каналы. Адзін канал перарэзаў тут падземную вадзяную жылу, зямля вакол вёскі пачала сохнуць, і падняўся страшэнны пыл. Дзед Сцяпан ніяк не скеміць, адкуль пыл, думае, што ўсё ад бога. І я, Ларыса, не стаў тлумачыць дзеду, з богам яму сёння лягчэй, чым было б без яго.

Вось так. А ўчора раніцай гуляў я па наваколлі і сустрэўся — даўно не бачыліся — з дзедам Сцяпанам. Не ўседзеў стары ў хаце, хоць баіцца, што яго сілком з зоны выпруць.

Зноў думалася мне ўчора пра прыгажосць зямлі. Куды ні ступі, куды ні зірні... Дзед з лесу выйшаў і, ведаеш, што сказаў? «Зацёгся ў самыя цёмныя нетры, а ён там сапе, дзьме парай з ноздраў. Сярдзіты!» Хто такі, пытаюся. Кажа: «Лось-валадар». Эх, добры дзед.

А мне ўваччу стаяла яшчэ зара-зараніца. Яна разлівалася па расяным лузе, і здавалася мне, што высакагрудыя коні пасвяцца на ім, як заўсёды, што чырвоныя яны ў світанкавым святле. Чырвань сцякала з грыў, з хвастоў, коні, нібыта баючыся яе, гучна ржалі.

Яшчэ, любая, залез я ўчора ўслед за дзікімі качкамі за сцяну чароту, ледзь не ўграз. Доўга сядзеў на купіне, аддыхваўся, а ржавая багна булькатала, як жывая. Калі дзеду прызнаўся, ён мне растлумачыў: «Няўжо ж, жывая! Балота без чорта не бывае, у кожнай балацянцы свой чартох».

З такімі вось уяўленнямі жылі нашы продкі. Верылі яны, што вялізныя камяні, сцюдзёныя крыніцы, віхлястыя рачулкі — усё жывое. Як і сама зямля: пясчаныя пагоркі, сівыя лагчыны, лясы непраходныя. І жывей за жывое — поле, якое родзіць жыта, а значыць, і чалавечае жыццё.

Ну, сёлета жыта тут выцерушыцца і згніе, як гніло яно, напэўна, калі ворагі бралі вялікі славянскі палон. Адзін дзед Сцяпан рады жыту не дасць. А паверыш ты, навошта ён з хаты выправіўся? Жыта яшчэ зялёнае, а трава перастаяла ўжо. Дык выправіўся стары касіць, каса ў руках была. У вёсцы не засталося ні казы, ні каровы, адна рабая курыца квокча, а ён як ачмурэў.

Пайшлі мы поруч. Да такога куточка дабраліся... Яна — Беларусь. Трава там стаяла ў пояс, на сцежцы пракідваліся сляды ад капытцаў, ад кіпцюркоў... За плячыма ў нас шумеў дрымотна лес, а наперадзе цякла, блішчэла праз лазняк Прыпяць.

«Шах, шах...» — гэта дзедава каса. Ды раптам наляцела хмара... Так хутка яна наляцела, што мы не заўважылі, ад станцыі ці з іншага боку. Грымнуў гром, скалануў паветра, і палілося з неба. Мы з дзедам уцяклі пад цёмную хваіну... Зноў пачаў стары пра бога разважаць. Усё даводзіць ён мне, што ў бога верыць, а разважае пра безліч багоў. Бура-навальніца ў яго таксама... Нібыта гэтыя маланкі-бліскавіцы, гэтыя перуны не самі ляцяць, а грознае воінства, што жыве ў небе, б'е адтуль перунамі. На дзедаў розум, усе мужчыны і жанчыны на зямлі, пад зямлёй і на небе складаюць Род. Можа, пра нябеснае воінства ён так сказаў, але продкі, якія сышлі пад зямлю і адтуль памагаюць нам,— гэта для дзеда праўда. Бярэ ён на веру: «Яны сышлі самі і трымаюць на зямлі нас, жывых. Чым? Тым, што палі ўзаралі, хаты паставілі, дзяцей нарадзілі. Тым, што пакінулі нам песні і навучылі, як новыя скласці...»

Разважалі мы з дзедам аб сівой даўніне, любая, ды раптам дзед зірнуў мне ў вочы, як сівы ідал, ад якога позірку не адарвеш: «Ты пахаваеш мяне ў Лудзькавым лесе...»

Як табе падабаецца? Якраз у тым лесе, куды хадзіць строга забаронена. Я не пагадзіўся, а ён мне апавядаў, як проста яго пахаваць: труна на гарышчы, а магілу ў Лудзькавым лесе дзед сам выкапае і будзе яна побач з дарогай — адразу ўбачу. Стары ўсё вырашыў за мяне. І што я гумавы касцюм надзену, і што хуценька на машыне ў лес праскочу, што ссуну труну па жэрдках... Не мог я яму паабяцаць, бо не толькі радыяцыі страшуся, а не хачу незнарок смерць на дзеда нацкаваць. Як гэта чалавек ляжа і памрэ?

Адкаснуўся я ад дзеда і паспадзяваўся, што ён на свае закіды забудзецца. Нават незвычайна лёгка зрабілася ў мяне на душы. Навальніца якраз адгрымела, вылезлі мы на вольны свет.

Неба яшчэ было зацягнута сіняй смугой, але прабіваліся да нас і сонечныя промні, трава блішчэла, мокрымі хахламі блішчэлі дрэвы. Паветра, якое хвіліну назад прашывалі ажно да зямлі мільёны кропляў, не адразу супакоілася, гайдалася нават без ветру. Бо ўдалечыні яшчэ ўспыхвалі бязгучна шнуры маланак, і дрэвы адгукваліся ім пужлівым шамаценнем. Цякла-сцякала вада з зеляніны, страсалі ваду з крылаў птушкі, што ўпалі ў траву ў час навальніцы.

Далёка гарады, не відаць з-за лесу вёскі, не чуваць машын. На радыяцыю чалавек у такую гожую раніцу забываецца і незнарок пытаецца сам у сябе: якое на зямлі стагоддзе? Не ведае зерне, у якое стагоддзе яно прарастае вострым парасткам з мяккай раллі.

Курганы крутыя, нібыта шаломы воінаў, па рацэ плывуць немаведама адкуль лапікі туману як разбітыя навальніцай старажытныя ладдзі. Праўду кажа дзед Сцяпан... Пагнілі ідалы продкаў, але засталася зямля іх, засталіся гарады і вёскі, названыя імі, застаўся Род. Эх, як старажытных рукапісаў нестае...

●

— Да каго пойдзем, Алесь? Да медсясцёр ці да кухарак? Можа, у медсясцёр яшчэ спірт ёсць...

— Зажадалася кабылцы воцату?

— Угу.

— Нічога медсёстры табе не нальюць. Пойдзем да кухарак, я абяцаў Тамарцы на вочы паказацца.

— Згарыш ты з гэтай Тамаркай! Начуеш у яе, а сяброўкі бачаць. Яна іх потым, Алесь, у сведкі пазаве.

— Цёмны ты чалавек, Васіль, кніжак не чытаеш.

— Наўрад ці там пішуць, што цяпер аліменты не трэба плаціць.

— У кніжках пішуць пра эвалюцыю.

— А-а...

— Вось табе і «а-а»! Калі ты скеміш, што такое эвалюцыя, то будзеш свабодны чалавек. Ні аліментаў не пабаішся, ні чорта...

— Я і так не ў турме. Дзень мыю машыны, ноч гуляю... А эвалюцыя твая мне...

— І дарэмна. Па волі яе вялікасці мы ўсім гамузам ляцім да пагібелі. Эвалюцыя ненажэрна ў сваіх эксперыментах і на чалавеку не спыніцца, будзе ствараць іншы розум. Як чалавека з малпы стварыла, так з нас ці з нашых трупаў пачнецца іншая камедзь. І не сумнявайся, Васіль, ужо ёсць каму пачынаць камедзь нанава. Зямны шар абкружаны бактэрыямі, яны адно чакаюць, каб мы апякліся і загнуліся. І нам пашчасціць загнуцца, Васіль,— вельмі недасканалы эксперымент з чалавекам атрымаўся.

— Слухай, канчай балбатаць! Калі ты да дзевак не збіраешся, то я сам пайду.

— Ну, рушылі...

— Цемра, хоць вока выкалі...

— Не сварыся, Васіль, ноч прыгожая. І духмяная, і задумная. Бач, як зоркі гараць нерухома — нібы назаўжды ўзышлі. Але хлусня гэта, і зоркі не вечныя. Не будзе іх, не будзе нас з табой... Толькі эвалюцыя застанецца.

— Чаго ты да мяне прычапіўся?

— Праз яе, праз эвалюцыю. Каб хоць не чалавек, а чалавецтва было вечнае, то я б не бадзяўся ні з табой, ні з Тамаркай, а працаваў бы для вечнасці.

— Як цябе яшчэ Тамарка церпіць...

— І церпіць, і падхвальвае. Дарэчы, аліменты мне ёй не давядзецца плаціць. Яна тут за кухарку, а наогул на «хіміі» робіць.

— І што?

— І то. Яны там нават на аборты не ходзяць, бо не трымаецца ў іх нічога. Няўжо б Тамарка паехала сюды «грабавыя» зарабляць, каб магла дзіця нарадзіць?

— Хітры ты, Алесь...

— І ты будзеш хітры, як толькі зразумееш галоўны закон эвалюцыі: чалавеку нечага страчваць і нечага баяцца.

— Цьфу! Бегма ад цябе пабег бы, каб выпіць не хацелася!

— Хочацца? А ў Тамаркі няма, не спадзявайся.

— Дык чаго мы промся?

— Хто чаго.

— А ты б, Алесь, зараз за губу не ўзяў?

— Чаму... Каб здабыць... Ха-ха. Ой, трымай мяне, Васіль, за ногі — палячу! Ха-ха... Дурні мы з табой. Стаім ноччу пасярод пустой вёскі і гадаем, дзе гарэлку здабыць. Ды ў любой хаце!

— Ты што?

— Хадзі сюды... Запалкі ёсць? Пашукай пад павеццю якой сякеры... Ага... Абухом па замку...

— Каб не пачуў хто...

— Лязо ўтыркні каля прабоя... От... А ты гадаў, дзе ўзяць... Шукай якую свечку ці...

— Тут, можа, старая жыла. Адкуль у яе гарэлка, Алесь?

— Пра сена бабка клапацілася? А хто ёй пасобіць без бутэлькі? Вунь тыя дзверцы расчыні... А-а?

— Ну, пашэнціла: ажно дзве бутэлькі! Давай хутчэй уцякаць.

— Не трасіся, Васіль. Нутка яшчэ вунь тыя дзверцы...

— Тут бялізна.

— Правільна, раструсі яе. Ёсць?

— Страшна грошы браць!

— Страшна? А пра зоркі я табе казаў? Казаў. Кладзі грошы ў кішэню і пасвяці вунь на тую масніцу. Здаецца, пярсцёнак пакаціўся...

●

25.06.86.

...Дарэмна, Ларыса, папракаеш ты мяне старэчымі думкамі. Так, я маю ў Мінску цікавую працу, крыху павандраваў па свеце і аднойчы сустрэў цябе, мая дарагая дзяўчынка. Але ж сёння я ў зоне, нас тысячы тут, мы, як мурашы, спрабуем ратаваць палаючы мурашнік.

Раней ноччу прыязджаў «чорны воран», і чалавек часцяком назаўжды знікаў. Цяпер забірае і падкарачвае жыцці радыяцыя. Ад майго бацькі не залежала, ці будуць у нас пакутаваць бязвінныя, ад мяне пакуль што не залежыць, дзе і як працуюць атамныя станцыі.

Хто мы такія? Засталіся мы бадай што без сваёй зямлі, а многія з нас і роду свайго выракліся. Быццам бы нечага страчваць...

Табе не было б страшна, Ларыса, з чалавекам, якому нечага страчваць і які прымудраецца думаць, што валодае ўсім светам?

Пустая вёска перад вачмі маімі. У некалькіх хатах жывуць хлопцы, сабраныя сюды з розных мясцін Беларусі, жывуць і жанчыны — кухаркі, медсёстры, але гэта нічога не мяняе, усё роўна вёска апусцела навек. Ды не толькі радыяцыя выганяе людзей з родных хат, пусцеюць вёскі і там, дзе няма яе. Калі нечага страчваць, то і душа не смыліць.

Ці ёсць тая душа ў чалавека без зямлі, без роду, без бога, без ідэі? Хоць нешта ж трэба мець... А што? Вось мне выпадала дзяжурыць з адным хлопцам, Алесем яго завуць. На сваёй працы ён абслугоўвае аўтаматычныя лініі — гэта табе не дзед Сцяпан. Але ж не абышоўся зусім без бога і Алесь. Яго бог — эвалюцыя, якая нас нарадзіла і пагубіць. Прынамсі, логіка не адвяргае гэтага. Чаму чалавек павінен быць не прамежным, а канчатковым вынікам развіцця? Заўсёды хацелася мне думаць, што ён не дойдзе да краю і ў належны момант спахопіцца, але ж вось працуем мы пры атамнай расколіне...

Не дапісаў я табе заўчора ліст, бо дзед Сцяпан мяне спудзіў, зноў ён чаўпе сваё: «Помні, Мацвейка, пра што мы дамовіліся, і пахавай мяне ў Лудзькавым лесе!» Дык не дамовіліся ж мы з ім! Пайшоў я з хаты, балазе, прыспеў час дзяжурыць. Думаў, зусім адцураюся дзеда, калі будзе назаляць.

Як ты вырашыла з адпачынкам, Ларыса? Паедзеш адна ці пачакаеш мяне? Калі паедзеш, то перадавай прывітанне славутаму Чорнаму мору, бо і мае продкі хадзілі некалі на Царагард.

Што я табе збіраўся напісаць заўчора... Разумееш, развагі прыводзяць мяне да новых думак. Тут вось што... Калі чалавек не дурань, то ён думае і пра сваё жыццё, і пра сусвет. Яму трэба стварыць сабе малюнак сусвету і нешта паставіць у цэнтр яго. У дзеда Сцяпана там бог, у Алеся — эвалюцыя. Але ж бог вымушае чалавека мець сорам, а эвалюцыя... Яна толькі для розуму своеасаблівы бог, а не для душы.

●

— Нешта ты дужа хутка з зоны ўцякаеш... Я цябе запомніў. Ці то ўчора ты ехаў у зону, ці то заўчора. Так, аўтобус з будаўнікамі... Твае сябры, бачу, засталіся, а табе цэлы «рафік» далі, каб не затрымаўся? Што, соплі каля рэактара пацяклі?

— Не чапіся да чалавека, Алесь!

— А ты, Мацвей, мне не падказвай! Я машыну праверыў? Цяпер твая чарга — мый! А я пагутару з дэзерцірам атамнага фронту.

— Яшчэ невядома, хто з нас дэзерцір.

— Праўда? Але ж не я ад'язджаю.

— А ты каля рэактара быў?

— Не быў. Дык што?

— Нічога, Маўчы, калі не быў.

— Кожны раіць мне маўчаць... Ну, уцякай, уцякай...

— Не ўцякаю я. Проста схапіў сваю дозу.

— Ой? А мы тут нічога не ведаем. Шкада. Краіна павінна ведаць сваіх герояў. Не раскажаш — не прапушчу машыну.

(Працяг на стар. 10—11).

Французскае слова «дэбют», як і спалучэнне «творчая маладосць», настолькі асімілiравалася ў прафесійным лексіконе нашай кінарэжысуры, што даўно страціла першапачатковы сэнс. І толькі не спакушаны ў тонкасцях кінасправы глядач мяркуе, што кожнае новае імя пастаноўшчыка ў цітрах належыць сапраўды маладому чалавеку. Навучаны ж уласным (або чужым) вопытам кінематаграфіст такім ілюзіям не паддаецца. А тым часам у «маладых», «дэбютантах» у нас можна хадзіць да сівых валасоў.

Ніна ФРАЛЬЦОВА

Доўгая дарога ў сталасць

«У нас» — гэта на кінастудыі «Беларусьфільм». У Маскве, Ленінградзе, Грузіі справы ў гэтым плане палепшыліся. Мяркуйце самі: за два гады Ю. Мамін зрабіў кароткаметражны фільм «Свята Нептуна» і поўнаметражны «Фантан»; у той жа час выйшаў «Гаспадзін афарміцель» А. Цяпцова—карціна, якая была толькі дыпломнай работай, стала пракатнай. Пабіў усе рэкорды маладых дваццацішасцігадовы В. Пічул «Маленькай Верай»...

Сённяшняя гаворка — аб кароткаметражных ігравых фільмах пачынаючых рэжысёраў нашай студыі. Аналізуючы нядаўні прагляд гэтых стужак у рэспубліканскім Доме кінематаграфістаў, міжволі канстатуеш: трэба быць вялікім аптымістам, каб гаварыць аб нейкіх пераменах у палітыцы папаўнення творчых кадраў. Не абвінавачваю ў гэтым маладых рэжысёраў. Атрымаўшы права самастойнай пастаноўкі, пакуль не вядомыя шырокаму гледачу С. Шульга, В. Дзяругін, В. Таўкачыкаў, А. Фянько, Н. Шылок і іх калегі, якіх глядач ведае ў іншай якасці — аператар Д. Зайцаў (дылогія па І. Мележу «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы»), рэжысёр-дакументаліст Ю. Хашчавацкі (фільмы-прызёры ўсесаюзных тэлефестываляў «Гэтае «ціхае жыццё» ў Глыбокім» і «Тут быў Крылоў»; «Сустрэчны іск», што атрымаў галоўны прыз Першага міжнароднага фестывалю неігравога кіно ў Ленінградзе) — гэтыя кінематаграфісты ў меру разумення сваіх задач дадзенае ім права стараюцца выкарыстоўваць. Аднак у іх фільмах, нават у тых, што, на мой погляд, найбольш цікавыя — «На чыгунцы» В. Дзяругіна, «Цубанікі» С. Шульгі, «Свята» В. Таўкачыкава, — няма таго, што сёння завецца новым вобразам мыслення. У чым жа тут справа?

Вядомы савецкі рэжысёр С. Юткевіч у свой час гаварыў: калі ў першым фільме будучага майстра ёсць хаця б адзін варты кадр, трэба стварыць умовы, каб гэты кадр вырас з часам у цэласнае светаадчуванне. З «вартымі кадрамі» ў карцінах нашых маладых усё ў парадку. У Дзяругіна, напрыклад, запамінаецца ўзвышаны вобраз жанчыны, які ва ўяўленні змучанага грамадзянскай вайной чырвонаармейца Яўмена (А. Лабуш) увасабляецца ў выпадковай спадарожніцы Марыі. Іх шляхі імкліва разбягаюцца ў хаосе жыцця. І для Яўмена сапраўдная драма — зразумець, што некалькі гадзін, праведзеных побач з Марыяй, пра якую ён ведае ўсё і... нічога не ведае, ніколі не паўторацца. У Шульгі вобраз света, перавернутага іншай вайной — Вялікай Айчыннай, — перададзены ў эпізодзе, калі сын-паліцай зрывае ручнік з іконы ў хаце бацькоў. На гэты ручнік ён пакладзе хлеб-соль, каб сустрэць фашыстаў... І скончыцца нармальнае жыццё ў гэтым доме, сарванае з векавых устояў, як сарвалася з прывычнага месца ікона. Бацька заб'е здрадніка-сына.

Ёсць вострыя, напружаныя моманты і ў Фянько ў «Промні месяца», і ў Шылок у камедыі «Не разумею». Складаней з умовамі, у якіх удала знойдзены сімвал здольны стаць пазней светапогляднай канцэпцыяй. Пад нагамі ў маладога пакалення нашай студыі няма любоўна апрацаванай старэйшымі майстрамі глебы, трапіўшы ў якую зерне «боскага дара» з часам можа прарасці моцным коласам. Прызнання калег прыходзіцца чакаць гадамі. Каб не быць галаслоўнымі, возьмем у рукі выдадзеную ў 1988 годзе «Энцыклапедыю літаратуры і мастацтва Беларусі». Дарэмна шукаць у ёй прозвішча, скажам, рэжысёра В. Рыбарава. Паставіўшы на момант падрыхтоўкі пяцітомнага выдання тры фільмы, ён усё яшчэ прылічаўся да «маладых». І не дзіўна. Ад кароткаметражнага дэбюта «Жывы зрэз» яму спатрэбілася ледзь не дзесяць гадоў, каб зняць поўнаметражную «Чужую бацькаўшчыну» па В. Адамчыку і тэлесерыял «Сведка» па аповесцях В. Казько. Акрамя Рыбарава, да рэжысёраў ужо вядомых, але ўсё яшчэ «маладых», можна аднесці В. Рубінчыка, Я. Маркоўскага, які так і не дабіўся пастаноўкі аб Канстанціне Заслонаве...

Цяжкае шматгадовае ўзыходжанне да прафесіі стала на «Беларусьфільме» традыцыяй. Безбалесна, мусіць, увайшло ў беларускі кінематограф толькі першае пасляваеннае пакаленне. Падняўшыся на хвалі, як цяпер кажуць, «хрушчоўскай адлігі», гэтая генерацыя на чале з В. Туравым, Б. Сцяпанавым, І. Дабралюбавым, Р. Віктаравым і іншымі амаладзіла нешматлікія рады майстроў таго часу не так колькасна, як якасна: у іх фільмах білася жывое пачуццё, яны былі прасякнуты разняволеным успрыманнем света і чалавека ва ўсёй складанасці іх узаемаадносін.

Здавалася ўжо: так будзе заўсёды. Аднак сёння бачыш, што перыяд застою ўздзейнічаў на станаўленне рэальных творчых лёсаў. Талент як добрае віно: чым даўжэй вытрымка, тым танчэй букет. Думка вялікага француза, якая была сказана зусім з іншай нагоды, на «Беларусьфільме» стала вытанчаным інструментам, якім праводзіліся грубыя аперацыі на артэрыях, што неслі маладую кроў арганізму кінематографа. Дэкларацыі накшталт «дарогу — маладым» чулася ўсё больш; быў праведзены нават спецыяльны пленум СК БССР, прысвечаны гэтаму пытанню. А на самой справе дзейнічалі іншыя клапаны...

Пакінем убаку крывадушнае сцвярджэнне аб тым, што ўвіты лаўрамі «вянок цярновы» ўпрыгожвае чало мастака. Дэфармiраваная, пазбаўленая магчымасці нармальна развівацца эвалюцыя творчых відаў у рэжысёрскім корпусе прывяла да шэрагу з'яў, галоўную з якіх можна назваць «псіхалогіяй лішняга чалавека». Разумеючы крытычны стан нашага сучаснага ігравога кіно, якое пакуль значна ўступае экраннай публіцыстыцы, наш «лішні чалавек» у сферы сваёй суб'ектыўнай творчай дзейнасці абмежаваны залежнасцю ад звыклай сістэмы кінематаграфічных каштоўнасцей. Калі ён і выказвае пратэст, то алегарычна, уходзячы ў пласты адпрацаванага іншымі сацыяльнага і духоўнага вопыту. У гэтым, на мой погляд, і трэба шукаць прычыну таго, што ў шэрагу фільмаў, пастаўленых маладымі, мы не бачым новага героя, новай тэмы, сугучнай часу.

Боязь выйсці «ў адкрытае жыццё» ідзе перш за ўсё ад няпэўнасці свайго становішча на студыі. Вось чаму, нягледзячы на розны ўзровень прафесійнай падрыхтоўкі, у сённяшніх маладых надзіва падобныя эстэтычныя платформы. Гэта праяўляецца і ў выбары тэматыкі, і ў чыста кінематаграфічных сродках яе выяўлення, і ў следаванні вядомым жанравым структурам.

Вось, напрыклад, фільм Д. Зайцава «Усе некага кахаюць». У ім распрацоўваецца характэрны для беларускага кіно жанр меладрамы. «Лепшы вадалаз Ахоцкага мора» Грыня (Б. Галкін) з дзесяццю тысячамі ў «дыпламаце» едзе на «мацярык», каб выкупіць сына ў скнары-жонкі. Аперацыя заканчваецца плачэўна: грошы жонка прысвойвае, а сына пры дапамозе міліцыі адбірае... Момант, калі Грыню прыходзіць у галаву думка ацаніць сына ў дзесяць тысяч, па-свойму сімптаматычны. Калі б у героя на ашчадкніжцы было б больш, аддаў бы да апошняй капейкі і гэта. У гэтым месцы сюжэта «сціплы спектакль жыцця», кажучы словамі А. Платонава, мог бы ператварыцца ў востры і жорсткі сацыяльны эцюд сучасных нораваў. Але ў жанр меладрамы гэты паварот не ўпісваецца, і фільм спыняецца на ноце спачування да небаракі-вадалаза.

У Ю. Хашчавацкага ў карціне «Хто сёння адсутнічае» выразна прагледжваецца канструкцыя, распрацаваная ім у дакументальнай камедыі «Тут быў Крылоў». Аналогію ўзмацняе не столькі тэма — школьныя праблемы, — колькі спосаб яе вырашэння. Калі ў «Крылове» набор сродкаў быў у эстэтычных адносінах новы, адзінкавы, то тая ж самая схема, разыграная акцёрамі, паказала: Хашчавацкаму ўласціва пачуццё сатырычнай, гратэскавай формы, але не ўласціва пачуццё стылістычнага адзінства яе са зместам. Сродкі аказваюцца выразней тэмы і яе развіцця ў псіхалагічнай распрацоўцы характараў, што асабліва бачна ў вобразе, сыграным А. Клімавай.

Так званае «жанравае», «відовішчнае» кіно прадставіла Н. Шылок у дзвюх стужках «Прысуд» і «Не разумею».

Пры ўсіх вартасцях сапраўды смешнай фантасмагарычнай гісторыі карціны «Прысуд» нельга не ўбачыць за вобразамі яе герояў каларытныя фігуры «Самагоншчыкаў» Л. Гайдая. У эксцэнтрычнай жа камедыі «Не разумею» ў экраннае дзеянне ўступаюць пісьменнікі-сатырыкі С. Альтаў і М. Задорнаў, па сцэнарыю якіх і разыгрываецца фільм. Самі ж яны выступаюць у ролі сатырычных рэзанёраў.

Першыя фільмы заўсёды нясуць у сабе нейкае адценне вучнёўства ў самым шырокім сэнсе гэтага слова. Аднак ні ў чым так не выявілася праславутая «псіхалогія лішняга чалавека», як у тэндэнцыі сённяшніх маладых да акумуліравання духоўна-этычнага, сацыяльнага багажа, назапашанага да іх (у літаратуры гэта называецца кніжным веданнем жыцця): на экране мы звычайна бачым абавязковую цытату, вакол якой будуецца ўласны кантэкст яе тлумачэння.

Як парафраз на тэму апавядання А. П. Чэхава «Доктар» зроблены Н. Князевым фільм «На жоўтым беразе». У мінулым годзе Князеў, слухач вышэйшых рэжысёрскіх курсаў, зняў курсавую дакументальную стужку «Побач», у якой заявіў аб сабе досыць цікава: у невялікай па аб'ёме карціне яму ўдалося выказаць сваю думку аб «цяжкай» моладзі; ён здо-

ГАЛАСЫ

(Пачатак на стар. 8—9).

— Дзіўны ты... Па шлангах сёе-тое да рэактара пампуюць. Абарваліся шлангі, дык я пайшоў падключыць.

— Сам?

— З дазволу.

— І па сваёй ахвоце?

— Па сваёй. А што, ты такому веры не даеш? Не здольны чалавек па сваёй ахвоце?

— Ага... Ты ў нас правільны... Добраахвотнік... Брэшаш! На грошы ты пакваліўся! Колькі табе «грабавых» заплацілі?

— Колькі заплацілі — усе мае. Табе не плацяць?

— Мне-то плацяць! Але я такой морды геройскай не нашу, як ты!

— Сволач...

— Хлопцы, хлопцы! Кінь, Алесь! Як можна? Калі мы нават у зоне будзем...

— Не хвалюйся, таварыш! Я яго зразумеў... Ёсць такія! Ім крыўдна, агідна, што іншыя разам з імі сораму не страцілі.

— Едзь... Зразумеў ён мяне... На вас, ідыётах, толькі лайдак свайго кляйма не ставіць... Героі! Што б паны ні натварылі, на героях заўсёды можна выехаць!

— Бывай! Прывітанне тваёй чорнай душы!

— Едзь... Табе жанчыну яшчэ хочацца? Калі што якое, то кліч мяне на дапамогу!

— Злы ты, Алесь...

— Адыдзі, Мацвей!

— Адыду, але ведай: каб бойка ўсчалася, я б на яго баку быў.

— Гэта тваё гора...

●

8.07.86 г.

Няма ад цябе адказу, Ларыса! Засмуціўся я. Праўда, не панікую, у зоне пошта можа заблытацца.

Навін у нас мала. Гарачыня стаіць, працаваць у гумавых касцюмах цяжка. Напэўна, і табе на маскоўскім асфальце не мёд. Ці ты ўжо загараеш на моры?

Прыязджаў тут нейкі акадэмік, казаў, што тэмпература ў рэактары паніжаецца. Можа. У нас яна, наадварот, павышаецца і ў прамым, і ў пераносным сэнсе. Некаторыя хлопцы і жанчыны пачалі піць, працавала нават, калі можна так сказаць, кафэ «У бабкі Адаркі». Адкуль толькі гарэлку бралі... Дзед Сцяпан сарамаціў хлопцаў, спрабаваў абараніць Адарчыну хату, а яны знайшлі, што адказаць старому. Яно праўда, трыццаць гадоў, пакуль радыяцыі паменее, бабка Адарка не здолее чакаць.

Наляцела міліцыя, прыкрыла кафэ. А потым ноччу пaймалі аднаго нашага. Васіль Цупрыка — я табе пра яго не пісаў — рабаваў хаты. Вось адкуль гарэлка.

Пішы, Ларыса!

●

Што ж, дзяды-волаты, цяпер гатовы я апошнюю справу зладзіць. Учора Мацвейка дарэмна сачыў за мной — яшчэ не было вестачкі ад дачкі. Сёння шафёр прывёз... Чуй, Таццяна, калі ты чуеш думкі мае: дачка наша будзе жыць цяпер у горадзе Гомелі, дзе твой старэйшы ўнук, Таццяна, робіць інжынерам. А малодшы вучыцца ў Оршы, можа, там і асядзе. Гомель і Орша — запамінай, дзе наш род прадоўжыцца. Добра запамінай, Таццяна, бо ляжаць мы з табой будзем блізка, а ці пагамонім, адному богу вядома.

Пара і мне на спачын, вось толькі рыдлёўку знайду...

І правільна, і няправільна я разважыў, Таццяна, калі пахаваў цябе ў Лудзькавым лесе. Каб на могілкі прывёз, то хлопцы цяпер выкапалі б магілу побач — і ўсёй бяды. Але ж не было ў мяне тады выйсця: у вёсцы звярэлі карнікі. Партызанскі камандзір загадваў далей ад дарогі магілу капаць, а я не паслухаўся. Гэта якраз правільна. Думаў: дзе куля напаткала цябе, то там ужо і ляжы, родная! Каля дарогі Мацвейка знойдзе ці свежую ямку, калі вярнуся я дахаты паміраць, ці мяне самога, калі не пусціць назад Лудзькаў лес. Мацвейка ўгавора іншых, яму я веру. І будзем мы... Ты — з куляй нямецкай, я — з радыяцыяй, пра якую ты нічога не чула, але будзем у сваёй зямлі і побач.

Вось рыдлёўка...

Прабач мне, хата... Прабач, матуля Хрысціна, прабач, бацька Марцін... Прабачце, дзядзька Федзька, бабка Аўдуля, брацельнік Міхал і вы, сёстры мае Гарпіна, Алёна і Манька... Дачка, унукі і яшчэ ўсе, каго не бачыў, але ведаю, што тут вы жылі...

О, які чорны пыл!

І табе пакланюся, Адарчына хата... Сюды некалі з лядаўскімі дзеўкамі прыйшла да нас на вячорку Таццяна, залаценькая мая...

леў верна схапіць і паказаць духоўныя пошукі сваіх герояў, іх няўстойлівы ўнутраны свет.

«На жоўтым беразе» — ігравая стужка. Хлопчык-калека становіцца вечным каменем спатыкнення ў адносінах паміж яго цалкам здаровымі бацькамі. Перанесеная ў нашы дні, чэхаўская фабула абрастае антуражам, у якім правінцыяльны ўрач ператвараецца ў афіцэра, старая купальня — у ваенны аб'ект... Некранутым застаецца толькі пытанне, што мучыць бацьку: ці верная была яму жонка? «Літаратурнасць» гэтага фільма відавочна ва ўсіх яго дэталях, у якіх абсурднасць сітуацыі падкрэсліваецца амаль што немагчымасцю існавання на экране пачуццяў людзей, што жылі ў пачатку стагоддзя. Фільм — тыповая спроба «асучасніць», уключыць у новую сістэму духоўных каштоўнасцей рэчы, не знаёмыя рэжысёрам па іх асабістаму вопыту, не перажытыя, не прапушчаныя скрозь сэрца...

Перагукаецца з фільмамі «пра любоў» на вайне «Прамень месяца» А. Фянько. Салдат (А. Фяклістаў) вярнуўся з фронту сляпым, але не ў выніку ранення: медсястра Караліна адпомсціла яму за «гашпітальнае» каханне, плюхнуўшы ў твар кіслатой. А дома жонка і маленькі сын не могуць зразумець, чым, акрамя слепаты, мучаецца франтавік. Пры ўсім уменні рэжысёра ва ўзнаўленні фактуры тых гадоў у касцюме, грыме, інтэр'ерах, у пластыцы масавых сцэн у нас узнікае пытанне, ці не версія гэта «Ваенна-палявога рамана» П. Тадароўскага, але з люстраным увасабленнем ідэй?

Супраць традыцыйных канонаў «гераічнага» фільма, што многа гадоў існаваў у рэспубліканскім кінематографе як ледзь не адзіная форма ўвасаблення тэмы вайны, выступаюць сваімі работамі В. Дзяругін і С. Шульга. Але і тут у аснове пратэста ляжыць не ўласна выпакутаваная думка, а імкненне падвесці пад інтэлектуальны аналіз духоўны вопыт мінулых гадоў. Рэжысёры, прапаноўваючы экранныя версіі літаратурных твораў (апавяданне М. Зарэцкага — фільм «На чыгунцы» і навелы А. Дударава — «Цубанікі»), усё ж аказваюцца моцна прывязанымі да культуралагічнай традыцыі. У карціне «На чыгунцы» адчуваецца даўні настрой, навеяны спачатку Р. Чухраем у «Баладзе пра салдата», а потым В. Рубінчыкам у «Чырвоным агітатары Трафіме Глушкове». У «Цубаніках» гучаць матывы «Трыбунала» А. Макаёнка, але з адваротным знакам у характарыстыцы галоўнага героя. Невыпадкова, на маю думку, абедзвюм, розным па тэме карцінам уласціва пэўная жорсткасць стылю. Бо недзе ў падсвядомасці тлее сумненне, ці ў тым кірунку вядзе цябе жаданне вырвацца з прывычнага кола. І як доказ, што ў гэтым коле цесна, а сіл, каб парваць гэтую гібкую крывую, яшчэ не накапілася, — літаральнае супадзенне ў рашэнні ключавых дзеля карцін сцэн. Ранены ў нагу Яўмен, заблукаўшы ў сырым тумане восеньскага досвітку, падае з крутога абрыву. У «Цубаніках» аглушаны жудасным першым боем малады Цубанік таксама аказваецца ў пясчаным ірве, сцены якога знізу падаюцца яму непераадольнымі. Так і застанецца з ім да канца яго кароткага жыцця гэты прывід — глыбокі роў-магіла, дзе ляжаць загінуўшыя таварышы.

І, нарэшце, у «Свяце» рэжысёр В. Таўкачыкаў міжвольна, але натуральна, завяршае гэтую своеасаблівую парабалу, што акрэслівае каардынатную прастору светапоглядных імкненняў сённяшніх маладых. Тут арыенціры маральнага адмаўлення і сацыяльнай крытыкі набываюць форму мастацкага кантрапункту. У гэтым фільме, дзе персанажы гранічна ўмоўныя, гучыць громападобная патэтычная гама з песень, якія і сёння яшчэ пануюць на «ўсенародных» святах. Жыццё ж людзей у нейкім умоўным доме ідзе сваім парадкам, удалечыні ад радаснага шуму. Маладыя, муж і жонка сярэдніх гадоў, старыя... У гэтых людзей свае праблемы, свой бег жыццёвага часу, свае радыусы жаданняў, учынкаў, страсцей. В. Таўкачыкаў спрабуе асэнсаваць чужыя духоўныя накапленні як непрымальныя для сучасніка, спрабуе вывесці чалавека з глухаты застою, пакуль толькі сродкамі чыста інтэлектуальнага пратэсту.

Гэтая своеасаблівая эзопаўская хітрасць — выявіць свае адносіны да складаных працэсаў абнаўлення масавай свядомасці праз цытаванне і рэвізію вядомых гледачу мастацкіх узораў, — ці змогуць пераадолець яе прадстаўнікі ўступаючага сёння ў кінематограф маладога пакалення? Ці змогуць яны авалодаць сапраўды свабоднымі, не залежнымі ад знешніх умоў спосабамі самавыяўлення? Ці зможа знайсці маладая рэжысура новае бачанне не толькі колішніх, але і сённяшніх праблем, тых, што яшчэ не заўважаны ёю, што знаходзяцца пакуль на перыферыі яе творчай і паэтычнай прасторы. Або без гневу і нараканняў, з прывычным прысмакам горычы застанецца яна носьбітам сярэдніх эстэтычных стэрэатыпаў, літасціва дазволеных для карыстання заслужанымі мэтрамі? Калі мы дачакаемся адказаў на гэтыя пытанні? І ад каго?..

На музычнай сцэне

А СПЕВАКІ Ў НАС ЁСЦЬ!

Гартаю падборкі газетных матэрыялаў пра салістаў нашага опернага і яшчэ раз пераконваюся, што замежная прэса ўмее рабіць рэкламу не толькі рок-зоркам. «Цудоўны рускі бас, які зробіць кар'еру!», «Брыльянтавы дэбют» — кідкія загалоўкі газет. (Такія воклічы ў нас можна пабачыць хіба толькі на спартыўных старонках газет.) Пра каго яны крычаць? Ды пра нашых землякоў, салістаў Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР, якія амаль штовечар выходзяць да слухачоў. Яны маладыя, у іх вялікія перспектывы, свае праблемы і ўдачы.

Але што ўсё гэта значыць, калі іх толкам не ведаюць у родным горадзе, калі мала хто спыняецца каля іхніх афіш (хоць, праўду пісаў у «ЛіМе» А. Мільто, не лепшай якасці гэтыя афішы). І на што тут скардзіцца? Можа, на недахват грошай? На дэфіцыт паперы? На адсутнасць мабільнай друкарні, якая аператыўна і высакаякасна выдавала б тэатральна-канцэртную рэкламу? Не буду займаць месца доўгімі папрокамі і на адрас рэдакцый газет за сталае маўчанне наконт многіх навін музычнай прафесійнай (а не самадзейнай) культуры, скажу коратка: увагай не песцяць. А чаму б, напрыклад, не расказаць пра нядаўнія замежныя выступленні маладых салістаў ДАВТа БССР — лаўрэата ўсесаюзнага і міжнародных конкурсаў заслужанай артысткі БССР Марыі Гулегінай і лаўрэата ўсесаюзнага і міжнародных конкурсаў Міхаіла Рысава? Абодва ў тэатры з 1983 года, стала ўвайшлі ў рэпертуар, набылі папулярнасць сярод знаўцаў і аматараў оперы.

Для М. Гулегінай уся пяцігадовая праца ў тэатры — узлёт. Перамогі на конкурсах, прысваенне ганаровага звання, запрашэнне ўдзельнічаць у спектаклях міланскага «Ла Скала», тэатраў «Муніцыпале» (Рыа-дэ-Жанейра) і «Ковент-Гардэн» (Лондан). У снежні 1988-га спявачка вярнулася з Аўстрыі, куды была запрошана маэстра Гербертам фон Караянам для праслухоўвання. Няма патрэбы даводзіць, які вялікі гонар працаваць з такім майстрам — найвялікім дырыжорам сучаснасці. Паездка была ўдалая: М. Гулегіна стала рыхтаваць партыю Тоскі ў аднайменнай оперы Дж. Пучыні для ўдзелу ў спектаклі Зальцбургскай оперы, акрамя таго, яна атрымала прапанову з 1991 года пець у спектаклях Венскай оперы. 10 студзеня адміністрацыя «Ла Скала», дзе тады знаходзілася наша артыстка, адпусціла яе ў лонданскі «Ковент-Гардэн»: там адбыўся канцэрт лепшых спевакоў свету ў фонд дапамогі Арменіі.

М. Рысаў пасля ўдалага ўдзелу ў XI Усесаюзным конкурсе вакалістаў імя М. Глінкі (IV прэмія) і некалькіх сезонаў работы ў тэатры паехаў у 1987 г. на стажыроўку ў «Ла Скала». Там, «між іншым», удзельнічаў у VII Міжнародным конкурсе спевакоў у Бельгіі (атрымаў II прэмію) і ў VI Міжнародным конкурсе маладых оперных спевакоў у італьянскім горадзе Сьена, дзе заваяваў I прэмію. Акрамя гэтага, М. Рысаў быў запрошаны для ўдзелу ў фінальным канцэрце вельмі прэстыжнага XXVIII Міжнароднага конкурсу «Вердзіеўскія галасы». За год стажыроўкі ў Мілане спявак падрыхтаваў басовыя партыі ў спектаклях «Набука», «Макбет», «Сімон Баканегра», «Дон Карлас».

Неяк пасля сваёй чарговай замежнай паездкі М. Гулегіна расказвала мне пра італьянскую публіку: «Гэта дзівосная з'ява. Яны не проста слухаюць оперу ўпершыню, знаёмяцца з ёй, яны ідуць слухаць добра знаёмы твор, часцей за ўсё вядомы ім да апошняй ноты (дарэчы, чутае імі ўжо дагэтуль у выкананні складаў дваццаці). Частка гэтай публікі — багатыя, забяспечаныя меламаны, «партэр» тэатра «Ла Скала». Для іх не праблема бываць на самых прэстыжных спектаклях, ездзіць па розных краінах, каб паслухаць спевака, оперу, якія іх цікавяць. Але ў «Ла Скала» ёсць дзівосная «галёрка»! Там білеты значна таннейшыя, туды ідуць звычайныя людзі: рабочыя, служачыя, але гэта такія знаўцы! Калі «партэр» можна ашукаць, то слухачоў з галёркі — ніколі! Яны ведаюць кожнае дыханне, паўзу...»

І вось мне прыгадалася навагодняя дзіцячая тэлеперадача — праграма з Зальцбурга: Дзед Мароз віншаваў дзяцей, раздаваў падарункі, весяліў, наладжваў віктарыны. Што тут асаблівага? — спытаеце вы. Не хачу апускацца да банальных параўнанняў, але мяне гэта, нават мелькам убачанае, прымусіла задумацца. У якасці навагодняга падарунка дзецям — частка з зальцбургскай сімфоніі В. Моцарта, адно з пытанняў віктарыны — якіх нямецкіх і аўстрыйскіх кампазітараў яны ведаюць... І пяці-шасцігадовыя малыя ўпэўнена называлі І.-С. Баха, І. Гайдна, В. Моцарта. А якія сур'ёзныя тварыкі, зіхоткія вочы!..

Вядзіце сваіх дзяцей у оперны тэатр, самі смела ідзіце туды, не спяшайцеся расчароўвацца. Не бяда, калі пасля першага наведвання кагосьці больш за ўсё ўразіць багатая люстра пад столлю ці асляпляльная пазалота мармуровых сцэн. Разуменне і ўспрыманне ўмоўнасцей музычнага тэатра трэба выхоўваць, выхоўваць планамерна і цярпліва. А оперныя галасы, вартыя ўвагі і захаплення, у нас ёсць.

Н. КУЗНЯЦОВА.

Заслужаная артыстка БССР Марыя ГУЛЕГІНА ў ролі Аіды.

Міхаіл РЫСАЎ — кароль Філіп («Дон Карлас»).

Бывай і ты, Мікола, сябра мой! У якой зямлі сатлелі твае белыя косці... Ты і нас бараніў...

Не памінай мяне ліхам, цётка Варка! Герой у бога агонь украў, а ты ад герояў бога ратавала...

А табе не пакланюся, высокі дом! Ты забраў бярвенне, з якога продкі нашы царкву збудавалі. Тут змовы ладзіліся. Кроў людская, слёзы дзетак бязвінных нікому шчасця не прынеслі.

Вунь які ненажэрны пыл — як нідзе. Мацвейка тлумачыць, што паварот тут у машын. Так, тут заўсёды быў паварот...

Прабачце, людзі добрыя, каму слова не сказаў! Паклон вам ад апошняга тутака жыцеля. Пакідаю на бога вёску нашу.

І Лудзька некалі вось так пакідаў яе, каб адпомсціць пану за любую сваю. Эх... Аднаму адпомсціш, іншы вытыркнецца, нязводнае панскае племя.

Як гудзе лес... Чую ўжо, чую цябе, Лудзька-абаронца! Іду, Таццяна! Каб толькі Мацвейка мяне не заўважыў, божухна... Маладое, яно не разумее, што смерць прыходзіць, як збавенне. Мацвейка кажа, што мара людзей — неўміручасць. Не. Стаць неўміручым у гэтым свеце, дзе несціхана гурчаць машыны, дзе самалёты рвуць неба, дзе вісяць атамы і чорны пыл? Не, Таццяна, не...

●

13.09.86 г.

Я вырашыў напісаць табе, Ларыса! Можа, таму, што восень на дварэ, цярушыцца ўжо на асфальт жоўтае лісце. Увосень я заўсёды спакайнею, вось і цяпер падумалася: хай застанецца ўсё між намі па-добраму.

Зону стараюся не ўспамінаць, толькі зрэдку ў вушах гудзе Лудзькаў лес. Каб памёр дзед Сцяпан у сваёй хаце, відаць, не паехаў бы я туды, а калі ўжо давялося шукаць старога... Хай там ляжыць, дзе хацеў. Сосны высокія, быццам абгарэлыя... Як гуў у вершалінах вецер, так вось бывае ў маіх вушах. А-а, нічога.

Напэўна, я больш злаваў бы на тваё замужжа, каб не аварыя. Ты і без таго маладзейшая за мяне, а ў Лудзькавым лесе я яшчэ пастарэў. Разумееш... Дзед Сцяпан і пасля смерці захацеў быць побач з жонкай...

Я нават добра стаўлюся да твайго замужжа, Ларыса. Праўда. Калі няма ў цэнтры сусвету бога, то нельга туды пхаць ні эвалюцыю, ні прывідную мару пра светлае будучае чалавецтва. Ніхто не можа патрабаваць ад сённяшніх людзей подзвігаў для будучага, хай кожны вырашае гэта сам для сябе. Заўтрашняе святло між людзьмі не нараджаецца з сённяшняй цемры. У цэнтры сусвету стаіць сённяшняе шчасце і нічога іншага там няма... Я думаю, што пайшла ты замуж не таму, што гора захацела. Як сэрца падказвае, так і добра. Не ведаю, якое шчасце даў бы табе я. Калі шчыра прызнацца, то не толькі ў вушах гудзе, часцяком яшчэ страшэнна баліць галава. Хто ўгадае, які цяпер мой лёс, як яно ўсё станецца на Беларусі...

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Новы сімфанічны

Быць або не быць сімфанічнаму аркестру ў Гомелі? Адказам на гэтае пытанне сталіся бурныя воплескі на канцэрце, наладжаным у вялікай зале музычнага вучылішча імя Н. Сакалоўскага. Тут адбыўся дэбют сімфанічнага аркестра, створанага пры Гомельскім абласным аддзяленні Музычнага таварыства БССР.

У складзе аркестра — музыканты - прафесіяналы, горача ўлюбёныя ў музыку: выкладчыкі ДМШ і музычнага вучылішча, сярэдніх школ музычнага профілю, выпускнікі Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі і іншых кансерваторый краіны. За пульт галоўнага дырыжора стаў Валянцін Краўцоў, музыкант вялікай эрудыцыі, выпускнік БДК па класе оперна-сімфанічнага дырыжыравання, выкладчык Гомельскага музычнага вучылішча.

У праграму канцэрта ўвайшла папулярная музыка еўрапейскіх кампазітараў, руская і савецкая класіка, песні беларускіх аўтараў. Цёпла сустрэлі слухачы выкананне першай часткі Другога канцэрта для фартэпіяна з аркестрам С. Рахманінава (салістка Ларыса Мальцава). Чатыры фрагменты з балета «Лебядзінае возера» П. Чайкоўскага — «Адажыо», «Танец маленькіх лебедзяў», «Неапалітанскі танец», «Вальс» — прагучалі грацыёзна, лёгка і не перапыняліся недарэчнымі апладысментамі пасля кожнага нумара, што само па сабе гаворыць пра ўзровень слухацкай культуры. Знаёмая з маленства Уверцюра з кінафільма «Дзеці капітана Гранта» І. Дунаеўскага прагучала па-юнацку адкрыта і свежа. Спявалі ў суправаджэнні аркестра салісты Гомельскай абласной філармоніі Г. Паўлёнак і Л. Шугалей. Быў для гамяльчан і музычны сюрпрыз: выкананне сюіты «Мелодыі свету» польскага кампазітара Э. Чэрны, складзенай з папулярных эстрадных песень 70—80-х гадоў.

Пасля канцэрта прывітальнае слова аркестру сказаў старшыня праўлення Музычнага таварыства БССР народны артыст рэспублікі Міхась Дрынеўскі.

З днём нараджэння цябе, Гомельскі сімфанічны!

В. БОКАВА,
музыказнаўца,
выкладчыца
Гомельскага музычнага
вучылішча імя
Н. Сакалоўскага.

На карысць народаў-братоў

У Літве створана Грамадскае таварыства беларускай культуры. Ягоныя мэты — актывізацыя грамадскага і культурнага жыцця беларусаў, што жывуць у межах Літоўскай ССР, захаванне і развіццё ў Літве беларускіх культурных традыцый і беларускай мовы, а таксама дапамога беларусам у больш дасканалым асваенні літоўскай мовы.

Таварыства плануе ладзіць сустрэчы і лекцыі, выстаўкі і экспедыцыі, збіраць гістарычныя і краязнаўчыя звесткі, захоўваць і даследаваць іх; выяўляць і сістэматызаваць помнікі беларускай гісторыі і культуры на тэрыторыі Літвы; ствараць музейныя, архіўныя, бібліятэчныя фонды, даступныя для шырокай грамадскасці.

НАШ КАР.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

З калекцыі ЮНЕСКА

«Музычны фальклор беларускага Палесся» — так называецца кампакт-дыск, які ўвайшоў у серыю выдадзеных ЮНЕСКА сумесна з Міжнародным саветам музыкі (МСМ) у канцы мінулага года першых дзесяці дыскаў для лазерных прайгравальнікаў. Гэтая серыя, частка калекцыі ЮНЕСКА традыцыйнай народнай музыкі, атрымала «Гран-пры» 1988-89 гг. Французскай акадэміі музычных запісаў.

Яшчэ ў 1977 г. па прапанове Камісіі БССР па справах ЮНЕСКА старшыя навуковыя супрацоўнікі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР этнамузыколагі З. Мажэйка і І. Назіна ажыццявілі стэрэазапісы народнай песеннай і інструментальнай музыкі беларускага Палесся. Вынікам гэтай працы сталася пласцінка для Музычнага атласу — калекцыі ЮНЕСКА. Пласцінка раскрывае народнае музычнае мастацтва гэтага самабытнага рэгіёна ва ўсім аб'ёме яго тыпалагічнай і стылёвай сістэмы.

Першы бок пласцінкі прадстаўляе найбольш старажытны гісторыка-стылёвы пласт народнай музыкі: песні і найгрышы каляндарнага і сямейнаабрадавага цыкла (калядныя, вясновыя карагоды, жніўныя, вясельныя); рэдка дзе захаваную ў наш час унісонна-гетэрафонную песенную традыцыю; імправізацыйнае майстэрства музыкантаў, якія іграюць на рэдкіх сёння інструментах — саматробных дудачках, «пішчыку» (саломцы), а таксама скрыпачоў. На другім баку пласцінкі — песні і найгрышы больш позняга гістарычнага пласту: неабрадавая лірыка, балады, танцавальная музыка ў народных інструментальных ансамблях (полька, кадрыля), жартоўныя прыпеўкі. Працяжная палеская песня раскрыта ў шматгалосых спевах з падводкай — верхнім салірuючым падгалоскам. З сучасных песень пласцінка ўключае тыя ўзоры, што існуюць у аўтэнтычных формах і прадаўжаюць развіваць мясцовыя музычныя традыцыі, — найперш гэта песні партызанскія.

І вось цяпер французскай фірмай «AUVIDIS» з дапамогай МСМ і пры падтрымцы Міністэрства культуры і камунікацый Францыі пласцінка ўзноўлена ў новай, «лазернай» якасці. Як вядома, такія дыскі — апошняе дасягненне сучаснай сусветнай тэхнікі ў галіне грамзапісу. Яны вызначаюцца гранічна высокай чысцінёй гучання і даўгавечнасцю. І, што таксама важна, яны мініяцюрныя і амаль бязважкія, нягледзячы на вялікі аб'ём музычнай інфармацыі. Адначасова выпушчана і магнітафонная касета з запісамі гэтай музыкі.

Што забяспечыла поспех гэтай пласцінкі? Расказваюць яе аўтары-укладальнікі З. Мажэйка і І. Назіна:

— Беларусь славіцца сваімі багатымі фальклорнымі традыцыямі, аўтэнтычнымі формамі іх праяў у песенным і інструментальным мастацтве народных спевакоў-самародкаў і яркіх самабытных музыкаў. Аднак мастацтва гэтае зусім не ляжыць на паверхні, і для яго раскрыцця патрэбны прафесійны падыход да яго. Удачу і поспех нашай грампласцінкі мы бачым перш за ўсё ў тым, што музычны матэрыял для яе падбіраўся на працягу шматгадовай экспедыцыйнай работы са стацыянарным абследаваннем вёсак, найбольш адметных у музычных адносінах. Варыянты песень дадзены ў выкананні выдатных народных майстроў — сапраўдных прадстаўнікоў палескай народнай школы «галосных спеваў». Варыянты найгрышаў запісваліся ад музыкантаў, якія валодаюць мастацтвам імправізацыі. Запісы вяліся не ў студыйных, а ў палявых умовах, каб выкананне песень і найгрышаў было як мага больш натуральнае. І гэта добра адчулі выдаўцы грампласцінкі ў ЮНЕСКА, якія пры апрацоўцы стужкі захавалі каларыт спеваў на адкрытым паветры і раскрылі аб'ёмнасць іх гучання.

Такім чынам, падзея знамянальная для нашай (і не толькі нашай) культуры, але зусім не выпадковая. Фальклор беларускага Палесся ацэнены па вартасцях. Важна і тое, што адбылося гэта на пачатку Сусветнага дзесяцігоддзя развіцця культуры, якім ЮНЕСКА абвясціла 1988—1997 гады.

Н. ЮУЧАНКА.

Вучымся дэмакратыі

НА ШЛЯХУ ДА ПРАВАВОЙ ДЗЯРЖАВЫ

«Забяспечыць верхавенства закона ва ўсіх сферах грамадства», — гаворыцца ў рэзалюцыі XIX Усесаюзнай партканферэнцыі «Аб прававой рэформе». Рэальным крокам у ажыццяўленні рэформы, крокам да прававой дзяржавы павінны стаць новыя Асновы крымінальнага заканадаўства СССР і саюзных рэспублік. У краіне ідзе шырокае абмеркаванне праекта гэтага важнага, другога па значэнні пасля Канстытуцыі СССР, прававога дакумента. Выказваецца шмат прапаноў і паправак. Хацелася б і мне, як юрысту, зрабіць некалькі заўваг і дапаўненняў да праекта, выказаць некаторыя свае меркаванні.

Неабходнасць прыняцця новых Асноў крымінальнага заканадаўства, відаць, зразумелая ўсім, хто знаёмы з тэорыяй і практыкай заканадаўства апошніх дзесяцігоддзяў. Справа ў тым, што многія артыкулы крымінальных кодэксаў саюзных рэспублік яўна супярэчаць цяперашняму курсу на дэмакратызацыю.

Прывяду толькі два прыклады.

Канстытуцыя СССР, як вядома, дэкларуе эканамічныя, сацыяльныя і палітычныя правы савецкіх грамадзян — у прыватнасці, свабоду слова. Але на практыцы гэтае дэмакратычнае палажэнне было зведзена на нішто артыкулам крымінальных кодэксаў «аб антысавецкай агітацыі і прапагандзе». Размытая, няпэўная фармуліроўка гэтага артыкула давала магчымасць празмерна стараным «юрыстам» аб'яўляць злачыннымі нават самастойнасць, неардынарнасць, незалежнасць думак і меркаванняў. Злосным антысаветчыкам аб'яўляўся кожны, хто асмельваўся крытыкаваць бюракратычны апарат, палітыку ўладу маючых.

Артыкул аб антысавецкай агітацыі і прапагандзе, я лічу, абясцэньвае адно з неад'емных грамадзянскіх правоў, і яго неабходна адмяніць.

Зрушэнне паняццяў, размытыя фармуліроўкі сустракаюцца і ў іншых артыкулах кодэксаў, якія дагэтуль не страцілі сваёй законнай сілы. Вось, напрыклад, артыкул з цяперашняга Крымінальнага кодэкса БССР аб такім цяжкім злачынстве, як здрада Радзіме.

Вось як ён фармулюецца. «Здрада Радзіме, г. зн. дзеянне, знарок ажыццёўленае грамадзянінам СССР ва ўрон дзяржаўнай назалежнасці, тэрытарыяльнай недатыкальнасці ці ваеннай магутнасці СССР: пераход на бок ворага, шпіянаж, выдача дзяржаўнай або ваеннай тайны замежнай дзяржаве, уцёкі за мяжу, ці адмова вярнуцца з-за мяжы ў СССР, аказанне замежнай дзяржаве дапамогі ў правядзенні варожай дзейнасці супраць СССР, а роўна змова з мэтай захопу ўлады — караецца...»

Як бачым, у гэтым артыкуле ідзе гаворка пра дзяржаву, яе ваенную магутнасць, незалежнасць і недатыкальнасць, пра недапушчальнасць захопу ўлады. Але ж дзяржава і радзіма — не тоесныя паняцці. Хіба можна, скажам, назваць рэвалюцыянераў, якія ў эміграцыі змагаліся супраць манархічнага ладу ў Расіі, «здраднікамі радзімы»? А Бунін, Купрын, Шаляпін, якія апынуліся ў эміграцыі, але не страцілі духоўных сувязей са сваёй радзімай, хіба былі яны «дзяржаўнымі злачынцамі»?

Я прапаную вызначэнне «Здрада Радзіме» замяніць вызначэннем: «Здрада дзяржаўнаму ладу».

У праекце Асноў, вынесеных на ўсенароднае абмеркаванне, больш за ўсё змен у раздзеле аб пакаранні. З пераліку пакаранняў справядліва выключаны, як састарэлыя, скампраметаваўшыя сябе, такія меры, як ссылка і высылка. Звужана кола асоб, якія могуць быць пакараны смерцю. Калі раней гэтая крайняя мера не распаўсюджвалася на няпоўналетніх, псіхічна хворых, цяжарных жанчын, то цяпер у гэты спіс уключаны ўсе жанчыны, а таксама мужчыны, якім споўнілася да моманту вынясення прысуду шэсцьдзесят гадоў.

Не лішне тут будзе нагадаць, што смяротнае пакаранне ў нашай краіне ўжо адмянялася тройчы, і кожны раз уводзілася зноў. У апошні раз яго адмянілі 26 мая 1947 года. А 13 студзеня 1950 пакаранне смерцю ўвялі, як было сказана ва Указе, «па просьбе працоўных», як выключную, часовую меру. Зразумела, берыеўскаму ведамству, дзе выспявалі справы «ворагаў народа», пакаранне смерцю было неабходна. Але даўно ўжо няма ні Сталіна, ні Берыі, а смяротнае пакаранне ўсё яшчэ існуе ў нас як «часовая мера».

У многіх краінах свету няма смяротнага пакарання. Адмовіліся ад гэтага сярэдневяковага перажытку ў Францыі, ФРГ, Італіі, Даніі, Мексіцы, ГДР, многіх іншых краінах Еўропы і Амерыкі. Час і нам без усялякіх агаворак замяніць пакаранне смерцю на пажыццёвае ці доўгатэрміновае зняволенне. У свеце няма нічога больш даражэйшага за чалавечае жыццё. Бываюць, праўда, жудасныя злачынствы, што вылучаюцца выключнай жорсткасцю, садызмам, іншымі паталагічнымі адхіленнямі. Але ці дапамагае ў барацьбе з гэтымі злачынствамі смяротнае пакаранне? Ці можна жорсткасцю перамагчы жорсткасць?

У заключэнне хачу сказаць яшчэ вось аб чым. Усе мы ведаем з публікацый у друку, што даволі часта работнікі крымінальных органаў карыстаюцца антыправавымі метадамі. Я прапаноўваю прызнаць злачыннымі такія дзеянні, як фальсіфікацыя пратаколаў допыту, скажэнне даты і працягласці допыту з мэтай укрыцця метадаў прымусу, а таксама сапраўднай колькасці асоб, якія фактычна ў ім удзельнічалі, прымусовае спыненне галадовак падследных або асуджаных, нягласныя вобыскі з апаратыўнымі мэтамі, падслухоўванне прыватных тэлефонных размоў, перлюстрацыя паштовай карэспандэнцыі ў мірны час.

Усё гэта супярэчыць прынцыпам маральна здаровага грамадства. Агульначалавечыя інтарэсы павінны быць вышэй ведамасных. Сацыялістычнае права не можа быць амаральным.

П. ЛІСІЦЫН,
юрыст, член Саюза пісьменнікаў.

г. Гродна.

„ТАК СКЛАЎСЯ ЛЁС...“

Пішуць беларусы, якія жывуць за межамі БССР

Своеасаблівай ілюстрацыяй да артыкула С. Польскага і С. Мацюніна «Беларусы: колькі і дзе?» (гл. «ЛіМ» за 3 сакавіка г. г.) з'яўляюцца чытацкія лісты, якія прыходзяць у рэдакцыю з-за межаў рэспублікі, з самых розных куткоў краіны. «Так атрымалася... так скаліся абставіны... так склаўся лёс...» Гэта некаторыя аўтары пісем лічаць патрэбным растлумачыць, чаму яны жывуць за межамі Беларусі. Па розных прычынах. «Так ужо склаўся мой лёс, — піша, да прыкладу, **В. Раманоўскі**, брыгадзір слесараў Чарапавецкага металургічнага камбіната, — што ў 1962 годзе, пасля дэмабілізацыі з арміі, мне не знайшлося месца ў Беларусі. Дома заставаліся два малодшыя браты, трэба было недзе ўладкоўвацца. У Беларусі будоўляў не было. Пісаў у Салігорск, пісаў на Гомельскі суперфасфатны і Магілёўскі металургічны. Не адказалі. Застаўся ў Чарапаўцы...»

Чым выклікаецца ў людзей патрэба пісаць? Што хвалюе, што непакоіць ці радуе нашых «іншарэспубліканскіх» карэспандэнтаў?

«Заўсёды рады атрымаць вестку з Беларусі, — працягвае В. Раманоўскі. — Але рэспубліканскае радыё маламоцнае. Вось бы куды ўкласці сродкі, а не ў «парк цудаў». Праз цэнтральнае радыё рэспубліка выходзіць у эфір на рускай мове. А так хочацца пачуць роднае слова. Таму і падпісаўся на газету «Літаратура і мастацтва», стаў атрымліваць яе з лютага. Чытаю сам і дзялюся з іншымі. А тут, у Чарапаўцы, шмат беларусаў. Мы падтрымліваем прапанову аб стварэнні зямляцтваў». І далей: «Я рабочы і веру, што ўсе рабочыя за перабудову, у тым ліку за раўнапраўе ўсіх моў і культур, веру, што і наша беларуская мова зойме належнае месца, што будуць аднаўлены беларускія назвы. Ля вытокаў беларускай дзяржаўнасці стаяў У. І. Ленін. Ён выступаў за развіццё нацыянальных моў і культур. За развіццё нацыянальных культур і моў выступае і М. С. Гарбачоў. Усе мы бачылі і чулі яго выступленне ў Данецку, калі ён паправіў знатнага шахцёра».

Ліст нашага новага падпісчыка з Чарапаўца характэрны для ўсёй пошты, якая ідзе з-за межаў рэспублікі і сведчыць пра своеасаблівы скачок у росце нацыянальнай самасвядомасці нашых суайчыннікаў, выкліканы перабудовай, новым падыходам да нацыянальнай праблемы. Свой грамадзянскі клопат пра лёс роднай мовы і культуры, лёс нацыі ў цэлым выказваюць нашы чытачы з суседніх Прыбалтыйскіх рэспублік і з далёкай паўночнай Лабытнангі, з вядомага ўсім нам Ленінграда і з мала каму вядомага сяла Адышава Кіраўскай вобласці, з Данецка, Петразаводска, Ноўгарада, Сыктыўкара...

«Так склалася жыццё, — піша Т. ФАМЕНКА, — што сама я ўжо сёмы год жыву ў Таліне. Але праз беларускія газеты і часопісы сачу за жыццём у роднай Беларусі, за тым, як перадавая частка нашай інтэлігенцыі і моладзі імкнецца адрадзіць родную мову, культуру, гістарычную спадчыну народа, якія ставіць пытанні экалогіі. І яшчэ звязвае мяне трывала з роднай зямлёй наша беларуская літаратура, натхнёнае слова нашых пісьменнікаў, у прыватнасці, майго любімага паэта Пімена Емяльянавіча Панчанкі. Ведаю ўсе яго зборнікі, з радасцю і хваляваннем сустракаюся з яго сапраўды перабудовачнымі вершамі на старонках газет і часопісаў. Яго вершы, змешчаныя ў кнізе «І вера, і вернасць, і вечнасць», клічуць людзей у паход за перабудову. І я веру, нельга не верыць, кожнаму слову, радку паэта...» У сваім вялікім, эмацыянальна ўзрушаным лісце Тамара Іванаўна Фаменка ўздымае пытанне аб тым, як змагацца з бездухоўнасцю, як трэба ставіцца да нацыянальнай інтэлігенцыі. «Трэба ж усё-такі памятаць, — піша яна, — што рабочы клас, сялянства — гэта наша сіла, наш працоўны гонар, а творчая інтэлігенцыя, вучоныя — гэта розум і душа нашыя. Адны дапаўняюць другіх. І не трэба забываць, што пачынаў Вялікую Кастрычніцкую рэвалюцыю вялікі інтэлігент, вялікі палітык, філосаф, эканаміст, гісторык, літаратуразнавец, вучоны, — вялікі Уладзімір Ільіч Ленін...»

«Сам я беларус, але так склалася, што амаль 30 гадоў жыву і працую на Украіне, у горадзе Данецку, — піша Ф. СЕВЯРЫН. — Вядома, родныя мясціны, той край, дзе чалавек нарадзіўся і вырас, застаюцца ў памяці на ўсё жыццё. Куды б ні закінуў яго лёс. Таму і бываю на радзіме штогод. Калі бываю ў Мінску, то заўсёды не забываю завітаць у кафэ «Бульбяная», што на Ленінскім праспекце. Смачныя беларускія стравы, але — хай даруюць мне гасцінныя гаспадары кафэ — было б нядрэнна, каб там гучала і родная мова. Вось жа загучала яна ў метро, і ніхто не пратэстуе, і ніякіх асаблівых праблем не ўзнікае...»

«Калі гаварыць аб маім жыцці ў брацкай рэспубліцы, — працягвае наш данецкі чытач, — то мае карані такураслі ў гэтую зямлю, што, акрамя беларускай і рускай, з'явілася яшчэ і ўкраінская. Словам, ведаю тры мовы. І гэта нікольні не перашкаджае, а, наадварот, дапамагае мне, дапамагае, у прыватнасці, лепш пазнаць культуру і звычаі таго народа, з якім ты жывеш. Перабудова, дэмакратызацыя, публічнасць дапамагаюць нам пазбаўляцца ад тых памылак, якія накладваліся дзесяцігоддзямі на міжнацыянальныя адносіны. Так, у шасці раёнах Данецкай вобласці мясцовае радыё загаварыла новагрэчаскай мовай, мовай тых меншасцей, якія тут жывуць і працуюць. Данецк, як вядома, горад інтэрнацыянальны, тут жывуць прадстаўнікі 90 нацый і народнасцей нашай краіны. І гэта, канечне, добра, добра, што ўсе мы жывём у дружбе і згодзе, што ўсіх нас яднае руская мова. Але мова рэспублікі павінна ўсё ж мець прыярытэтны статус, статус «гаспадыні». Гэтага патрабуюць і само жыццё, і наша мараль, і ленінская нацыянальная палітыка».

Адзін ліст пераклікаецца з другім, нягледзячы на геаграфічную аддаленасць аднаго аўтара ад другога. «Я падтрымліваю сувязь з моўнай камісіяй Беларускага фонду культуры, — піша нам з Ноўгарада **А. Шчарбін**. — І таму ведаю, што камісія распрацавала праграму аднаўлення беларускай мовы ў рэспубліцы. Як беларус, які не страціў нацыянальнай годнасці, хачу таксама падаць свой голас у падтрымку як самой праграмы, так і сродкаў яе ўвасаблення. Лічу, што адзіным сродкам захаваць сябе як народ, а мову сваю як жывую з'яўляецца наданне нашай мове статуса дзяржаўнай і шырокая, мэтанакіраваная «беларусізацыя» жыцця — палітычнага, дзяржаўнага, дзелавога, прыватнага».

Наступны ліст з Ленінграда. Ён належыць пяру кандыдата тэхнічных навук А. МАРДАСА. «Хачу, нарэшце, выказаць тое, што даўно хвалюе, што нельга не вымавіць, — пачынае свой ліст Анатоль Мікалаевіч (не ва ўсіх допісах паведамляюцца імя па-бацьку, прафесія). — Гэта — думкі пра родную зямлю, боль за нашу родную мову. Тая сітуацыя, якая склалася ў Беларусі, можа выклікаць у чалавека, улюбёнага ў сваю Радзіму, дзве супрацьлеглыя рэакцыі. Першая — гэта поўны адчай і няверʼе ў тое, што магчыма што-небудзь змяніць, і, як вынік, адыход ад барацьбы, адмаўленне ад спадчыны, ад беларускасці. Другая — той жа адчай, але і ўзмацненне барацьбы за лёс нацыі. Тых, хто адрэагаваў па першым варыянце, — большасць. Іх пазіцыя — самая пажаданая для афіцыйнай бюракратыі. Бо ў такім разе не трэба нічога мяняць, а галоўнае — не трэба мяняцца самім, адмаўляцца ад прывілей, ад магчымасці свае інтарэсы ставіць вышэй інтарэсаў народа. Пазіцыя ж другіх — супраць гэтага, і таму выклікае рэзкія нападкі на тых, хто яе прытрымліваецца».

Яўна лятае ў паветры ідэя стварэння беларускіх зямляцтваў. Бо выказваецца ў многіх лістах. Пра гэта нам пішуць ленінградзец **Р. Лобаў**, рабочы-вахтавік з Лабытнангі **М. Сазонаў**, рыжскія беларусы, члены грамадска-культурнага таварыства «Світанак» **У. Вусік і А. Грышкевіч**, група студэнтаў, сяброў нядаўна створанага Грамадскага таварыства беларускай культуры ў Вільнюсе, прадстаўнік Беларусі ў Сыктыўкары **М. Макіёнак**... «Здаецца, нас шмат на кожным кіламетры. Толькі вось, на жаль, кожны неяк сам па сабе», — піша М. Макіёнак. «Наогул было б вельмі цікава, — звяртаецца Р. Лобаў, — калі б вы пачалі ў сваёй газеце расказваць пра беларусаў, якія жывуць за межамі БССР, пра беларускія зямляцтвы ў розных месцах і гарадах Савецкага Саюза. Гэта было б карысным пачынаннем». В. Раманоўскі, з ліста якога мы пачыналі агляд, выказвае меркаванне, што зямляцтвы магла б апекаваць камісія Вярхоўнага Савета БССР.

Будзем уважлівыя, прыслухаемся да голасу тых нашых суайчыннікаў, якія жывуць за межамі Беларусі. Можа, ім, на адлегласці, сёе-тое, як кажуць, відней?

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі «ЛіМа».

З паэтычнай пошты

Серафіма БЕСТАВА

Матулі

Шчакой трывожна прытулюся
Да здымка бацькі на сцяне.
Пад цяжкай ношкай не хіснуся —
Пакуль ёсць мама у мяне.

Калі пагляд яе не ў скрусе,
Ў душы маёй растане снег.
Ніякай сцюжы не збаюся —
Пакуль ёсць мама у мяне.

Яе спагадай прычашчуся,
Любая крыўда абміне.
Нат бюракратаў не баюся —
Пакуль ёсць мама у мяне.

Парада

Я помню, як часта мне раіла мама:
«Чужую бяду, як сваю, ты бядуй.
Не цяжка нам беды разводзіць рукамі,
Ты сэрцам адводзіць бяду паспрабуй»...

Цяпер і сама я дачцэ сваёй раю:
«Спагаднаю будзь і чулліваю будзь.
У добрых людзей чужых бед не бывае.
Ты гэту навуку, дачка, не забудзь».

Святлана КАРОБКІНА

●

Гром прагрымеў, але дажджу не будзе, —
Заблытаў хмары вецер, разарваў...
І весялей пад сонцам ходзяць людзі,
Збіраюць бубкі ягад, кветкі траў.
Лятаюць матылькі, спяваюць птушкі,
З прыродаю зліваецца душа,
Забыўшыся, што нехта ёсць бяздушны,
Хто аб вантробах думае спярша.
Хто аб сабе клапоціцца надзвычай:
Дзе можа, — там хапае і нясе,
Не памятаючы аб вадзе крынічнай.
Аб вёсцы, скуль дагэтуль сокі ссе.
Аб моладзі, якая падрастае.
І думае, — за кім у свет ісці?
Аб хмары, што, бывае, павяртае
Назад, каб штосьзьначыць у жыцці...

●

Жыта красуе, бульба цвіце,
Лес у маліны кліча дзяцей,
Мама у кошык збірае гуркі,
Абклёўваюць спелыя вішні шпакі.
У пацерках ягад парэчак кусты,
Галінкі агрэст навастрыў — як драты.
У парасончыках кветак наш кроп,
Стручкі маладыя завязвае боб,
Вусікі цягне ў неба гарох.
Як тут мне хораша пасля дарог —
Водарам лета паўнюткая я.
— Дзякуй за шчодрасць, за ласку, зямля!

●

Кастрыцу кастрычнік на беразе слаў,
Росы выбельвалі лён ручніка...
Кветкі чырвоныя, лецейка, стаў,
Тыя, што выраслі ля ручайка...
Тыя, дзівосныя, што на любоў.
Звязвай маністачку, чэрвень, тужэй.
Хай жа пялёсткі гараць, нібы кроў,
Хай жа цвітуць — на каханне даўжэй.
Пацеркі, жнівень, мае не парві,
Хай аж да верасня песня плыве,
Тая, што май запаліў у крыві,
Тая, што любага кліча-заве...
Не пакаціся, як росы, сляза,
Ружа, пялёсткі не ссып на ручнік,
Хай твае кветкі цалуе раса...
Срэбрам карункі залі, маладзік!

Часам нічым асабліва не адметная для гледача выстаўка застаецца ў гісторыі культуры як этапная падзея. Яна нібыта падводзіць рысу пэўнага перыяду. Пасля яе ўсё будзе ўжо не так, як было раней. Думаю, падобным чынам будзе ўспрымацца з цягам часу і серыя рэспубліканскіх выставак, якая распачалася ў Палацы мастацтваў леташняй вясною і доўжылася да сярэдзіны лютага гэтага года.

Спачатку гледачы пазнаёміліся з творамі мастакоў-манументалістаў. Іх выстаўка прысвячалася 70-й гадавіне ленінскага плана манументальнай прапаганды. Потым былі экспазіцыі жывапісу, дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва. А на апошнім этапе гэтага беспрэцэдэнтнага для рэспублікі выставачнага «марафона» ў ім бралі ўдзел графіка і скульптура. Усе гэтыя экспазіцыі, акрамя скульптурнай, асвятляліся на старонках «ЛіМа». Такім чынам. сёння, звяртаючыся да праблем беларускай пластыкі, мы, так бы мовіць, закрываем тэму.

ПАТРАБУЕЦЦА ЛІДЭР

Пасля выставачнага «марафона»

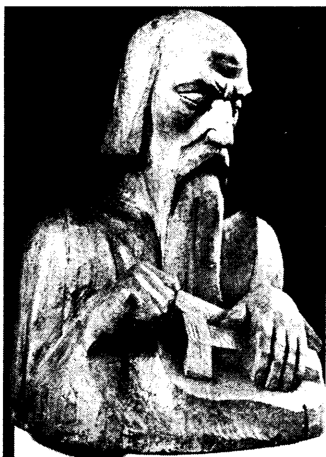
СЕРЫЯ ВЫСТАВАК не выявіла новых імёнаў і не акрэсліла новых мастацкіх кірункаў. Нечаканасцей не было. Выстаўкі толькі пацвердзілі тую акалічнасць, што афіцыйная «табель аб рангах» Саюза мастакоў Беларусі далёка не заўсёды адпавядае сапраўднаму раскладу сіл, што ганаровыя званні на этыкетцы твора — зусім неабавязкова эквівалент мастакоўскага «знака якасці». Каб адчуць па творах высокі клас адных мастакоў, патэнцыяльныя магчымасці другіх і непахісную вернасць кан'юнктуры трэціх, не трэба мець спецыяльнай адукацыі, хопіць здаровага густу. Але ж усё гэта было і на іншых рэспубліканскіх «справаздачах». Дык што ж робіць серыю выставак да юбілеяў рэспублікі і Саюза мастакоў Беларусі (так ужо супала) этапнай з'явай?

На маю думку, тое, што ўпершыню, мабыць, на «афіцыйным» мерапрыемстве, якім гэтыя выстаўкі былі, так яскрава выявілася палярызацыя мастакоўскіх сіл рэспублікі. Супрацьстаянне «нефармалы — саюз» з'ява на сённяшні дзень натуральная і ўжо звыклая. А вось творчая канфрантацыя ў «маналітным» СМ БССР — гэта нешта новае. Падкрэсліваю — творчая, яе не трэба блытаць са спрэчкамі пры размеркаванні заказаў і ў часе работы закупачнай камісіі.

Палярызацыя выявілася ў стаўленні да тых перамен, якія хоць і марудна, але адбываюцца ў грамадскім жыцці краіны, да пераасэнсавання культурнай і гістарычнай спадчыны мінулага. Гаворка ідзе не толькі пра творы «перабудовачнай тэматыкі». Гэта не паказчык. Можна не сумнявацца, што той, хто ўчора заўзята ўхваляў у сваіх палотнах, графічных аркушах і скульптурах «вялікія пераломы», сёння ці не першы зоймецца мастацкім увасабленнем «трагічных перагібаў». На жаль, няма такой святыні, на якую рана ці позна не зрабілі б набегу кан'юнктуршчыкі. Асаблівасць сённяшняга дня ў іншым: цяжэй стала развешваць ярлыкі (накшталт «нацыяналіст», «фармаліст» і гэтак далей), і сваю правату ўсё часцей даводзіцца даказваць творчасцю. Маляваць жа карціны ці працаваць за каменем, як вядома, цяжэй, чым беспакарана ганіць апанента з трыбуны.

Сёння пакрысе ствараюцца ўмовы (хочацца думаць, што гэты працэс не будзе спынены), калі «рэаліст» і «фармаліст», «нацыяналіст» і «інтэр...» будуць змагацца не паміж сабою, а за гледача. Шкада толькі, што сёння ў сяго-таго ўзнікае спакуса звесці праз «плюралізм» асабістыя рахункі, запісаць у «рэтраграды» (альбо нават і ў «ворагі перабудовы») тых, хто ў застойныя часы сваёй творчасцю аб'ектыўна працаваў на ўздым грамадскай свядомасці. Менавіта так я ацэньваю нядаўнюю кампанію ў СМ БССР супраць М. Савіцкага (прытым, што я далёка не самы заўзяты прыхільнік ягонай творчасці і многае са зробленага мастаком успрымаю ў крытычным святле).

АДНАК ВЕРНЕМСЯ да выставачнага «марафона». У ім было творчае спаборніцтва, глядач мог параўноўваць не толькі розныя почыркі, але і розныя ідэі. Гэта—галоўнае.

А. ГРУБЭ. «Лірнік». 1972 (аўтарскі паўтор работы 1926 г.).

А. АНІКЕЙЧЫК. «За гонар музы». 1987.

В. ЯНУШКЕВІЧ. «Адам Міцкевіч». 1988.

Добрае ўражанне пакінула сумесная экспазіцыя графікі і скульптуры. Чамусьці скульптура і графіка побач заўжды глядзяцца лепш, чым, да прыкладу, скульптура і жывапіс, скульптура і кераміка (тут і зблытаць можна, што дзе) ці іншыя віды дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва. Відаць, на гэтай выстаўцы спрацаваў эфект кантрасту, узаемадапаўнення — лёгкасці і важкасці, лініі і масы, плоскасці і аб'ёму. У той жа час графіка для скульптуры была фонам не вельмі выгодным. Бо на Беларусі графіка і скульптура знаходзяцца на розных якасных полюсах. Я кажу не пра асобных мастакоў, не пра унікальныя творы, а пра той «сярэдні ўзровень», які і стварае агульнае ўражанне, эстэтычны фон жыцця. Калі беларускую графіку смела можна везці за межы рэспублікі, дык беларускую скульптуру іншы раз сорамна выносіць за межы майстэрні. І думаецца, што ніякія намаганні асобных майстроў прарвацца ў сучаснасць не будуць мець поспеху пры існуючай дагаворнай сістэме, фактычна — падпарадкаванні мастацтва прымітыўна зразуметаму «сацыяльнаму заказу».

Тое, што скульптура — від мастацтва адносна кансерватыўны, агульнавядома. Нават інструментарый скульптара за апошнюю тысячу гадоў амаль што не змяніўся. Праца гэтая ў такой жа ступені разумовая, як і фізічная. А ў рэшце рэшт канчатковы вынік (асабліва, калі гаворка ідзе пра манументальныя аб'екты) залежыць ад майстра, які пераводзіць гліняную ці гіпсавую мадэль у бронзу.

«Шукаць», эксперыментаваць у камені ці бронзе цяжэй, чым на палатне ці на гравёрнай дошцы (хай даруюць мне графікі і жывапісцы). Увогуле, працаваць «для душы» скульптару вельмі стратна, далёка не кожны можа дазволіць сабе такую раскошу. Нават станковыя работы часта робяцца з прыцэлам на манументальны заказ, як падрыхтоўчы матэрыял для будучага помніка, мемарыяльнага знака ці манументальна-дэкаратыўнага аздаблення. Адпаведна не толькі ў «сацыяльным заказе», але і ў «свабоднай творчасці» скульптар падсвядома (а хто і свядома) арыентуецца на густ і культурны ўзровень заказчыка. Так бы мовіць, абмяжоўвае сваю здольнасць думаць — здольнасцю заказчыка разумець.

Такім чынам, крызіс беларускай пластыкі мае не толькі і не столькі культурныя, як сацыяльна-палітычныя карані. Нездарма ў 70-я гады высокі аўтарытэт у краіне (і за мяжою) заваявала грузінская манументальная пластыка, а сярэдзіна 80-х адзначана высокімі дасягненнямі скульптараў Эстоніі. Тут простая сувязь паміж узроўнем нацыянальнай свядомасці, разняволенасцю грамадскай думкі і культурнымі дасягненнямі нацыі.

Міжволі я параўноўваю тое, што бачыў у Палацы мастацтваў, з творамі маладых мастакоў Прыбалтыкі на леташняй рэгіянальнай выстаўцы «Яўністэ-88» у вільнюскім Палацы выставак. Думаю, мала што з мінскай экспазіцыі можна было б паставіць упоравень з творамі нашых суседзяў, не рызыкуючы пры гэтым страціць у іх вачах і без таго не надта высокі аўтарытэт беларускай скульптуры. Але сёе-тое вылучыць для такой вандроўкі можна. Гэта работы Л. Гумілеўскага, В. Янушкевіча, С. Гарбуновай, С. Бандарэнкі, В. Антановіча, А. Фінскага і некаторых іншых. Іх пластыка хоць і даволі традыцыйная, але мае самабытныя рысы (што, дарэчы, не заўсёды сустрэнеш у прыхільнікаў абстрактнай формы). На маю думку, няўменне беларускіх скульптараў працаваць з абстрактнай формай тлумачыцца менавіта кепскім разуменнем формы рэальнай. Іншы раз стылізацыя выконвае ў скульптуры адзіную функцыю — схаваць «непісьменнасць» аўтара, яго нізкі прафесіяналізм. Яшчэ можна прыкрыцца «надзённай тэмай», як гэта робіць, напрыклад, І. Міско, які ўжо шмат гадоў запар робіць аднатыпныя галовы касманаўтаў. Работ і «стылізатарскіх», і «надзённа-тэматычных» на выстаўцы было шмат. Толькі гэта той выпадак, калі колькасць не можа перайсці ў якасць.

Выстаўка ў Палацы мастацтваў супала з выстаўкай конкурсных праектаў на помнік барацьбітам за Савецкую ўладу для Кастрычніцкай плошчы. Вынікі конкурсу не менш, чым рэспубліканская экспазіцыя, характарызуюць узровень культуры дырэктыўных інстанцый і моц кан'юнктуры. Нягледзячы на вынікі грамадскага абмеркавання, дзе лепшым быў названы праект пад нумарам 13; насуперак умовам конкурсу, якія прадугледжваюць узвядзенне помніка менавіта на Кастрычніцкай плошчы, першае месца і права ў далейшай распрацоўцы генерыраваць (запазычваць?) ідэі, закладзеныя ў іншых конкурсных праектах, было прысуджана кампазіцыі (аб яе мастацкіх якасцях я прамаўчу, бо гаварыць пра гэта немагчыма), якую плануецца пабудаваць... на плошчы Свабоды, у запаведнай зоне Верхняга горада. Такім чынам, у метрабудаўцаў у справе разбурэння Верхняга горада з'явіліся «калегі»...

РАБОТА рэспубліканскай выстаўкі была азмрочана жалобай. Памёр Анатоль Анікейчык. Гэтая выстаўка стала для яго апошняй прыжыццёвай і першай пасмяротнай. Можа, калі-небудзь гісторыкі мастацтва ці спецыялісты-псіхолагі растлумачаць, чаму, даведаўшыся пра смерць Анікейчыка, людзі, якіх нельга назваць ягонымі сябрамі, хапаліся за сэрца і казалі: «Не можа быць!» Чаму на ягонае пахаванне прыйшлі тыя, каго сабраць разам увогуле немагчыма...

Анатоль Анікейчык — гэта эпоха, якая ўмяшчае ў сабе гігантаманію «Прарыву» і адухоўленую бронзу помнікаў Купалу, пранікнёны трагізм пушкінскага цыкла і агітацыйную прасталінейнасць «Нараджэння рэвалюцыі»... Супярэчлівы мастак супярэчлівага часу. Мне здаецца, што пушкінскі цыкл павінен быў стаць пачаткам новага этапу ў творчасці майстра. Ён абавязкова яшчэ звярнуўся б да вобразаў Скарыны, Кастуся... Зробленае Анікейчыкам можна ацэньваць па-рознаму (у любым выпадку гэта ацэнка не можа быць адназначнай). У беларускай скульптуры ёсць мастакі не менш таленавітыя, але менавіта ён быў сапраўдным лідэрам. Хто мог бы сёння заняць гэтае месца? Можа, нехта з маладых скульптараў, што неслі труну Анатоля Анікейчыка...

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

Пераклады

Літаратура Карэліі стала заняла сваё месца сярод літаратур народаў СССР. Аднак калі мы гаворым пра карэльскую паэзію, то перадусім згадваем «Калевалу», створаную Эліасам Лёнратам на аснове народных рунаў, і на тым наша знаёмства, на жаль, абрываецца. А карэльскі народ мае багатую і самабытную паэзію. За гады Савецкай улады фінскамоўная паэзія Карэліі прайшла вялізны шлях — ад поўнай непісьменнасці да паэзіі «на ўзроўні сусветных стандартаў», разнастайнай па форме і змесце. Карэльскія паэты смела закранаюць не толькі традыцыйныя «паэтычныя» тэмы, але не застаюцца ўбаку і ад вострых праблем свайго народа. Чытач можа ўпэўніцца ў тым, прачытаўшы невялікую падборку вершаў карэльскіх паэтаў у маім перакладзе на беларускую мову.

Якуб ЛАПАТКА.

Катры КОРВЕЛА

Сонечныя астравы

У моры дзесьці ёсць заўсёды
сонечныя астравы,
нібыта ветразі мроі
клічуць яны да сябе таямніча.
Калі тут пахмурна бывае і
маркотна,
то на далёкім востраве маім
заўсёды свеціць сонца.
У даўнія, далёкія часы,
дзяўчынкай даўганогай
збягала я туды,
на светлы востраў свой,
па беразе прабегшы светлым
ранкам,
штурхала човен у ваду
і веславала доўга-доўга,
шукаючы пясчаны бераг,
а потым клалася на скалы ля
вады
і ўглядалася ў блакіт нябеснага
бяздоння.
А векавыя сосны ў глыбіні мне
вяршалінамі ківалі.
З тае пары
заўжды са мною
сонца астравы,
як светлая надзея
і вера ў дабрыню.

Тойва ФЛІНК

Лясная сцяжына

Калі ад тлуму гарадоў
і вуліц таўханіны
нямее сэрца
і пачуцці гаснуць,
да сцежкі даляснай
на крылах успамінаў
спяшаюся, як
да чароўнай казкі.
Сцяжынкай гэтаю між дрэў
іду і заўважаю,
як на бярозах
прачынаецца лістота,
як хутка сосны
маладыя вырастаюць,
а думкі песціць
ціхая сумота.
І ў супакоенай душы
агністая надзея
купальскай кветкай
раптам расцвітае,
што сёння я
зрабіць паспею
усё тое, што
ніяк не паспяваю.

Яака РУГАЕЎ

Дрэва без каранёў

Калі дзіцёнку
Хлеба нестае
Ці малака ад маці,
Згасае ціха ён тады,
Як жураўель, што адстае
Ад роднай чарады.

А калі матчынай мовы
Не вывучае дзіцё,
Сляпой і глухой застаецца
Душа на усё жыццё.

Як ні палівай, ні старайся,
Дрэва без каранёў
Не заквітнее. Засохне
Да самай вяршыні яно.

●

Жыццёвая праўда —
Лютая праўда.
Але яна прыгажэй
Самай прыгожай
Маны.

У шчырай размове
Шчырыя словы
Золатам чыстым звіняць,
Душу ачышчаюць
Яны.

●

Не прымаляйце
Маленькія зоркі.
Маленькія зоркі
Могуць,
Бліснуўшы ноччу
З-за чорных хмар,
Вам паказаць
Дарогу.
Не апаганьце
Маленькі ручай,
Маленькі ручай-
Крыніцу,
Бо змучаны смагай
Скажаш: «Вады
Лепей, чым мёду
Напіцца!»

ПРА ВОЛЕВЫЯЎЛЕННЕ І ПРА ІНШАЕ

(Пачатак на стар. 3).

Вельмі не спакушайцеся «цвёрдай рукой»! Не спрыяйце запускаць у ход жудасны махавік: сёння ён ператрэ тых, каго вы аддаяце на згубу, заўтра — вас, пасляз аўтра — іншых... І гэтак без канца. Што — забыліся ўжо, да чаго прывялі ў 30-ыя гады заклікі, патрабаванні задурманеных натоўпаў знішчыць розных «шпіёнаў», «ворагаў народа»?!

Канечне, не толькі маладыя нефармалы, але нават і вядомыя дзеячы навукі і культуры не заўсёды маюць рацыю, бывае, у іх зашмат эмоцый (як вось цяпер і ў мяне), але ўсё гэта, зразумейма, не ад варожых намераў, а ад усведамлення крытычнага становішча многіх з'яў, а таксама і ад таго, што сыты і задаволены чыноўнік цябе, твае здаровыя прапановы не падтрымлівае, нават больш — абражае і шальмуе.

Вось, да слова, пра Курапаты. Колькі напачатку было гаенняў на аўтараў артыкула, як не хацелі друкаваць іх матэрыялы, як яшчэ той-сёй спрабуе схаваць праўду не толькі пра гэтую страшную мясціну, але і ўвогуле пра сталінскія рэпрэсіі. Ды ЦК КПБ прыняў пастанову ва ўсім разабрацца, пасля, калі разабраліся, урад рэспублікі пастанавіў ушанаваць памяць тых, хто стаў у Курапатах (і не толькі там) ахвярай былога дэспатызму, і ўсё, як кажуць, стала на сваё законнае і справядлівае месца. Дык чаго было гэтак кідацца, каб заткнуць рот?

Гэтак бы і ва ўсім. Падзеі 30 кастрычніка мінулага года паблізу Маскоўскіх могілак — таксама ганебная рэч. Намеснік міністра ўнутраных спраў СССР (гл. «Літаратурную газету» за 8 сакавіка г.г.) прызнае, што там МУС БССР (і не толькі яно) допусціла парушэнні, а ў нас пра гэта ні гугу. У нас адзін з кіруючых работнікаў Гомельскай вобласці дазваляе сабе зманіць, што тры гады назад, пасля чарнобыльскага выбуху, у Гомелі не праводзілася небяспечная для здароўя майская дэманстрацыя працоўных, а пасля, калі яго выкрылі самі гамяльчане, дазваляе сабе не папрасіць прабачэння за свядомую хлусню альбо пайсці ў адстаўку, а кагосьці яшчэ абвінавачваць — бачыце, яе «спраквакавалі экстрэмісты» і яна «выпадкова абмовілася». Скажыце: ці можна даваяраць такім кіраўнікам, уручаць у іхнія рукі свой лёс?

Ці вось пра мітынг, што быў 19 лютага г.г. на мінскім стадыёне «Дынама». Ці варта так заўзята кідаць каменне на дзесяткі тысяч людзей, на «не нашых» прамоўцаў? Што — там не было сказана нічога новага? Прабачце, а якога яшчэ **новага** *нам трэба?* Што— паўтаралася тое, што сказана Гарбачовым, што пішацца цяпер у газетах? Зноў жа, прабачце, а ці ажыццяўляецца ўсё гэта як след, ці не варта на нечым завастрыць увагу? Урэшце, што лічыць дэмагогіяй, амбіцыямі? Тое, што не ўхвалена ў высокіх кабінетах? У тым ліку і ў тых, дзе па-ранейшаму буяе мана *ці сапраўдная дэмагогія?*

У гэтай сувязі некалькі слоў пра нашых ветэранаў вайны і працы, пра той значны атрад нашага грамадства, той-сёй з якога цяпер нібы разгубіўся, адышоў у цень, а той-сёй, наадварот, актывізаваўся, выступае не толькі ад імя «свайго пакрыўджанага пакалення», але і ад імя «ўсяго савецкага народа». Не сакрэт: ветэран ветэрану розніца. Былі такія, што, заліваючыся потам, цягнулі воз, былі і такія, што ехалі на тым возе ды памахвалі, а то і сцябалі пугай. Першыя цяпер цвяроза ацэньваюць пройдзенае імі і грамадствам, не баяцца змен, другія ж лічаць, што яны ў свой час пабудавалі *«самую дэмакратычную ў свеце дзяржаву»* і што цяперашняя дэмакратыя — «падрыў таго, што яны рабілі» і, па-іхняму, «падрыў сацыялізму». Гэтая катэгорыя, якая забяспечыла сябе добрымі пенсіямі, а сваіх дзяцей і ўнукаў льготамі, панічна баіцца перацэнкі мінулага, агрэсіўна настроена супраць тых, хто можа ўсумніцца ў іхнім аўтарытэце альбо замахнуцца на іхнія прывілеі.

Хочаш ці не хочаш, а пераасэнсоўваць пройдзенае і зробленае прыйдзецца. І перш за ўсё звяртаючыся да Леніна, да апошніх гадоў яго жыцця і дзейнасці, калі ён відушча ўглядзеў: тыя, хто прыйшоў да ўлады, хутка могуць нарабіць вялікай бяды. Як вядома, да Леніна мала прыслухаліся, прыкладалі ўсе намаганні, каб далёка і глыбока запратырыць яго запавет, пачалі выкручвацца, маніць народу, партыі «во спасение», утаймоўваць галоснасць, дэмакратыю, уводзіць аднадумнасць і паслухмянасць. У выніку ўзвысіліся тыя, хто найбольш маніў. Не бачыць сёння гэтага, заплюшчваць вочы на хібы, не жадаць змен і поспеху новаму, больш справядлівейшаму ўладкаванню савецкага грамадства — значыць праяўляць слепату альбо неразумную ўпартасць, нежаданне перабудовы. Якая ж гэта перабудова без пераасэнсавання і змен?!

Давайце прызнаемся шчыра: не толькі няёмка, але і прыкра было знаёміцца з выступленнямі некаторых нашых прывілеяваных ветэранаў на сустрэчы члена Палітбюро, сакратара ЦК КПСС В. А. Мядзведзева з прадстаўнікамі партыйных і грамадскіх арганізацый, працоўных калектываў 1 сакавіка г.г. у Мінску. Уражвала іх нецярпімасць, патрабаванне расправы з «няўгодны- мі» як у нашай рэспубліцы, так і за яе межамі. Зусім не выпадкова сакратару ЦК прыйшлося некаторым таварышам тлумачыць самыя што ні ёсць простыя канстытуцыйныя азы правоў народаў і грамадзян, якія груба парушаліся ў свой час і якія сёння павінны ажыццяўляцца ў нас як у сапраўды прававой, дэмакратычнай дзяржаве, тлумачыць азы ленінскай нацыянальнай палітыкі, галоснасці, заклікаць адмовіцца ад скампраметаваных форм ідэалагічнай работы, ад вокрыкаў і г.д.

Няма ніякага сумнення: да слова тых, хто шмат пражыў, пабачыў і шмат зрабіў для нашай Радзімы, трэба прыслухоўвацца. І мы цяпер былі б удзячныя, каб нашы ветэраны, маючы мудрасць, кавалак здароўя і вольны час, першыя паказалі прыклад, скажам, у забеспячэнні ва ўмовах нашай рэспублікі двухмоўя, у авалоданні беларускай мовай, якая ў гады іхняй маладосці мела свае належныя правы.

САМО ЖЫЦЦЁ змушае нашу грамадскую думку, кіруючы апарат рашуча абнавіцца, адмовіцца ад ранейшых стэрэатыпаў і пастулатаў *каманднa-адміністрацыйнай* сістэмы. Скажам, цяпер адно з самых вострых пытанняў, што падымаецца ў ідэалагічна-культурнай сферы, — пытанне зняцця перашкод для гарманічнага развіцця беларускай мовы. Нельга сказаць, што нічога дзеля гэтага не робіцца. Не, тое-сёе ажыццёўлена, тое-сёе задумана, але ўсё роўна ёсць вялікая небяспека, што: 1) вастрыня гэтай праблемы будзе паглыбляцца, 2) вялікіх зрухаў не будзе. Усё з-за тых жа жалезабетонных пастулатаў, якімі па-ранейшаму пранізаны наш апарат — асабліва моцна «знізу».

Ад парторга ў калгасе да сакратара ЦК можна пачуць: так, становішча з беларускай моваў запушчана, яго запусцілі ўжо даўно, яшчэ да нас, трэба ш т о с ь ц і папраўляць, але, ведаеце, тут усё павінна рабіцца добраахвотна, без прымусу. Маўляў, ёсць ужо сітуацыя, ёсць такая важная рэч, як народнае волевыяўленне. Так што ўрэшце няхай сам народ вырашае: трэба яму родная мова ці не.

Ну, што тут скажаш? Сапраўды, важныя рэчы нельга рашаць без думкі народа, найбольш свядомай часткі яго. Але заадно ў гэтым знешне вабным, а на справе каварным пастулаце закладзены дынаміт, што падрывае беларускую мову знутры і сяму-таму дазваляе і пальцам не паварушыць, каб ш т о с ь ц і папраўляць. Як вядома, апарат па былых установках каманднa-адміністрацыйнай сістэмы ўжо даўно вядзе справаводства не на беларускай мове (калі ж хто парушае гэтую ўстаноўку, то яго чакаюць не малыя непрыемнасці). Гледзячы на апарат, ужо і селянін, прадстаўнік рабочага класа ці «звышкультурны» інтэлігент ідуць услед. Што ж, калі мусіш падпарадкоўвацца альбо хочаш дагадзіць, выбіцца ў людзі, — іншага выйсця няма! Якая справа гэтым грамадзянам да тых свядомых, разумных сялян, рабочых, інтэлігентаў, да людзей іншых нацыянальнасцей, якія не замыкаюцца ў вытворчай сферы, не ігнаруюць тое, што ўзбагачае духоўна, што выяўляе сапраўдную павагу да шматпакутнага і гераічнага беларускага народа, да гісторыі і культуры, што адлюстроўвае інтэрнацыяналізм на справе?! Разумны і сам разумее гэта, а вось неразумнаму альбо хітрунy цяжка штосьці даказаць. Ды ён і не хоча, каб яму даказвалі, каб абцяжарвалі яго тым, ад чаго ён ужо адмовіўся. А адмовіцца ён можа і ад роднай маці. Яму абы ўлежна і ўехна!

Тым, хто прыкрываецца народным «волевыяўленнем», трэба сказаць: цудоўна, таварыш, што вы гэтак цэніце ўсіхнія думкі. Давайце толькі ва ўсім жыць па такіх прынцыпах: *няхай, урэшце, сам народ рашае,* што і колькі яму сеяць, гадаваць, пакідаць сабе і аддаваць ці прадаваць набок, што будаваць, а ад чаго адмаўляцца. Не, адразу пачуем мы ў адказ, дзяржава не можа дапусціць такой анархіі ў эканоміцы, пусціць усё на самацёк. І праўда. Але чаму тады дзяржава так лёгка дазваляе сабе аддаць на волю лёсу тое народнае багацце, што збіралася стагоддзямі, што бывае, можа, адзін раз у адным экзэмпляры — яго мову, культуру?

Якраз дзяржава заплюшчвала вочы, калі чынушы-кар'ерысты і ўслужлівыя малаадукаваныя ці, наадварот, «перавучаныя» *адрачэнцы* заўзята саскрэбвалі беларускую мову з назваў вёсак, гарадоў і іхніх вуліц, шыльдаў, гналі яе са школ і ўстаноў, з дзелавых папер. Не хто іншы, а якраз дзяржава, скажам, настаўніку беларускай мовы плаціць за тую ж колькасць гадзін менш, чым настаўніку рускай мовы. Прабачце, тут штосьці не стыкуецца з волевыяўленнем, тут — палітыка ўжо — і тая, з застойных часоў! Як і тое, што карэннаму жыхару рэспублікі, якая з'яўляецца членам ААН, трэба пісьмовай заявай выпрошваць у фанабэрлівага і нібы расава вышэйшага дзяржаўнага служачага, каб ён літасціва дазволіў тваiму дзіцяці вывучаць родную мову!

Што — можа, зноў перабольшанне, можа, няма ў нас такой пашахоніі? Не, на жаль, была і пакуль што ёсць. Каб пераканацца ў гэтым, варта толькі пачытаць «Праўду» за 6 сакавіка г.г. Там добра паказана, як у свой час кіраўнікі нашай рэспублікі кінуліся будаваць камунізм за кошт беларускай мовы, хочучы выслужыцца перад М. С. Хрушчовым.

ТАК ШТО ТРЭБА адрозніваць волевыяўленне народа і волевыяўленне *функцыянераў розных рангаў.* Давайце менш гаварыць пра нечы «экстрэмізм» і нечыя «амбіцыі», давайце папраўляць справу, браць беларускую мо-

Тайста СУМАНЕН

●

— Куды ты ідзеш, чалавек?
Перад табою бяздонне,
чорнае нібы смерць.
— Што робіш ты, чалавек?
З халоднага чэрава камянёў
не ўзыдуць твае зярняты.
— На што спадзяешся ты,
чалавек?
Паходня твая пагасне
і яшчэ непраглядней зробіцца
ноч.

А чалавек ішоў,
сеяў свае зярняты,
асвятляў паходняю цемру,
трымаўся сваёй дарогі,
таму што ён — Чалавек.

●

Вайна — мінёр падступны
кашчавымі пальцамі
голаду й холаду
пад нас, дзяцей той пары,
падкпала злавесныя міны —
будучыя хваробы,
іх захавала глыбока,
нібыта азіміну ў полі.
А потым праз гады,
калі жыццё квітнее,
яны ўзрываюцца раптам
грымотамі з яснага неба
і могуць нават забіць,
ці назаўжды калекам
пакінуць.

Хлопчык маленькі ў мяне
запытаўся:
«Цябе паранілі на вайне?»

Армас ХІЙРЫ

●

Час не нараджаецца.
Нараджаюцца людзі,
гарады
і планеты.

Час не старэе.
Старэюць планеты,
гарады
і людзі.

●

Жыццё маё —
ледзяная гара,
якая зверху
штодня
растае паступова.

А знізу расце
і растае таксама,
але нябачна.

●

Запоўнены
працаю дзень,
як дынамітам
снарад.

А зоркі ўначы за акном —
гэтага дня асколкі.

І сон кароткі,
нібы жыццё.

Матці НІЙРАЛА

●

Жыцця
чалавечыя кроплі!
Каханне і болю
кроплі.
Яны ў хлебе нашым
і ў нашай барацьбе.
Яны ў тых хвілінах,
што праводзім
адны ці ўдвох,
ці ў тысячным натоўпе.
Жыцця й прыгажосці гаркавыя
кроплі!

Нібыта крыламі птушкі
заўтрашні дзень кранаюць.

ву пад абарону дзяржавы, рабіць яе дзяржаўнай —зрэшты не рабіць, а аднаўляць у дзяржаўным статусе, які яна мела да 1937 года. Вось тады, калі беларуская мова стане рабочай ад брыгады калгаса, завода і да ЦК, урада рэспублікі, у нас усталюецца не ўяўнае, а сапраўднае двухмоўе. Да ўсяго гэтага варта паклапаціцца і пра прадстаўнікоў іншых нацый, каб яны, авалодваючы беларускай, удасканальваючы валоданне рускай мовай, па жаданню маглі задавальняць свае духоўныя інтарэсы і на сваёй роднай мове. У сувязі з вышэйсказаным ёсць адзін вельмі трывожны сігнал: той-сёй з нашага кіраўніцтва, хочучы ўсё ж першым трапіць у камунізм, выношвае ідэю замацаваць у Канстытуцыі БССР дзяржаўнасць беларускай і рускай моў. Знешне гэта нібы нармальна, а на справе гэта ва ўмовах нашай рэспублікі замацуе тое негатыўнае становішча, што ёсць цяпер. Дзяржаўнай мовай рэспублікі павінна быць мова карэнных яе жыхароў, а руская мова — мовай міжнацыянальных зносін, тым, чым яна з'яўляецца ўжо даўно. Як ні дзіўна, дзяржаўнасці беларускай мовы баяцца не дзеячы рускай культуры, простыя рускія людзі, а найперш — нашы «інтэрнацыяналізаваныя» беларусы.

Які стан рэчаў атрымліваецца з пушчанага на самацёк «волевыяўлення» ў адносінах да нацыянальнага, можна, напрыклад, добра адчуць па нашым кіно. Не толькі ў Саюзе, але і ва ўсім свеце прызнаюць: ёсць, скажам, грузінскае, літоўскае кіно, але ці можам мы ўсур'ёз гаварыць, што ёсць беларускае кіно як з'ява? Ці можам мы па прадукцыі «Беларусьфільма» уявіць гістарычныя падзеі на беларускай зямлі з сівой даўніны да нашых дзён, гістарычных асоб (палкаводцаў, вучоных, дзеячаў культуры, рэвалюцыянераў), сялян, рабочых, купцоў? Ці адчуе глядач тып, характар, побыт беларуса, яго духоўны свет? Ці ўбачыць яго сапраўднае жытло, мастацтва?

На вялікі жаль, не ўявіць, не адчуе, не ўбачыць. Нават па экранізаваных творах нашых класікаў, бо на экране хутчэй узнікне вобраз, тып пецярбургскага мешчаніна, сібірскага купца альбо адзічэлага абарыгена з нейкага далёкага вострава (а ў кінастужках на сучасную тэму—вобраз нейкага ўсярэдненага савецкага насельніка), але не вобраз і не тып чалавека з нашага краю. Зрэшты, было б нават дзіва, каб такое было, каб з такой няпростай задачай справіліся гастралёрныя сцэнарысты і акцёры амаль з усіх куткоў краіны!..

«...нарэшце ёсць пытанні развіцця мовы, культуры, нацыянальнай сімволікі, для нас яны не абыякавыя,— падкрэсліў летась на лістападаўскім пасяджэнні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачоў. — Ёсць, напрыклад, народ, які налічвае 6 тысяч чалавек, са сваёй мовай, культурай, гісторыяй. Мы што, павінны дапусціць, каб гэты народ і яго мова зніклі? Будзе вельмі вялікай памылкай, нават злачынствам, калі пачнуць знікаць народнасці, калі ўсё будзе згладжвацца. Не, мы прыйдзем да ўмацавання нашай федэратыўнай дзяржавы на аснове далейшага росквіту ўсіх нацый і культур».

Як пераканаліся, у адносінах да беларускай мовы, як ні да адной мовы СССР, было шмат памылак, дык цяпер нельга дапусціць і злачынства. Думаецца, адна з прычын таго, што ў нас так марудна і нязначна мяняецца штосьці ў сферы ідэалогіі, культуры, у прыватнасці ў адносінах да беларускай мовы, гэта тое, што ўсё яшчэ не мяняе былых сваіх адносін наш апарат, што ў яго галаве нібы навечна заселі такія паняцці, як «слияние языков и культур», «вторичность культуры», а таксама няправільна, з ілжыва марксісцкіх пазіцый засвоеныя ўяўленні пра інтэрнацыяналізм, пад якім разумеецца пагалоўнае знішчэнне нацыянальнага. І яшчэ ёсць адзін нюанс. Часамі складваецца ўражанне, што ў нашым апараце проста няма ці вельмі мала тых, хто здольны навукова, чуйна разабрацца з такімі тонкімі пачуццямі, як нацыянальнае, выпрацаваць у гэтым накірунку здаровую партыйную тактыку і стратэгію. Уявіце сабе: у беларускай рэспубліканскай партарганізацыі сярод першых сакратароў гаркомаў і райкомаў партыі каля 96 працэнтаў, як мы кажам, тэхнакратаў. Нават больш — вышэйшую ідэалагічную і культурную сферы рэспублікі таксама ўзначальваюць не гуманітарыі і не грамадазнаўцы.

Ніхто не скажа, што сярод гэтых таварышаў няма талковых людзей — так, ёсць і нямала, многія з іх сапраўдныя камандзіры прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасці, але ці шмат тых, хто як след ведае беларускую мову, культуру, гісторыю, навуку партыйнага будаўніцтва, ленінскай нацыянальнай палітыкі, мае педагагічныя і псіхалагічныя навыкі работы з людзьмі, адным словам, можа быць палітычным кіраўніком ленінскага тыпу?; ці не ператварылася большасць парткіраўнікоў, ідэолагаў таксама, у гаспадарнікаў?

У апошнія гады асабіста я не чытаў ніводнага сур'ёзнага артыкула, не чуў ніводнага выступлення па радыё ці тэлебачанні нашага ідэолага любога рангу, які не даваў бы звыклыя гаспадарчыя справаздачы, а генерыраваў бы новыя палітычныя ідэі, даваў ацэнку пэўным з'явам у жыцці грамадства, імкнуўся на кантакт з тымі, каго варта паслухаць і падтрымаць. Нават у праўдзінскім артыкуле першага сакратара ЦК КПБ, прысвечаным 70-годдзю нашай рэспублікі і яе Кампартыі, пра ідэалогію і культуру было сказана толькі мімаходзь, асноўная ўвага была скіравана на планы, паказчыкі — справы найперш гаспадарчага накірунку.

Вышэйназваная тэхнакратычная аднабаковасць, між іншым, уплывае не толькі на культуру, яна ўплывае і на грамадскую, палітычную навуку. Хочацца ці не хочацца, але трэба прызнацца, што ў рэспубліцы няма сур'ёзных прац з глыбокім асэнсаваннем асноўных этапаў развіцця сацыялістычнага грамадства, на нізкім тэарэтычным узроўні распрацоўваюцца найважнейшыя пытанні развіцця краіны і рэспублікі, цьмяна, а то і абязлічана выпрацоўваецца ідэалогія перабудовы ва ўмовах рэспублікі, па-старому, часамі зусім прымітыўна вядзецца палітычная і арганізатарская работа ў масах — усё тое, што, згодна XIX Усесаюзнай партканферэнцыі, найперш павінна быць у полі зроку КПСС, яе ідэалагічнай дзейнасці.

Што датычыць нас, «простых людзей» — рабочых, сялян, інтэлігенцыі,— то тут усё акрэсленей і гучней падаецца голас за аднаўленне справядлівасці, за большую ўвагу да жыцця, духоўных запатрабаванняў нашага народа. Што датычыць «уладных», то тут, здаецца, усё складаней. Во ўмовах рэспублікі апошнія схільны мала што мяняць, плаваюць, як рыба ў вадзе, у звыклай, прымальнай для іх атмасферы і не абцяжарваюць сябе тым, што дагэтуль яны недаацэньвалі, а то і свядома зводзілі са свету.

Як адчуваецца, наш апарат не ўвязнуў у кланавых сувязях, у карупцыі, як апараты ў некаторых іншых рэспубліках, але, усё роўна, ва ўмовах перабудовы павінен абнавіцца.

Калі мы ўсе разам, як хочуць цяпер здаровыя сілы партыі, здзейснім дэмантаж Адміністрацыйнай Сістэмы, зробім наша жыццё дэмакратычным, галосным, у поўным сэнсе канстытуцыйным, то на справе даб'ёмся тых змен, якіх зачакаліся.

Вера Сямёнаўна ПАЛТАРАН

28 сакавіка 1989 года пасля цяжкай працяглай хваробы памерла вядомая беларуская пісьменніца, заслужаны работнік культуры Беларускай ССР, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Вера Палтаран (Вера Сямёнаўна Ляпеская).

Вера Палтаран нарадзілася 28 сакавіка 1919 года ў вёсцы Бабунічы Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці ў сялянскай сям'і. Вучылася ў Мінскім педагагічным інстытуце імя М. Горкага. У 1945 годзе скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Працавала ў рэдакцыях газет «Чырвоная змена», «Літаратура і мастацтва», дваццаць гадоў — рэдактарам аддзела крытыкі часопіса «Маладосць», пасля загадвала рэдакцыяй крытыкі і драматургіі выдавецтва «Мастацкая літаратура».

У друку Вера Палтаран пачала выступаць з 1949 года. За зборнік «Ключы ад Сезама» і нарыс «Дзівасіл» ёй прысуджана Дзяржаўная прэмія БССР імя П. М. Лепяшынскага. Адметная рыса глыбока чалавечнай творчасці пісьменніцы — беззапаветная любоў да роднай зямлі і тых, хто на ёй працуе, асабліва да руплівай беларускай жанчыны. Асноўная тэма нарысаў пісьменніцы — жыццё вёскі, яе побыт і праблемы. Яна апавядае пра людзей цікавых і добрых, улюбёных у свой край, няўрымслівых, паказвае тыя вялікія змены, што адбыліся на Палессі за гады Савецкай улады.

Шмат сіл і часу аддавала Вера Палтаран выхаванню творчай моладзі, актыўна ўдзельнічала ў грамадскім жыцці пісьменніцкай арганізацыі. Яна была абрана членам рэвізійнай камісіі Саюза пісьменнікаў БССР, з'яўлялася членам рэдсавета выдавецтва «Мастацкая літаратура». За заслугі ў развіцці беларускай савецкай літаратуры і актыўную грамадскую работу пісьменніцы было прысвоена ганаровае званне заслужанага работніка культуры Беларускай ССР.

Светлы вобраз Веры Палтаран, чалавека чулай душы, шчырай працаўніцы, назаўсёды захаваецца ў сэрцах тых, хто яе ведаў.

В. А. Пячэннікаў, Н. М. Мазай, С. Я. Паўлаў, А. І. Бутэвіч, М. І. Дзялец, Я. І. Скурко (Максім Танк), К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва), С. А. Андраюк, В. У. Адамчык, Р. І. Барадулін, І. А. Брыль, Г. М. Бураўкін, В. У. Быкаў, А. І. Вярцінскі, Н. С. Гілевіч, А. С. Грачанікаў, А. А. Жук, С. І. Законнікаў, В. В. Зуёнак, В. А.Казько, У. А. Калеснік, Ц. В. Крысько (Васіль Вітка), А. П. Кудравец, А. А. Каратай (Максім Лужанін), І. Я. Навуменка, У. П. Някляеў, П. Е. Панчанка, Н. Е. Пашкевіч, І. М. Пташнікаў, Б. І. Сачанка, І. Д. Сіпакоў, І. Г. Чыгрынаў, І. П. Шамякін, Г. П. Пашкоў, А. Х. Асіпенка, М. М. Барсток, А. С. Васілевіч, У. М. Юрэвіч.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніцы, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР імя П. М. Лепяшынскага, заслужанага работніка культуры БССР Веры Палтаран (Ляпескай Веры Сямёнаўны) і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

Калектыў супрацоўнікаў часопіса «Маладосць» смуткуе з прычыны смерці былой супрацоўніцы, заслужанага дзеяча культуры, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР імя П. М. Лепяшынскага Палтаран Веры Сямёнаўны і выказвае глыбокае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

Калектыў выдавецтва «Мастацкая літаратура» глыбока смуткуе з прычыны смерці былой загадчыцы рэдакцыі крытыкі, драматургіі і літаратуразнаўства, заслужанага работніка культуры БССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі імя П. М. Лепяшынскага, пісьменніцы Веры Сямёнаўны Палтаран і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

«СУЧАСНІК-88»

Штогоднік «Сучаснік-88» працягвае гаворку аб надзённых праблемах эканамічнага, сацыяльнага і культурнага жыцця. Запеўкай да гэтай гаворкі стаў верш П. Панчанкі «Непрымірымасць».

У раздзеле «Шляхамі паскарэння і перабудовы» выступаюць М. Матукоўскі і Э. Ганзальез — «У Доме ўрада» («Лісты з Савета Міністраў Беларусі»), М. Сердзюкоў — «Дзяржпрыёмка на трактарным», В. Супрунчук — «Не на асфальце спее хлеб...»

Розныя аспекты развіцця літаратуры і жыцця закранаюцца ў гутарцы В. Шырко з Кандратам Крапівой — «З думай аб жыццёвай праўдзе...»

З'явіўся ў штогодніку раздзел «Публіцысты «Звязды» — госці «Сучасніка». Апублікаваны тут нарысы «Кветкі Марыі Чуманіхінай» Н. Жалязоўскай, «Урокі Ларына» У. Наркевіча, «Вымова за прынцыповасць» І. Росліна, «Горкая ягада-каліна» У. Глушакова, «Атрута» С. Булацкага...

У раздзеле «Чалавек і экалогія» — артыкулы М. Шыманскага «Урокі Салігорска» і А. Петрашкевіча «Непазбытая горыч» — трывожны роздум пра экалагічнае становішча на Салігоршчыне. Лёс Нарачы непакоіць В. Лапціка («Шчымлівая спадчына»)...

У традыцыйным раздзеле «З народных крыніц» — расказ С. Панізніка пра народнага самародка М. Верацілу і гутарка з ім («Адкуль бяруцца самародкі?»), слова У. Ягоўдзіка пра вядомую самадзейную мастачку («Дзівосны свет Алены Кіш»), верш Г. Пашкова «Скажы: «Беларусь...»).

Пра пошукі беларускіх вучоных расказвае А. Шагун у артыкуле «Людзі і лазеры».

Выступленні В. Быкава («Пытанні, якія чакаюць адказу») і М. Карпенкі («Сляза і кветка») склалі раздзел «Памяць».

В. Мыслівец друкуе нататкі «Клайпедскія рыбакі», Л. Дранько-Майсюк — «На радзіме Ціля Уленшпігеля».

С. ВІРЗОЎСКІ.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Сцяпану Лаўшуку з прычыны напаткаўшага яго гора—смерці МАЦІ.

Музам на пацеху

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Застойнае. Аргументы тых, што «на чале»: «Я не спецыяліст, але...»

●

У нашага адна загана: ніхто не лічыць яго сваім.

●

— Ці не здзекуемся мы з прыроды, любы, — шлюбаў менш, чым разводаў, дзяцей — чым шлюбаў?

●

Чуеш, грыміць «ура»? Мабыць, недзе крычаць «ратуй».

●

Экалагічнае. Прадаўца спыталі, чаму ў яго піва такое. «Лепшай вады не маю»,— адказаў прадавец.

●

Літкансультацыя — гэта калі тых, што пішуць з памылкамі, падцягваюць да ўзроўню тых, што пішуць без памылак, але дрэнна.

●

— Не вылазіш з балота,— папракнулі жорава.— Усё жабы,— уздыхнуў жораў,— цягну іх з гразі.

●

— Калі гэта дзве галавы,— застыла шчаня над чарвяком,— дык дзе ў іх хвост, а калі хвасты, дык хто ім загадвае віляць?

●

Печкуру, калі ён палюе на муху, трэба мець на ўвазе, што яна ўжо на кручку.

Васіль ЖУКОВІЧ

ЭПІГРАМЫ

ПАЛОННЫ

— За прапанову падымаю дзве рукі! —
на сходзе зычны голас раздаецца...
Суб'ект адзін адкрыўся ў нас такі, —
так галасуе, бы ў палон здаецца.

«БІЦЬ АЛЬБО НЕ БЫЦЬ!..»

Пашчыраваў паў-ідэолаг,
ён разаслаў па установах
сваю тактычную «навінку»:
«За дэмакратыю — на словах,
але на справе — за дубінку!»

ШЧЫРАЯ СКАРГА

— Тыраж газеты падае, халера! —
праблему найвастрэйшую сваю
рэдактар спадарожніку даверыў. —
Я ўжо спакою штату не даю.
— А перчык ёсць?.. —
спытаўся спадарожнік.
— Што, крытыка? Даем у нумар кожны!
— Каго ж пясочыце?
— Ды ўсіх падрад:
і цешчаў, і курцоў, і ўсякіх «папуасаў»,
і хто бярэцца слаба за падрад,
сяды-тады — кіраўнікоў калгасаў,
раённае звяно...
— І не вышэй?
— Вышэй?.. Там любяць, каб было цішэй.

Георгій ЮРЧАНКА

ДАМОЎЛЕНАСЦЬ

Паводле Марыі Філіповіч

Даміцэля была дзеўчынёха сучасная, маладая і прывабная. Ладненькую моцную фігурку прыгожа аблягалі клецістая вузенькая суконка з шыкоўным смелым разрэзам і белы світарок. Не па-зямному прыгожы тварык Даміцэлі свяціўся радасцю. Калі гэты тварык расцвітаў чароўнай усмешкай, на ім адначасна адбіваліся і пяшчота, і захапленне, і радасць. У меру поўныя салодкія вусны расцягваліся, і на шчочках з'яўляліся прывабныя ямачкі, ад якіх хлопцы трацілі голаў. Асляплялі перламутравым бляскам роўненькія прыгожыя зубкі.

Надзіва раскошныя валасы, густыя і бліскучыя, з пахам мяты, палыну, рамонкаў і яшчэ чагосьці непрамаўляльнага, але хвалюючага, мякка рассыпаліся па плячах. Часам валасы яна накручвала на палец, і яны апускаліся абаяльнымі завіткамі. Валасы заўсёды былі хараша дагледжаны, на іх Даміцэля звяртала асаблівую ўвагу, бо нездарма кажуць: які ў жанчыны волас, такі і характар.

Карыя цікаўныя вочкі з вясёлымі іскрынкамі прыемна бліскаюць з-пад тоненькіх шнурочкаў броваў. Яны лашчаць смела і адкрыта. Іх пагляд то поўны спагадлівасці, то загадкавы і незразумелы. Але ён можа быць насмешлівым. Даміцэля ўмела так зірнуць спадылба, што любы задавака толькі лыпаў зніякавела.

Нізкі грудны голас гучаў мякка і спакойна, нібы сыпалася некалькі званочкаў, калі яна безупынку шчабятала, радуючыся вясне, жыццю, маладосці.

Была Даміцэля ў меру высокая і стройненькая. Здавалася, лёгкі ветрык шчасліва абдымае яе стан. І яшчэ здавалася, яна прагне, каб хтосьці далікатна падтрымаў яе за талію. Зачароўвала незвычайная лёгкасць яе зграбненькай хады. Часам для сябе самой выглядала яна каралевай, гордай і непадступнай, а часам пачувала сябе кацянём, якое прагне чыёй-небудзь ласкі.

У той вясновы дзень ішла яна лёгка і свабодна, на поўныя грудзі ўдыхала маёвае паветра. І раптам моцна тарганулася сэрца, мітусліва затахкала, затрапяталася спуджаным птушанём. Пасярод сцежкі стаяў Піліп. Колькі год марыла Даміцэля аб такой сустрэчы! І вось збылося! Хоць бачыла яна Піліпа ўпершыню, сэрца праказала: гэта ён!

Дзяўчына глядзела хлопцу прама ў вочы. Само сабой *нарадзілася ў думках* пытанне:

«Ці марыў ты аб сустрэчы са мной?»

«Ад першага дня нараджэння», — без слоў адказалі яго вочы.

«Ці можаш ты мяне пакахаць?» — пытаўся яе позірк.

«Я цябе кахаю ўсё жыццё», — сцвярджаў яго.

«Ты, мусіць, кожнай стрэчнай дзеўчыне кажаш такое?» — строга глядзела яна на Піліпа.

«Табе першай і, спадзяюся, *апошняй»*, — *быў яго* бясслоўны адказ.

«Ці хацеў бы ты мяне пацалаваць?» — запытальна зірнула Даміцэля.

«Я цябе цалую», — нячутна сцвярджалі яго вочы.

«Ці праводзіш ты мяне дамоў?» — глянула пранікліва Даміцэля.

«Я заўсёды да тваіх паслуг», — сцвердзіў яго пагляд.

«Калі ты паклічаш мяне ў ЗАГС?» — рашыла ісці да канца Даміцэля.

«Я ... Мы... Нам.... А хіба...» — нібы абліты белым кіпетнем, наструніўся Піліп. Спалохана затрапяталі яго вейкі.

Даміцэля сцялася і, перадольваючы прыкрую мляўкасць ва ўсім целе, пакрочыла назад.

ШТО НАПІСАНА ПЯРОМ...

У міліцыі нам сказалі, што наш родзіч Пятроў быў збіты грузавіком не ў зоне дзеяння знака, і мы настаялі на тым, каб ён быў збіты ў зоне дзеяння знака.

●

На яго я нават пісала міністру ўнутраных органаў.

●

Усе сведкі пацвярджаюць, што машына выйшла ў рэйс у выключна цвярозым стане.

●

Прашу вярнуць майго мужа ў першабытны стан, гэта значыць — дэмабілізаваць *яго з арміі.*

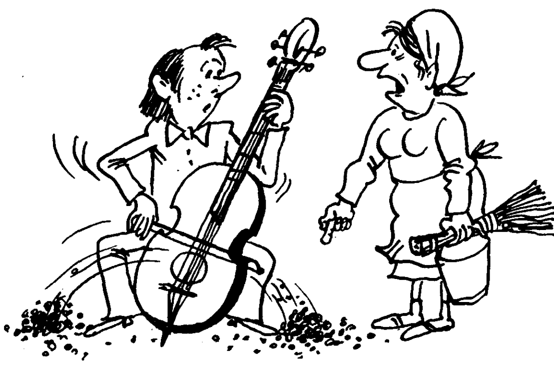
●

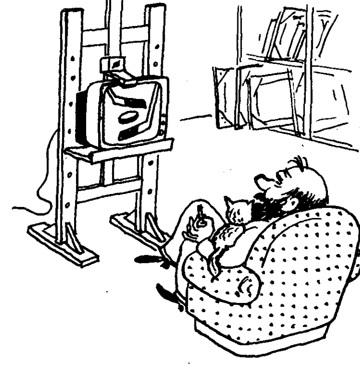
Маё каханне адбылося на сквернай лаўцы.

●

Суседскім сабакам я быў напалоханы чатыры разы, з іх тры разы — смяртэльна.

Сабраў
Барыс БЕЛЯЖЭНКА.

Мал. М. ШЫШЛОВА.

З 3 ПА 9 КРАСАВІКА

3 красавіка, 19.00

Адкрыццё фестывалю мастацтваў «Мінская вясна».

4 красавіка, 21.50

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Вы пабываеце ў Крычаўскім краязнаўчым музеі. Аб гісторыі, яе неразрыўнай сувязі з сучаснасцю вядуць гаворку журналіст А. Аўрынская і навуковы супрацоўнік музея М. Мельнікаў.

5 красавіка, 23.35

Фестываль мастацтваў «Мінская вясна».

Канцэрт сімфанічнай музыкі.

6 красавіка, 23.50

Фестываль мастацтваў «Мінская вясна».

Канцэрт сімфанічнай музыкі.

7 красавіка, 19.00

Фестываль мастацтваў «Мінская вясна».

Канцэрт харавой музыкі.

7 красавіка, 19.50

«БУГ»

Літаратурна-мастацкі часопіс.

Вы даведаецеся пра станаўленне літаратурнай сябрыны ў Кобрыне і пазнаёміцеся з маладой брэсцкай мастачкай Н. Чарнагаловай, чые персанальныя выстаўкі адбыліся ў Мінску, Брэсце, Гурзуфе. Убачыце і выступленне народных музык з саўгаса «Брэсцкі» Брэсцкага раёна.

8 красавіка, 12.15

Н. Трапіеў. «Вяртанне». Спектакль Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

Ролі выконваюць: Г. Давыдзька, заслужаныя артысты БССР Т. Нікалаева, А. Рынковіч, У. Кудрэвіч, артысты М. Кірычэнка, А. Лабуш, Г. Фёдарава.

8 красавіка, 15.15

«БАЦЬКАЎ ДАР»

100 беларускіх песень са збору Р. Шырмы.

Прагучаць купальскія песні.

Выконвае хор Беларускага тэлебачання і радыё пад кіраўніцтвам народнага артыста БССР прафесара В. Роўды.

8 красавіка, 16.30

СТУДЫЯ «РЭЙ»

Аўтарскі канцэрт кампазітараў А. Пахмутавай і І. Лучанка.

9 красавіка, 14.20

«МАЛАДОСЦЬ НЕЗАБЫЎНАЯ МАЯ»

Успамінае настаўнік з вёскі Мікалаеўшчына Стаўбцоўскага раёна Л. М. Біруля.

9 красавіка, 15.15

«ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ»

Я. Магаліф, Ф. Аліева. Пераклад І. Скурко. «Ты падай мне далонь».

Спявае заслужаная артыстка рэспублікі Т. Раеўская.

9 красавіка, 23.45

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07480 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: *прыёмнай рэдакцыі* — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.